

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININDA
YANSIMALARI
(ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN 1960'A KADAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Meryem BAYTOK**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ**

Ankara-2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININDA
YANSIMALARI
(ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN 1960'A KADAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Meryem BAYTOK**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ**

Ankara-2010

TC.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MERYEM BAYTOK tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININDA YANSIMALARI (ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN 1960'A KADAR)" başlıklı tez, TARİH Anabilim Dalı, TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 07.10.2010

imza

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

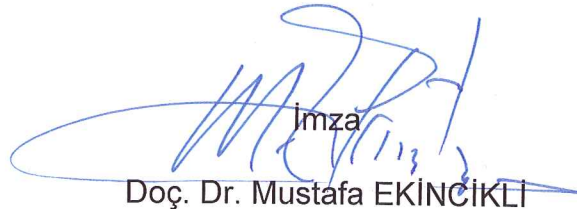
(Gazi Üniversitesi)

imza

Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

(Gazi Üniversitesi)

imza

Doç. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

(Gazi Üniversitesi)

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu Türk-Amerikan ilişkilerinin Türk Basını'nda Yansımaları'dır.(Atatürk'ün ölümünden 1960' a kadar).

Tez çalışmamızda ele alınan dönem içerisinde Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişim süreci, Atatürk'ün ölümünden sonra önemli gelişmelerin yaşandığı belirli tarihler Türk basını dikkate alınarak farklı bir açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya konu olarak Türk - ABD ilişkilerini almaktaki amacımız, ABD ile Türkiye ilişkilerinin hala devam etmesidir. İlişkilerin gelişimi açısından özellikle 1945–1960 yılları arası oldukça yoğun yaşanmıştır. Bu yüzden çalışmamızın sınırlarını belirlemek konusunda zorlanılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı sonucunda çok güçlü (siyasi olarak) bir hale gelmesiyle kuvvet dengesi niteliği kazanmıştır. Türkiye'de bu kuvvet dengesinde Batı yani Amerika'nın oluşturduğu blokta yerini almıştır.

Yaptığımız çalışmanın birinci bölümünde başlangıcından 1945'e kadar geçen süredeki ilişkiler değerlendirilmiştir. Diğer bölümlerde de Atatürk'ün ölümünden 1960'a kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde gerçekleşen önemli gelişmeler, Türk basınında ve Türk kamuoyundaki tepkiler göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda öncelikle Türk basınında ilgili dönemin önemli gazeteleri (Cumhuriyet, Son Posta, Akşam, Ulus, Milliyet v.b) tarafımızdan tespit edilmiş, sonra bu gazetelerden hareketle 1938- 1960 yıllarını kapsayan Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik düzeyde gelişen ilişkilerin Türk basınında ne şekilde vücut bulduğu, iki ülke arasındaki bu ilişkilerin ülkelerin dış politikalarını nasıl şekillendirdiği ve bunların Türk Basını'na yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Belirli gazetelere daha fazla ağırlık verilmiştir. Çünkü gazetelerde yer alan haberler aynı olup, diğerlerinden farklı olan haberler seçilerek tez oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı Türk basınından hareketle Türk-Amerikan ilişkilerinin hangi boyutlarıyla ağırlık kazandığını, nasıl bir ilgi uyandırdığını, Türk halkına nasıl yansıdığını, iki ülke arasındaki bu ilişkilerde basının oynadığı rolleri tespit etmektir. Bununla beraber bu çalışma, iki ülke arasındaki ilişkilerin sonraki dönemlerde izlenecek politikası hakkında da bir fikir öne sürmektedir.

Ayrıca bu çalışma *Türk Basın Tarihi*'ne de katkılar sağlamayı amaç edinmektedir.

Öncelikle bu çalışma değerlendirilirken bir basın mensubu gözüyle değil, bir tarihçi perspektifiyle olaylara bakılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geniş uçlu olduğu düşünülecek olursa, konu 1939-1960 yıllarını kapsar nitelikte sınırlandırılmış ve sadece söz konusu yıllardaki Türk basınına yansıyan Türk-Amerikan ilişkileri değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Bu araştırma hazırlanırken çeşitli çalışmalardan da istifade ettiğimizi belirtmek gerekir. Bu çalışmaları örnek olarak aldığımızı ve söz konusu bu araştırmalardan fazlaca yararlandığımızı da belirtmek gerekir. Ancak bu çalışmaları göz önünde bulundurmakla beraber çalışmamızda kendimize göre bir yöntem de geliştirilmiştir

Çalışmamız Türk-Amerikan ilişkileri'nin sadece bir yönüne vurgu yapmaktadır: Türk Basınına Yansıması. Dolayısıyla araştırmamızda iki ülke arasındaki ilişkiler sadece “basın”dan hareketle ele alınmaktadır.

İki ülke arasındaki ilişkiler çok çeşitlidir: Söz konusu bu ilişkilerin düzeyi ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal, diplomatik, askerî vs. şekillerde tasnif edilebilir. Biz, iki ülke arasındaki bu ilişkileri topyekûn basına yansımış hâliyle incelemeye çalıştık ve yine Türk basınından hareketle birtakım çıkarımlar ve yorumlamalara başvurduk. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıldan bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerden söz etmek mümkündür. Çalışmamız bir yüksek lisans tezi olduğu için bu yılları da sınırlandırdık ve Atatürk'ün ölümünden (1939 başı) 1959 sonuna kadar geçen süreyi incelememize esas olarak aldık; yani 1938-1960 yılları

arasındaki Türk-Amerikan İlişkilerinin Türk Basınına Yansıması bizim asıl çalışmamızın sınırlandırılmış şeklini oluşturmaktadır. Elbette Türk-Amerikan İlişkileri bütün yönleriyle başlangıcından bugüne kadar da incelenebilir. Ancak böyle bir araştırma bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşar. Bu yüzden konu, söz konusu şekliyle sınırlandırılmıştır.

Araştırmamız kapsamında Türk Basını'nın önemli yayın organları dışında söz konusu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerini ele alan temel kaynak kitapları, süreli yayınlar, Düstur ve Ayın Tarihi Dergileri incelenmiştir.

Çalışmamızda taranan gazeteler seçilirken TBMM, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Başbakanlık Devlet Arşivi gibi kurumlardan ve Ankara'daki üniversite kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

Tez araştırmamızda bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren, çalışmamın her aşamasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen saygı değer tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ' e ayrıca göstermiş olduğu yakın ilgi ve yardımlarından dolayı sayın Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İ
İÇİNDEKİLER	İV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1920'E KADAR TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. PARİS BARIŞ KONFERANSI	12
1.2. AMERİKAN MANDASI SORUNU	13
1.3. LONDRA KONFERANSI	14

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. RESMİ İLİŞKİLERİN KURULMASI (1920-1930)	16
2.2. LOZAN KONFERANSI	19
2.3. 1930 - 1938 ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK' ÜN ÖLÜMÜNDEN II. DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ

3.1. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN SONRA 1945'E KADAR AMERİKA İLE İLİŞKİLERDE İZLENEN POLİTİKA	27
3.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA YAPILAN KONFERANSLAR	31
3.2.1. Yalta Konferansı	31
3.2.2. San Francisco Konferansı	35
3.2.3. Postdam Konferansı	37
3.3. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA YENİ DÜNYA DÜZENİ	41
3.4. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	45
3.5. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE 1945 TARİHLİ SOVYET NOTASININ ETKİSİ	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1945-1952 YILLARI ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4.1. MUSSOURİ ZIRHLISININ TÜRKİYE'Yİ ZİYARET ETMESİ.....	54
4.2. TRUMAN DOKTİRİNİ	58
4.3. MARSHALL YARDIMI PLANI'NIN İLANI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	67
4.4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE ÜZERİNDE ETKİLERİ. 72	
4.4.1. Ekonomik Hayata Etkisi	72
4.4.2. Siyasal Hayata Etkisi	75
4.4.3. Kültürel Ve Sosyal Hayata Etkisi	77

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRMESİNDEN 1960'A KADAR TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GENEL SEYRİ

5.1. NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞ SÜRECİ80	
5.2. KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ	83
5.3. TÜRKİYE VE AMERİKA ARASINDA İMZALANAN İKİLİ ANLAŞMALAR	91
5.4. KIBRIS SORUNU	95
5.4.1. Üçlü Londra Konferansı.....	100
5.4.2. Zürih Zirvesi ve Londra Konferansı	102
5.5. BAĞDAT PAKTI, EİSONOWER DOKTİRİNİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	105
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	131
ÖZET	145
ABSTRACT.....	146

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

AÜSBFD: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

bsk. : Baskı

bs. : Basım

C: Cilt

CENTO: Central Treaty Organisation

Çev. : Çeviren

EOKA: Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston

DP : Demokrat Parti

NATO : North Atlantic Treaty Organization

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

S. : Sayı

s. : Sayfa numarası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

SEATO: South-East Asian Treaty Organisation, Güney Doğu Asya

Antlaşması Örgütü

vd : Ve diğerleri

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

GİRİŞ

18. yüzyılın sonunda bağımsızlık bildirgesiyle dünya siyaset arenasına çıkan ABD dönemin büyük bölgesel gücü olan ve üç kıtaya yayılmış bulunan Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilginin temelinde ekonomik çıkarlar saklıdır. ABD'nin özellikle Akdeniz Havzasında bulunan devletlere verdiği özel önem sayesinde Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin temelleri atılmaya başlanmıştır.¹

Osmanlıların Amerikalılarla ilk tanışması, Osmanlı Devleti'nin en batıdaki topraklarının bulunduğu Mağrib*(Mağrib kelimesi coğrafi olarak Kuzey Afrika'daki Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i içine alan bölgeyi ifade eder) Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Ancak, gerek Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması, gerekse bu bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı bulunmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde yoğun bir siyasî bağlantının kurulabilmesini engellemiştir.²

Genel olarak, Türk-ABD ilişkilerinin gelişimi Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı ile Cumhuriyet dönemi olmak üzere 200 yıllık bir süreci kapsayan bir zaman aralığı ele alınarak değerlendirilmektedir. Bunun yanısıra Osmanlı Sarayı'nda daha 1776 tarihinde Amerika'nın vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi Avrupa Gazetelerine bakılarak takip edilmekteydi.³

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı imparatorluğu arasındaki ilk ilişkiler, ABD'nin Avrupa diplomasisinden uzak durma siyasetinden ötürü siyasî olmaktan çok ticarî niteliktedir. 1785 gibi çok erken bir tarihte Amerikan ticaret gemilerinin İzmir Limanı'na geldikleri bilinmektedir.

¹ İsmail Türk, **Atatürk Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1920- 1938)**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2006, s. 24.

² Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan ilişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 33.

³ Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış**, Doğu Matbaası, Ankara 1959, s. 7.

Osmanlı uyruğundan ise ilk kez ABD'yi ziyaret edenler 1808'de Kayserili Mehmet Dayı ile Giritli Mustafa Dayı olmuştur.⁴ ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler resmen 7 Mayıs 1830'da bir "Dostluk ve Ticaret Anlaşması"nın akdiyle başlamıştır.⁵ Amerika'nın İstanbul'da diplomatik temsilcilik açmasıyla daha da gelişmiştir. Gayri resmî olarak ise her iki ülke arasındaki ilişkiler çok daha önceden başlamıştı. Amerikalıların ticaret amacıyla Akdeniz'de özellikle Garp Ocakları (Berberi Korsanları) ile temasa geçmeleri ve 1779'dan beri Amerikan ticaret gemilerinin İzmir'e gelmeye başlamaları sonucunda, Amerika ile Osmanlı ülkeleri arasında ekonomik alanda bağlantılar kurulmuştur. Bu bağlantılar, 1783 yılında 13 Amerikan kolonisinin bağımsızlığını kazanmasından sonra hızla gelişmeye başlamıştır. O zamana kadar İngiltere'nin tekelinde bulunan levant (doğu) ticaretine, yani Osmanlı ülkelerinde ticaret yapma faaliyetlerine Amerikalılar da katılmışlardır.⁶

19.yy'a girildiği sırada ise ticarî ilişkiler her geçen gün artmaktaydı. ABD bayrağını taşıyan ilk ticarî gemi 1797 yılında İzmir'e gelmiş, dönemin ABD Başkanı Jefferson 1802 yılında Senato'nun onayı ile tüccar William Stewart'ı İzmir'e konsolos olarak tayin etmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti, Amerikan iş ve ticaret adamları için büyük önem taşımaktaydı. Bir yandan iki devlet arasında ticarî faaliyetler gelişirken, 9 Kasım 1800 tarihinde "George Washington" adlı Amerikan savaş gemisinin İstanbul'a bir ziyareti gerçekleşmiştir.⁷

1810'dan sonra Amerikan ticaret gemilerinin seferlerini sıklaştırmasıyla beraber Amerikan hükümeti ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak adına iki devlet arasında resmî bir antlaşma yapılarak ilişkileri resmî zeminde sürdürmek üzere uğraş vermeye başlamıştır. Birçok Amerikan heyeti antlaşma yapmak üzere gelmiştir. 1829'da yeni bir müzâkere heyeti İstanbul'da Osmanlı Hükümetini ziyaret ederek resmî bir antlaşma teklifini yinelemiştir. 1829 yılı

⁴ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. V, S:8, 1967, s. 308.

⁵ Kurat, **Türk Amerikan...**, s. 14.

⁶ Türk, **age**, s. 26.

⁷ Orhan Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", **Belleten**, C:LI, S:200, Ağustos 1987, s. 20.

iyi bir strateji ve zamanlama eseridir. Çünkü 1827'de Navarin⁸ Baskını'nda Osmanlı donanması yok edilmiştir. Osmanlı donanmasının yenilenmesi için bir dış yardıma ihtiyaç duyulması ve büyük deniz gücü olan İngiltere'nin Osmanlı donanmasını yok etmesindeki önemli rolü İngiltere dışındaki seçenekleri zorunlu hale getirmişti. Aslında antlaşma imzalanmadan önce askerî ilişkiler de başlamıştı.⁹

Bu bilgilerin ışığında Osmanlı ABD ilişkilerinin başlangıcının, Osmanlı Devleti'nin bir yandan, dış ilişkilerin yüzyıllardır yürütüldüğü geleneksel tarzı yenileyerek modern diplomatik usullere geçmeye çalıştığı, diğer yandan da bu geçişi yavaşlatan sorunlarla mücadele ettiği bir döneme rastladığı söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecinde, tüm adımlar ABD tarafından atılmıştır denilebilir. Washington'un bu konudaki hevesi esas olarak üç nedene dayanmaktaydı. Birinci neden ABD'nin ticarî çıkarları ile ilgiliydi. Washington bir an önce bir ticaret antlaşması yaparak, Osmanlı limanlarıyla ticaret yapan Amerikalı tacirlerin Avrupalı meslektaşlarıyla aynı haklardan yararlanmalarını sağlamak istiyordu. Philedelphialı bir tüccar olan David Offley kendi kişisel girişimleriyle ilk Amerikan konsolosu olmayı başaran kişi olmuştur. Her ne kadar Offley'in temasları sonucunda Amerikan gemilerinin getirdiği mallara Avrupa devletlerinden gelenlerle aynı gümrük resmi uygulanmaya başlanmışsa da, bunun aynı şekilde devam edeceğinin garantisi yoktu. Başta İngiltere olmak üzere, bu bölgede ABD'nin ticarî rekabetini istemeyen devletlerin karşı yöndeki çalışmaları göz önüne alındığında, söz konusu antlaşmanın aciliyeti daha da artmaktaydı.¹⁰

ABD'nin diplomatik ilişkiler kurmak istemesindeki ikinci neden, Amerikan vatandaşlarının bölgede XIX. yüzyılın başından itibaren artan faaliyetleriyle ilgiliydi. Bu faaliyetlerin başında misyonerlik çalışmaları gelmekteydi. Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin sayısı arttıkça bazı sorunlar

⁸ 27 Ekim 1827'de, Navarin'de Osmanlı Donanmasının Birleşik Avrupa Donanması tarafından tahrip edilmesi ve yakılması.

⁹ Türk, **age**, s. 26.

¹⁰ Köprülü, **agm**, s. 930.

ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı nüfusu içinde yer alan değişik mezheplere mensup Hristiyanları Protestanlaştırmak amacıyla Amerikan misyonerleri sistemli çalışmalar sürdürmekteydiler.¹¹

Bâbîâli bu dönemde, misyonerlerin çalışmalarını çok yakından izlememekteydi. Kendiliğinden bir karşı adım atılmamakta, ancak Hristiyan Cemaatlerin şikâyetleri ölçüsünde misyonerlere müdahale edilmekteydi. 1830'lar boyunca genişleyen Ermeni misyonu güçlendiği ölçüde şikâyetlere yol açacak, bu da Bâbîâli'nin Amerikan misyonerleriyle, giderek daha yakından ilgilenmesi sonucunu doğuracaktır. Fakat bir yandan 1830'da imzalanan Osmanlı-ABD Antlaşmasının tüm Amerikan vatandaşları gibi Amerikan misyonerlerini de ayrıcalıklı yabancılar arasına sokması, öte yandanda ABD'nin misyonerlerin karşılaştıkları güçlükleri aşmaları için diplomatik yolları sonuna kadar kullanması, önemli iç ve dış sorunlarla boğuşan Osmanlı Devleti'nin misyonerlerin yol açtığı gerginliklere karşı gündelik tedbirlerin ötesinde uzun vadeli ve etkili politikalar yürütmesini engellemiştir.¹²

Bu yıllarda misyonerler dışındaki Amerikan vatandaşları da Osmanlı Devleti'ne ilgi göstermekteydiler. Osmanlı Devleti'ne ve İslam dinine ilişkin bilgileri genellikle Avrupalı gezginlerin kitaplarından öğrenen birçok Amerikalı, Doğu'nun büyüüne kapılıp, XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlamıştır. Bu kişiler arasında gezginler, tarihçiler, arkeologlar, maceracılar ve ticarî girişimciler bulunmaktaydı. Üçüncü neden ise, ABD Hükümeti'nin Yakındoğu, Balkanlar ve Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan stratejik konumu dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler geliştirmeyi amaçlamasıydı.¹³

Washington yukarıda sayılan bölgelerdeki siyasî gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nde kuracağı diplomatik ve konsüler temsilcilikler yoluyla takip etmek ve ortaya çıkarabileceği ticarî alternatifleri değerlendirmek istiyordu.

¹¹ Erhan, **age**, s. 96.

¹² Erhan, **age**, s. 92.

¹³ Türk, **age**, s. 28.

ABD'nin Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinin kurulmasını güçleştiren bir başka faktör ise ABD'nin kuruluşundan itibaren izlemeye başladığı izolasyonist dış politikaydı. ABD'nin ilk Başkanı Washington 19 Eylül 1796'da görevinden ayrılırken yaptığı veda konuşmasında; “*Yabancı milletler bakımından ABD'nin esas davranış ilkesi, bu milletlerle ticarî ilişkileri genişletirken, kendileriyle mümkün olduğunca az siyasî bağlantılar kurmaktır.*” diyerek, bu politikanın mimarı olmuştur.¹⁴

XIX. yüzyılın büyük bir bölümünde Amerikan yönetimlerinin içe dönük politika izlemelerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu anlayış ABD'nin diğer ülkelerle ilişkilerini ticarî alanla sınırlamış ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerin kurulup gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, ABD'nin içeride güçlenmesi ve hızlı kapitalistleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan hammadde ve pazar ihtiyacı XIX. yüzyıl boyunca bu politikadan sapmalarını da beraberinde getirmiştir.

Dış politikanın genel ilkelerine aykırı olan gelişmeleri ABD'nin 1865 sonrasında Osmanlı Devleti karşısındaki tutumunda görmek mümkündür. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesi doğrultusunda Amerika'dan Anadolu'ya gelenler arasında çoğunluğu kaptanlar ve tüccarlar oluşturmuştur. Bunları Protestan Misyonerler takip etmiştir.¹⁵

Bâbîâli ile uzun müzâkereler sonunda 7 Mayıs 1830'da resmî ilişkiler kurulunca, Amerikalılar da kendilerinden önce Fransız, İngiliz ve Hollandalıların elde ettikleri ticaret yapma hakkını ve imkânını elde etmişlerdir.¹⁶

Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan *ilk antlaşma* olan 7 Mayıs 1830 tarihli “*Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması*”nın birinci maddesiyle ABD'ye “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsü verilmiştir. Buna göre Osmanlı limanlarını ziyaret eden Amerikan tacirlerinden, daha önce bu statü tanınan

¹⁴ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, TTK, Ankara 1997, s. 708.

¹⁵ N. Çiğdem Avcı (Kanat) , **Türk- Amerikan İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945- 1952)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 7.

¹⁶ Türk, **age**, s. 26.

diğer devletlerin tacirlerinden alınandan daha fazla gümrük ve resim talep edilmeyecektir.

Ayrıca diğer ülke vatandaşlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalık ve muafiyetten de yararlanacaklardır. Antlaşmanın ikinci maddesinde ise taraflar arasında konsüler ilişkilerin kurulması öngörülmüştür. İki taraf da birbirlerinin ülkelerinde ihtiyaç duyacakları yerlere konsolos ve konsolos vekilleri tayin edebilecekler, ayrıca bu kişilere görevlerini yürütebilmeleri için resmi belgeler vereceklerdi. Üçüncü maddede Amerikan tacirlerinin Osmanlı Devleti'nde rahat hareket edebilmelerini güvence altına alan tek taraflı bir imtiyazdı. Buna göre ülkede ticaret yapmak amacıyla bulunan Amerikalılara ve onların simsarlarına, hangi millet ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar, müdahale edilemeyecek, limanlara gelen gemilerin, diğer yabancı gemilerden farklı bir muameleye tâbi tutulması önleneyecektir.¹⁷

1830 Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, Osmanlı Devleti'yle ticaret yapan Amerikalı tacirler, "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" statüsünün verdiği ayrıcalıklardan yararlanarak, İngiltere ve Fransa tacirleriyle aynı gümrük rejimine tâbi olmuşlardır. Her ne kadar elde edilen bu ayrıcalıklar Amerikalılar için son derece elverişli bir ortam oluşturduysa da, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra iki ülke arasındaki ticarete çok büyük bir patlama yaşanmamıştır. Ticaret hacmi her yıl bir öncekine göre artsa da, bu artış iki tarafın da beklentilerinin gerisinde kalmıştır.¹⁸

1831 yılında ABD İstanbul elçiliği açılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine kadar beş büyükelçi, İstanbul'da görev yapmıştır.¹⁹ Osmanlı Devleti'nin ABD'de temsilcilik açma süreci mali güçlükler ve uygun nitelikte temsilci bulamamaktan ötürü gecikmeye uğramış, karşı elçilik ise ancak 1867 yılında açılabilmiştir.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münâsebetleri**, TTK, Ankara 1991, s. 1.

¹⁸ Erhan, **age**, s. 167.

¹⁹ Erhan, **age**, s. 145.

7 Mayıs 1830 Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Amerika ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması, 28 yıl süreli olan 13 Şubat 1862 tarihli “*Seyrisefain ve Ticarete Dair Antlaşma*”dır.²⁰

1862 Antlaşması, 1830 Antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticarî münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bir diğer özelliği de, 1830 Antlaşmasında Amerika'nın adı daima “Amerika Devleti” olarak geçerken, 1862 Antlaşmasında Amerika'nın resmi adının “Hükûmat-ı Müçtemi'a-i Amerika”, yani “Amerika Birleşik Hükümetleri” olarak yazılmıştır. Burada belirtilmesi gereken nokta bu antlaşmanın Amerika'da 1861-1865 yılları arasında yaşanan ayrılıkçı iç savaş sırasında yapılmış olduğudur.²¹ 1862 Antlaşması Bâbîâli gümrük resimlerini yeniden düzenlemek istediği için 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmış, bunun üzerine 1830 tarihli anlaşmaya geri dönmüştür.²²

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir diğer antlaşma ise 11 Ağustos 1874 tarihli “Suçluların İadesine Dair Antlaşma”dır. Bu antlaşma beş yıl için imza edilmiş, sürenin bitmesinden altı ay önce taraflardan biri tarafından feshedilmedikçe, beşer yıl kendiliğinden uzaması öngörülmüştür. Yine aynı tarihte yapılan diğer bir antlaşma da “Tabiiyet Antlaşması”dır. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra ABD Hükümeti, antlaşmanın ikinci maddesine itiraz ederek, bu maddenin ABD'nin uygulamasına ters düştüğünü belirtip değiştirilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmiş, Antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddelerinde gereken değişiklikleri yapmıştır.²³

Osmanlı-Amerikan ticarî ilişkilerine savaş gemileri ve silah ticaretinin de önemli düzeyde canlılık kattığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin Amerikan kara silahlarını büyük miktarlarda ithal etmesi ilk kez 1865 yılında gerçekleşmiştir.

²⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...** , s. 7.

²¹ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...** , s. 7.

²² Haluk Ülman, **Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s. 5.

²³ Avcı (Kanat), **age**, s. 9.

Amerika'ya daha 1872 yılında gönderilen İlk Türk askeri kurulu daha sonra genişletilerek “askeri ataşelik” durumuna getirilmiştir.²⁴ Yine 1872 yılında ilk kez bir Amerikan Cumhur Reisi İstanbul'u ziyaret etmiştir.²⁵ 1900'lerin başına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin ABD'den deniz silahları satın alması konusu taraflar arasında konuşulmuş ve bir savaş gemisi alma konusunda anlaşma sağlanmıştır. Söz konusu gemi 1904'te Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiş ve “Mecidiye” adıyla Osmanlı donanmasındaki yerini almıştır.²⁶

Ekonomik ilişkilerde en önemli gelişme, Chester Demiryolu Projesi'nin gündeme gelmesiyle yaşanmıştır. Avrupalı şirketlerin büyük ilgi gösterdiği bu konu, kısa sürede Amerikan şirketlerinin de ilgisini çekmiştir. Charles Waring adlı Amerikalı bir girişimci, Anadolu'da bir demiryolu projesi başlatmak için harekete geçmiştir. Fakat 19 Temmuz 1909'da görüşmelerine başlanan bu girişim hayata geçirilememiş ve sonuçsuz kalmıştır.²⁷

Genel olarak, Osmanlı-ABD arasında başlayan ilişkiler birincisi ticaret, diğeri kültür olmak üzere iki alanda gelişmiştir. Kültürel alandaki ilişkiler de esas olarak eğitim, sağlık ve misyonerlik faaliyetlerini kapsamıştır.²⁸

²⁴ Oral Sander – Kurthan Fişek, **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977, s. 27-28.

²⁵ Avcı (Kanat), **age**, s. 10

²⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 205.

²⁷ Yaşar Semiz, **Türk- Amerikan Münasebetlerinin ışığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926**, Yetkin Basımevi, Ankara 1995, s. 47.

²⁸ Fendoğlu, **age**, s. 12.

BİRİNCİ BÖLÜM

1920'YE KADAR TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Avrupa Devletlerinin çıkar çatışmaları sonucu 20.yy'ın başlarında Avrupa siyaset arenası gerginleşmiş ve bir savaşın sinyallerini verir hale gelmişti. Başta Enver Paşa olmak üzere bazı devlet adamları Almanya ile ittifak yolları arıyorlardı. Düşüncelerine göre savaş çıkarsa Rusya Osmanlı Devleti aleyhine, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde genişlemeye çalışacaktı. Rusya'da İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olduğuna göre bu devletlerin safında yer almak ve onlardan yardım istemek mümkün değildi.²⁹

Zaten büyük devletler arasında yalnızca Almanya, Osmanlı Devleti ile bir ittifak istiyor görünüyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında ittifak anlaşması 2 Ağustos 1914'te imzalandı.³⁰ Savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etti. Fakat Almanya'nın çabaları sonucunda Osmanlı Devleti Kasım 1914'de savaşa girmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa katılmış olmasına rağmen Amerika, Osmanlı Devletine karşı tarafsızlığını korumuş, buna karşılık Osmanlı Devleti de Amerika ile ilişkilerinde çok dikkatli ve nazik davranmıştır. Amerika İtilaf devletlerinin yanında savaşa girdikten sonra da bu durumda bir değişiklik olmamıştır.

1917 yılında Amerika ile Almanya arasındaki ilişkiler gerginleşmişti. Bunun sebebi Almanya'nın Amerika'da karışıklıklar çıkartması, Latin Amerika Devletlerini ABD'ye karşı kışkırtması idi. Almanya'nın Meksika'yı Amerika'ya karşı kışkırtmaya ve bir Alman-Meksika ittifakını oluşturmaya çalışan tasarısı İngilizler tarafından ele geçirilip, şifresi çözülüp Amerika'ya bildirilince

²⁹İsmigül Çankaya, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 8.

³⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1983, s. 107.

gerginlik arttı. Daha sonra iki Amerikan ticaret gemisi, Alman deniz altı tarafından batırılınca Amerika'nın sabrı tükendi. Kongre kararı ile Amerika 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etti.³¹

Bunun üzerine Almanya, Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya savaş ilan etmesi için baskı yapmış olsa da Osmanlı Devleti yalnızca diplomatik ilişkileri kesmekle yetinmiştir. 20 Nisan 1917'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir.³² Bu tarihten sonra savaş sürecindeki Türkiye'deki Amerikan haklarını koruma görevi de İspanya'ya verilmiştir.³³ Osmanlı Hariciye Nazırı, diplomatik ilişkilerin kesildiğini Amerikan elçisine bildirirken, esasında ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmayacağını ve Türkiye'deki Amerikan okulları ve diğer kuruluşların eskisi gibi faaliyetlerine devam edeceği hususunda güvence vermiştir.³⁴

Amerika Birleşik Devletleri, İttifak Devletleri'nden Osmanlı Devletine ve Bulgaristan'a savaş ilan etmemiştir. Osmanlı Devleti de Amerika ile siyasî münasebetlerini kestiği halde, Amerika'ya karşı hiçbir saldırı hareketinde bulunmamıştır. Ayrıca Amerika Yakındoğu'ya asker ve donanma gönderemeyeceğine göre, Amerika'nın Osmanlı Devletine savaş ilan etmesi demek, Türkiye'deki menfaatlerini tehlikeye atması demektir. Amerika Türkiye'ye harp ilan ederse Şark Meselesine karışmış olacak, bu da ilerde Avrupa Devletleri'nin meselelerine katılmasına sebep olacaktır.³⁵

Amerika savaşa katıldıktan sonra, Wilson da, barış konusundaki fikirlerini oluşturmaya ve bu çerçevede de Osmanlı İmparatorluğu konusunu ele almaya başlamıştır. Bu konuda vardığı ilk sonuç, boğazların Osmanlı Devleti'nin elinden alınması ve imparatorluk sınırları içindeki Türk' ten başka diğer unsurlara "özerklik" verilmesi olmuştur. Bilindiği gibi barışın diğer tüm sorunlarının çözümü hakkındaki fikirlerini de Başkan Wilson, 1918 Ocak ayında yayınladığı meşhur 14 Nokta' sında açıklamıştır. Yine bilindiği gibi bu

³¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 133.

³² Kurat, **Türk Amerikan...**, s. 40.

³³ Bilal N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği", **Belleten**, C.XLI, s.162, Nisan 1997'den ayrı Basım, TTKB, Ankara 1999, s. 227.

³⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 632.

³⁵ Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun 1972, s. 1.

14 Nokta'nın 12'ncisi³⁶ Osmanlı İmparatorluğuna ait bulunuyordu. Bu maddede üç unsur bulunmaktaydı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın, devamlı olarak, bütün devletlerin gemilerine açık olmasıydı.³⁷ Wilson'un Ocak 1918'de Kongre'de ilan ettiği 14 maddelik dış politika prensipleri, tüm dünya ülkeleri için tam bir demokrasi bildirgesi olarak algılanmıştır. ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de yayınladığı bildiri savaşı kaybetmek üzere olan İttifak Devletlerinde adil bir barışın yapılabileceğine dair ümitler uyandırmıştır. Bundan böyle açık diplomasi uygulanmasını ve gizli antlaşmalar yapılmamasını dileyen Wilson, barışın korunmasını, bütün devletlerin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınması için uluslararası bir örgüt kurulmasını öngörüyordu.

Wilson'un 1918 beyannamesi ile birlikte iki devlet arasında Anadolu'da Türklerin hâkim olduğu bölgenin yine Türklerin egemenliğinde kalacağını ön görmesinden ötürü küçük bir yakınlaşma oldu. Fakat Osmanlı Devletini ilgilendiren 12. Maddenin Amerikalılar ve Batılılar tarafından farklı bakış açıları ile yeniden yorumlanmasından sonra, Anadolu topraklarının parçalanarak bağımsız Ermenistan kurulması, kıyı bölgelerin Yunanistan'a devredilmesi gibi önemli durumlar ortaya çıkmıştır. İstanbul'un 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri tarafından işgaline Amerika'nın da katılması Wilson'un Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği tutumun daha gerçekçi olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Amerika 1919 Ocak ayında açılan Paris Barış Konferansı'na, Osmanlı Devleti açısından böyle bir politika ile girmiştir.³⁸

³⁶ Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin 12. madde şöyle düzenlenmişti:

“Mad. 12- Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kesiminin egemenliği sağlanmalı, fakat bugün Türk yönetiminde bulunan öteki uluslara kesin ve her türlü kuşkudan uzak bir yaşama güvenliği ve kendi gelişmelerini istedikleri gibi yürütecek kesin ve engelsiz fırsatlar olanağı verilmeli, Çanakkale Boğazı bütün ulusların gemilerine ve ticaretine, uluslarca sağlanacak güvenlik altında sürekli olarak açık bulundurulmalıdır.

³⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 632.

³⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 633.

1.1. PARİS BARIŞ KONFERANSI

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrasında 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşması hazırlıklarına katılmamış, ancak Boğazların Statüsü ve Ermeni konusu ile yakından ilgilenmiştir.³⁹ Amerika Başkanı Wilson, Paris'e "savaşı sona erdirmiş şartlarını tartışmak veya var olan uluslararası düzeni yeniden kurmak için değil, hemen hemen üç yüz yıldan beri uygulanan bütün uluslararası ilişkiler sistemini değiştirmek" düşüncesiyle gelmiştir.⁴⁰

Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve Almanya ile barışın yapılması çabaları Paris Barış Konferansı'nın ana gündemini oluştursa da "On'lar Konseyi"⁴¹ Türkiye ile ilgili sorunları da tartışıyordu. Bu tartışmalar sırasında konsey sık sık uzun süreli bir barışın sağlanması için Türkiye'deki yükün adil paylaşılmasına yönelik Amerika'nın Yakındoğu'da üstlenebileceği sorumluluklara değinmiştir. İngiliz Başbakanı Lloyd George 30 Ocak 1918'de İngiltere'nin işgal edilmiş eski Osmanlı Toprakları ve Alman Sömürgeleri için başvurulacak olan manda prensiplerini kabul ettiğini ilan etmiş, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasındaki gecikmeden kaygı duyan Wilson ise, Lloyd George'un teklifini ve mandalarla ilgili tavsiyelerini kabul etmiştir.⁴²

Sonuç olarak Paris Barış Konferansı Avrupalı emperyalist güçlerin Osmanlı topraklarını istedikleri şekilde bölerek, Amerika marifetiyle manda sistemi altında yönetmelerini sağlayacak esasların görüşülüp benimsendiği bir zeminden öteye gitmemiştir. Amerika, başkanları Wilson'un şahsi gayreti ile Anadolu'nun Batılılar tarafından işgal ve bölünmesine bu konferansta sıcak bakma eğiliminde olmuştur. Ancak gerek Amerikan Senatosunun manda ile ilgili olumsuz kararı gerekse Anadolu'da başarı ile yürütülen Ulusal Mücadele hareketi yapılan planları boşa çıkarmıştır.

³⁹ Türk, **age**, s. 45.

⁴⁰ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, 2.bs, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2000, s. 12.

⁴¹ Konsey ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Baş Delegeleri ile Dışişleri Bakanları'ndan oluşuyordu.

⁴² Nuri Karakaş, **Türkiye-ABD Siyasi İlişkileri (1919- 1923)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002, s. 49.

1.2. AMERİKAN MANDASI SORUNU

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda ortaya atılmış olan çeşitli çözüm önerilerinden birisi de Amerikan yardımının sağlanması ve sonuç olarak Amerikan mandasının⁴³ benimsenmesi olmuştur.

Türk aydınının Amerikan mandasını tercih edişindeki temel sebep, bu ülkenin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlayacağı yönündeki yaygın kanaatidir. Buna ilaveten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresine sunduğu 14 maddelik barış programı Türk aydınları üzerinde Amerika'ya karşı büyük bir sevgi ve umudun doğmasına yol açmıştır. Ayrıca aydınlar arasında Amerikan mandasının, Avrupa'nın kendi lehine yaptığı müdahalelere son vereceği şeklinde yanlış bir kanaat oluşmuştur.⁴⁴

1919 yılı başlarında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Wilson'a sunduğu rapor şu şekilde idi: "Trakya'da Midye-Enez çizgisinden Sakarya Nehrine kadar olan ve Boğazları da içine alan bölgede milletlerarası statüye bağlı bir İstanbul Devleti kurmak, bunun yanı sıra Orta Anadolu'da bağımsız bir Türkiye Devleti'nin yaşamasına imkân vermek". Diğer taraftan Türkiye'de incelemelerde bulunan King-Crane ve Harboud heyetleri Boğazlar bölgesinde kurulması düşünülen devlet ile Ermenilerin yaşadıkları bölgeleri de içine alacak şekilde bütün Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması görüşünü tavsiye etmişlerdir.⁴⁵

Wilson'un dünya barışını sağlayacağına inandığı ilkelerini ilan etmesinden itibaren Türk basını Wilson Prensipleri'ni Osmanlı Devleti'nin

⁴³ Dünya siyasal tarihine I. Dünya savaşından sonra giren manda terimi, Latince "Mandatum", Fransızca "Mandat" kelimelerinden gelmekte olup özellikle "Vekâlet" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Manda, henüz kendilerini idareden yoksun olan milletlerin refah ve gelişmesini sağlamak maksadıyla kendilerini yönetebilecek düzeye erişinceye kadar Milletler Cemiyeti kontrolünde tecrübeli bir devletin vekâletine verilmesi anlamında ortaya çıkmıştır.

⁴⁴ Mehmet Şahingöz – Vahdet Keleşyılmaz, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 358.

⁴⁵ Mine Erol, "Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Başkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, 1966, s. 4, 5.

kurtuluş çaresi olarak görmüş ve büyük umutlar bağlamıştır. Wilson Prensipleri, Birinci Dünya Savaşı mağlupları tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, galip devletler başlangıçta söz konusu ilkeleri tatbik edeceklerini vaat etmelerine rağmen, Paris Barış Konferansında bu vaatlerinden vazgeçmişler; hatta Wilson'u da ikna etmeyi başarmışlardır. Mevcut durumun değişmemesini sağlayan galip devletler elde ettikleri iktisâdî ve siyâsî avantajlarını kullanma konusunda gösterdikleri hassasiyet, esasında 16. yüzyılın başlangıcından itibaren Portekiz ve İspanya'nın başlatmış olduğu, daha sonra İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin devraldığı sömürgeci zihniyetin uzantısı niteliğinde olup, Avrupa'da mevcut olan emperyalist anlayışın devamlılığını sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Wilson Prensipleri'nin Türk aydınları arasında kabul görmesinin temel sebebi, Türk Milleti'nin Misâk-ı Millî ile sistemleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı İstiklâl Mücadelesinin, prensiplerin 12. maddesiyle sağlanacağı yönündeki yaygın kanaattir. 12. madde ile paralellik arz eden Misâk-ı Millî, Wilson Prensipleri uygulandığı takdirde savaşılmadan ve kan akıtılmadan gerçekleştirilmiş olacaktı.⁴⁶

Sivas ve Erzurum Kongreleri Milli Mücadele'de önemli bir dönemeç olmuştur. Kurtuluş önerisi olarak kabul edilen manda ile ilgili tartışmalar Erzurum ve Sivas kongrelerinde bir sonuca bağlanmış; manda ve himaye kesin bir şekilde reddedilmiştir. Böylece manda fikri tarihe gömülmüştür.

1.3. LONDRA KONFERANSI

1919 yılının sonlarına doğru Türk milliyetçiliğinin ve ulusal mücadele direncinin artmasından ötürü, Osmanlı Devleti ile gecikmeden yeniden masaya oturarak ülke içerisindeki kargaşadan istifade ile son darbeyi indirmek niyetindeki Müttefikler Londra'da bir konferans yapmaya karar verdiler.

⁴⁶ Şahingöz – Keleşyılmaz, **agm**, s. 376.

İtilaf Devletleri Versailles Antlaşması'nın Amerika Senatosu'nda reddedilmesini, Amerika'nın Türklerle yapılacak antlaşmaya katılmasının sonu olduğunu düşünmemelerine rağmen, artık Amerikan Hükümeti bu meseleye daha fazla ilgi duymuyordu. Bu sebeple Londra'daki Amerikan Büyükelçisi John W. Davis Londra Konferansı'na katılmama emri almıştı. Böylece Müttefik Başbakan ve Dışişleri Bakanlarının katıldığı 12 Şubat 1920'de Londra'daki konferansta Amerika temsil edilmedi. Amerika konferansta alınacak kararlara katılmayacağını beyan etmesine rağmen alınan kararlar hakkında kendisine sürekli bilgi verilmesini istedi.⁴⁷ Amerika'nın Londra Konferansı'na temsilci göndermemesi ve Amerikan çıkarlarını diplomatik kanallarla korumaya çalışması, Türk Antlaşması'na aktif olarak katılmaktan çekildiğini ve Amerika'nın Avrupa'nın Doğu sorununu çözme çabalarından uzak duran geleneksel politikasına döndüğünü göstermiştir.⁴⁸

⁴⁷ Türk, **age**, s. 53.

⁴⁸ Türk, **age**, s. 54.

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ (1920- 1938) TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. RESMİ İLİŞKİLERİN KURULMASI (1920- 1930)

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk liderler İngiltere'nin bölgedeki üstünlüğünü dengelemek için ABD ile işbirliği arayışlarına girmişlerdir. Fakat Amerika'nın izolasyon politikası ve bölgedeki sınırlı çıkarları nedeniyle, ilişkiler 1927'ye kadar başlayamamıştır.⁴⁹ Oysa Türkiye, yıllar yılı kıyasıya savaştığı ülkelerle daha önce normal ilişkiler kurabilmişti. Birbirleriyle hiç savaşmamış Türkiye ile Amerika arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasının bu kadar gecikmesi ilginç bir konudur.⁵⁰

Türk Dış Politikasında bu dönemin ayrı bir yeri, kendine özgü bir yanı bulunmaktadır. Bu dönemdeki dış politika, özellikle Atatürk tarafından formüle edilerek onun gözetiminde uygulanmıştır. İstikrarın sağlanması, sürekliliğin kazanılması aranırken Osmanlı'dan miras kalan Batı'ya öncelik verilmesi, batı medeniyetini örnek alma açısından, dış politikanın değişmez nitelikleri olarak kabul edilmiştir.⁵¹ Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye etmiş ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan ulusal varlık davası çözümlenmiştir.

⁴⁹ Kemal Kirişçi, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", *Avrasya Dosyası*, Asam, Cilt 6, Sayı 2, Ankara 2000, s. 70.

⁵⁰ Şimşir, *agm*, s. 277.

⁵¹ Hasan Berke Dilan, *Türkiye'nin Dış Politikası (1923- 1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

Ulusal Mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen Türk dış politikası ve ulusal bir devlet kurma çabası, bir anlamda Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur.⁵²

22 Ocak 1921'de Ankara Hükümeti Amerika'ya Türk milletinin tam bir bağımsızlık isteğini kabul edip etmediğini, kapitülasyonların kaldırılmasına razı olup olmadığını sormuştur. Bunlar Ankara Hükümetinin vazgeçilmez ön şartları olduğu gibi, ilişkilerin de düğüm noktasını oluşturmaktaydı. Bu Ankara Hükümeti'nin Amerika ile "resmî" ilişki kurmak için ilk teşebbüsüydü. Amerika, Ankara Hükümetinin şartlarını kabul ederse, ikili ilişkiler kurulması yolunda ciddi bir engel kalmayacaktır. Amiral Bristol, Ankara'nın kapitülasyonlar konusundaki önerisini desteklememiştir.⁵³ Londra konferansı arifesinde Ankara'nın bu girişimi ilgi çekici ve önemliydi. Türk Hükümeti, özlü biçimde görüşünü açıklamıştır. Amerika, Türk ulusunun tam bağımsızlık isteğini kabul ediyor muydu, etmiyor muydu? Kapitülasyonların kaldırılmasına razı mıydı, değil miydi? Bunlar, Ankara Hükümetinin vazgeçilmez ön koşullarıydı, ilişkilerin düğüm noktasıydı. Amerika, Türk Hükümetinin koşullarını kabul ederse ikili ilişkiler kurulması için ciddî bir engel kalmayacaktı. Top karşı tarafa atılmıştı. Görüşünü açıklama sırası şimdi Amerika'daydı.⁵⁴

Washington, Ankara Hükümetini dolaylı olarak bile tanımak yönünde bir adım atmaktan dikkatle kaçınmıştır. Türkiye ile savaş halindeki Devletler bile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini fiilen tanıırken, Türkiye ile hiç savaşmamış olan ve savaş halinde de bulunmayan Amerika, Ankara Hükümetini tanımaya doğru gidiyormuş görünmekten bile çekinmiştir. Ne var ki, Anadolu'da artık İstanbul'un sözü geçmiyordu. Buraya Ankara Hükümeti egemendi.⁵⁵

Yine bu esnada Amerika, Anadolu'daki Amerikalıların Türk siyasetine karışmayacakları şeklinde bir güvence ile⁵⁶ bir Amerikan torpidosunun

⁵² Yusuf Sarıınay, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 16, Sayı 48, 2000, s. 860.

⁵³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 636.

⁵⁴ Şimşir, **agm**, s. 290.

⁵⁵ Pars Tuğlacı, **Çağdaş Türkiye**, Cilt 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1987, s. 358, Şimşir, **agm**, s. 294, 295.

Samsun'da kalmasına izin verilmesini rica etmiştir. Türk hükümeti bu öneriye karşı çıkmamış ve devamlı bir torpidonun Samsun'da bulunmasına izin vermiştir.⁵⁷ 1921 yılı Ankara ile Washington arasında ilişki kurulamadan geçmişti. Lozan'a kadar geçen sürede Anadolu'ya birkaç Amerikan temsilcisi gelebilmişti. Fakat Ankara'nın Amerika'da bir temsilcisi bulunmuyordu. Lozan Barış Konferansı açılırken Amerika'nın yalnız İstanbul'da Yüksek Komiserliği vardı ve daha çok İstanbul Hükümeti ile ilişki içerisindeydi.⁵⁸ Anadolu'da temsilcisi yoktu. 1923 yılı başında Konsolos Maynard B. Barnes, Imbrie'nin yerine Ankara'ya göndermişti. Delege sıfatını taşıyordu. Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı, Türkiye'de Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde Anadolu'da Amerika'yı temsil eden bu delegeydi. Amiral Bristol yine İstanbul'daydı. Barış döneminde Yüksek Komiserlik unvanını bırakmış, Diplomatik Mümessil unvanını almıştı. Amerika ile Türkiye arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulabilmesi için daha uzun zaman beklemek gerekecekti ve bu uzun süre içinde Bristol hep mümessil olarak Türkiye'de kalacaktı. Türkiye'nin ise Amerika'da hiç temsilcisi yoktu. Washington Hükümeti, bir Türk temsilcisini Amerikan toprağına kabul etmiyor ya da edemiyordu. Bunun başlıca nedeni Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyasıydı. Ermeniler, Rumlar ve onların Amerikan yandaşlarınca sürdürülen bu düşmanca propaganda kampanyası Amerikan Kongresi'ni etkilemişti. Türk Kurtuluş Savaşında Amerika Türklere dostluk elini uzatamamıştı.⁵⁹

Amerika ise Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Mücadele döneminde Türkiye ile ilişkilerinde dikkatli bir politika izlemiştir. Türkiye'de yapılacak barışla Amerika'nın üzerinde durduğu başlıca yarar konusu, "açık kapı ilkesi"nin onayı ve kendisinin Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde var olan hak ve ayrıcalıklarının devamını sağlamaktır. Yine Amerika'nın İstiklal Savaşı yıllarında Türkiye ile ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden biri de, Chester Demiryolu ve maden imtiyazı idi. 1920 yılında Amerikan Amirali

⁵⁶ Tuğlacı, **age**, s. 358.

⁵⁷ Türk, **age**, s. 92.

⁵⁸ Tuğlacı, **age**, s. 358.

⁵⁹ Şimşir, **agm**, s. 303.

Colby Chester Amerikan Dışışleri Bakanlığına başvurarak savaştan önce Türkiye’den imtiyaz almak için görüşmeler yapan Amerikan kalkınma kumpanyasının payları satın aldığını bildirmiş ve ayrıcalık alabilmek için Bakanlığın yardımını istemişti. Bu istek savaş içindeki Ankara Hükümeti’ne iletilmediyse de daha sonra Lozan’da dile getirilmiştir.⁶⁰

Lozan görüşmeleri devam ederken Doğu Anadolu (DAD) Demiryolları Anlaşması Ankara tarafından kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın bir diğer özelliği de demir yollarının Musul’a kadar uzanacak olmasıdır. Bunu, anlaşmanın arkasında petrol meselesinin bulunduğu, Amerika’nın Musul petrollerinden İngiltere’yi uzaklaştırıp bu petrolleri kendi kontrolü altına almak isteği şeklinde değerlendirmek mümkündür. İngiltere bu anlaşmayı duyduğu zaman hiçbir şekilde memnun olmamıştır. Bu anlaşmanın en önemli özelliği Türkiye’nin yabancı sermayeye açılmasının ilk teşebbüsünü teşkil etmesidir diyebiliriz. Ancak, bu teşebbüs safhasında kalmış, neticesiz kalmıştır. Çünkü DAD Anlaşmasını (Chester Projesi) gerçekleştirmek olan şirket (Ottomon Amerikan Development Company)’in ortakları arasında anlaşmazlık çıkmış ve bu proje süresi içinde gerçekleştirilememiştir. Dolayısı ile Türk Hükümeti Aralık 1923’te şirketle olan anlaşmasını feshetmiştir. Böylece Chester Anlaşması tarihi bir belge olarak kalmıştır.⁶¹

2.2. LOZAN KONFERANSI

ABD, I. Dünya Savaşından sonra yine kıtasına çekilmiştir. Bu nedenle Amerika, Paris Barış Konferansı’na katılmış olmasına rağmen, Amerika Senatosu, Almanya’ya kabul ettirilen 28 Haziran 1919 tarihli Versailles Antlaşması’nı ve onunla birlikte Milletler Cemiyeti Misakı’nı onaylamamıştır.

⁶⁰ Tuğlacı, **age**, s .358.

⁶¹ H. Gülşen Doğramacı, **Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1949–1960)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 3.

Bu bakımdan da ABD; Almanya, Avusturya ve Macaristan ile ayrı barış antlaşmaları yapmıştır.⁶²

Amerika Birleşik Devletlerinin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi üzerine, Türkiye ile bu ülke arasındaki siyasî ilişkiler, 20 Nisan 1917 tarihinde kesilmiş, fakat iki ülke arasında savaş ilan edilmemişti. Sonuçta Türkiye ile aralarında savaş durumu olmadığı için, iki devlet arasında bir Barış Antlaşması yapılması söz konusu olmamıştır. Bu nedenle ABD, savaş sonrası 18 Ocak 1919'da toplanan Paris(Versailles) Barış Konferansında Türkiye ile yapılacak barış antlaşması hazırlıklarına katılmamıştı. Ancak Boğazlar Statüsü ve Ermeni konusu ile ilgilenmişti.⁶³ Bununla beraber, Amerika Birleşik Devletleri 20 Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı ile ilgi ve bağlantısını da kesmek istemediğinden, görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya vasıtasıyla konferansa ilettiği gibi, konferansta gözlemci bulundurmak istediğini de belirtmiştir. Lozan Konferansı'na taraf olarak katılmayan ABD gözlemci bulundurarak yer almıştır.⁶⁴

Washington hükümeti, temsilcilerinden konferansta kapitülasyonların korunması ile barış zamanında boğazlardan bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine geçiş serbestliği verilmesi konularıyla ilgilenmelerini istemiştir.⁶⁵ Lozan'da boğazlardan geçiş serbestliği kabul edilmiş, kapitülasyonlar ise kesin olarak kaldırılmış ve 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Konferansı sırasında TBMM Hükümeti ile Amerika bir yakınlaşma içindedir. Bunu Ankara'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge araması olarak değerlendirmek mümkündür.

24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan Barış Antlaşmasıyla Türkiye uluslararası toplumda yerini almıştır. Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış politikası Lozan'dan arta kalan sorunların çözümlenmesi ve diğer devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi noktalarında toplanmıştır.⁶⁶

⁶² Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih (1789–1999)**, 5.bs, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s. 575.

⁶³ Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 57.

⁶⁴ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 20.

⁶⁵ Ülman, **Türk Amerikan...**, s. 8.

⁶⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "Türkiye'nin Dış Politikası", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı 32, Ankara 1973, s. 61.

ABD Lozan Konferansında diğer müttefiklerle birlikte hareket etmemiştir. Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında barış antlaşmasının yapılmasından hemen sonra, yine Lozan'da Türk-Amerikan Temsilcileri, 1917'de kesilen siyasî ilişkileri yeniden kurmak amacıyla, görüşmeler yapmaya başlamıştır. Türk ve Amerikan delegasyonları arasında resmi toplantılara Haziran 1923 başlarında başlanmış ve 21 Temmuz ile 1 Ağustos tarihleri arasında muntazaman toplanmışlardır.⁶⁷ Bunun sonucunda, 6 Ağustos 1923'te, 32 maddeden oluşan bir "Genel Anlaşma" imzalamışlardır. Bununla da, ABD, Yeni Türk Devletini ve sınırlarını kabul etmiştir. Ancak, iki devlet arasında Lozan'da imzalanan bu anlaşma aleyhinde, Amerika'da bir hareket ve tartışma başlamıştır. Amerikan kamuoyundaki bu tartışma nedeniyle Senato, yukarıda söz edilen Türk-Amerikan Anlaşmasının onayını geciktirmiştir.⁶⁸ Amerikan Senatosu'nda Lozan Antlaşmasının görüşülmesi Ocak 1927'de gündeme getirilmişti. İstanbul'da yaşayan yüzlerce Amerikalı 21 Ocak 1926'da Amerikan Senatosuna bir mektup göndererek Lozan Barış antlaşmasının onaylanmasını istemişlerdir. Bütün bunlara rağmen Lozan Barış Antlaşması Senatoda az bir çoğunlukla 18 Ocak 1927 tarihli oturumda reddedildi.⁶⁹ Senato'nun çoğunluğu olumlu oy vermiştir. Ama antlaşmanın onaylanması için gerekli olan üçte iki çoğunluk tutturulamamış, altı oy eksik kalmış. Antlaşma oy azınlığıyla veto edilmiştir.⁷⁰

ABD, Türkiye ile ABD arasında normal ilişkileri yeniden kurabilmek amacıyla, iki devlet arasında mevcut durumu ayarlayan geçici bir anlaşma (diplomatik ve konsolosluk münasebetlerinin kurulmasına dair) yapmıştır. 17 Şubat 1927 tarihinde imzalanan bu anlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, ABD adına da Ankara temsilcisi Amiral Mark L. Bristol imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre iki devlet arasında diplomatik konsüllerin münasebet kurması, iki devlet arasında karşılıklı teati edilmesi, ticaret, konsolosluk, yerleşme ve oturma konularında anlaşma ve sözleşmeler

⁶⁷ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 89.

⁶⁸ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 89.

⁶⁹ Kurat, **age**, s. 43, Şimşir, **agm**, s. 320.

⁷⁰ Şimşir, **agm**, s. 320.

yapılması kararlaştırılmıştır.⁷¹ Bunun üzerine 12 Kasım 1927'de ABD'nin ilk büyük elçisi Washington' da görevlerine başlamışlardır.⁷²

Amerika ile Türkiye arasında ilk resmi anlaşma ise 1 Ekim 1929'da imzalanan Ticaret ve Seyr-i Sefain (ticaret ve denizcilik) Anlaşmasıdır.⁷³ Bu anlaşmanın en önemli özelliğinin tarafların birbirine “en ziyade müsaadeye mazhar millet” (En çok gözetilen ulus) muamelesini benimsemeleridir. Bu antlaşmanın Türkiye için önemi, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardım edecek Amerikan yabancı sermayesinin Türkiye'ye çekilmesiydi. Türkiye'nin bu Amerikan kredilerine ihtiyacı bulunuyordu.⁷⁴ Atatürk Türkiye'si Türk ekonomisini canlandırmak ve yeni yatırımlara girişmek istiyordu. Antlaşma, 12 Nisan 1930 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve 21 Nisan 1930 tarihli ve 1477 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.⁷⁵

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 1929 Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi ve 1931 Oturma Antlaşması yapıp yürürlüğe girince 1927 Notaları da ortadan kalkmıştır. Bu antlaşma taraflar arasında 28 Ekim 1931 günü Ankara'da imzalanmıştır.⁷⁶ İki maddelik bu antlaşma ile iki devlet birbirine, yerleşme, oturma, iş yapma, yargı yetkisi ve vergi alma bakımlarından “en çok gözetilen ulus” işlemi uygulamayı yüklenmiştir. Böylece, Türkiye'nin söz konusu alanlarda, öbür Batı Devletleriyle, karşılıklı olma ve eşit işlem ilkelerine göre yürütmeye başladığı ilişkilere ABD'de 1931 antlaşmasıyla uyumuş oluyordu.⁷⁷

ABD ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 15 Şubat 1932 ve 1 Nisan 1939'da yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.⁷⁸ Bu anlaşma iki devlet arasındaki ticarî münâsebetleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Bu anlaşma ile 1 Ekim 1929 tarihli ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması mahfuz

⁷¹ Necati Sözüöz, **Türk-Amerikan İlişkilerine Genel Bir Bakış (1923- 1950)**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1992, s. 18.

⁷² Rıfat Uçarol, **age**, s. 576.

⁷³ Anlaşmanın metni için bkz. Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 113-116.

⁷⁴ Sözüöz, **age**, s. 19.

⁷⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 113.

⁷⁶ Tuğlacı, **age**, s. 367.

⁷⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920- 1945)**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 330.

⁷⁸ Orhan Köprülü, **agm**, s. 928-929.

tutumlu akta, yürürlükte bırakılmaktaydı. Bu anlaşmadaki Seyr-i Sefaine ait tüm hükümler bu anlaşma çerçevesinde de devam ettirilmektedir.⁷⁹

2.3. 1930 - 1938 ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1930 yılında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler tam olmamakla beraber iyi seviyede devam etmiştir Türk-Amerikan ilişkilerinde 1928'den itibaren olumlu gelişmeler görülmeye başlanmıştır.⁸⁰ 1929 yılında Türk-Amerikan İlişkileri bakımından olumsuz bir hava hâkimdir. Bunun nedeni Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkileri olmuştur.

Türkiye, 1925 Aralık ayında Sovyetlerle bir "Dostluk ve Tarafsızlık" Paktı imzalamıştı. Bu antlaşmanın süresi 1929 yılında bittiğinden, taraflar 1929 Aralık ayında imzaladıkları bir protokol ile antlaşmanın süresini iki yıl daha uzatmışlardır. Bu uzatma işi Amerika'nın hiç hoşuna gitmemiştir.⁸¹ 1930 yılında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler tam olmamakla beraber iyi seviyede devam etmiştir.

Atatürk'ün Amerikalılara karşı beslediği iyi duygular 1931 yılında İstanbul'a gelen iki Amerikalı pilota gösterdiği büyük ilgi ile açıkça ortaya çıkmıştır.⁸² Gazi, bu havacıları Yalova'da kabul etmiştir. Bu olay Türk-Amerikan dostluğunun artmasına neden olmuştur. Dönemin basınında olaya şöyle yer verilmiştir: "Dün (1 Ağustos) İstanbul çok tarihi bir gün kaydetmiştir. Yenidünyanın harikulade muvaffakiyet kazanan iki tayyarecisi, Yeni Türkiye'nin herkesçe bilinen bir şöhret kazanmış olan büyük şahsiyetinin kabulüne mazhar olmuşlardır. Bu hadise dün saat iki buçuktan akşam saat

⁷⁹ Doğramacı, **age**, s. 4.

⁸⁰ Tuğlacı, **age**, s. 362.

⁸¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 641.

⁸² Russel Boartman ve John L. Polando adlarındaki pilotlar "Cape Cod" adlı uçakları ile New York'tan havalanarak 9240 km.uzaklığı hiçbir yere inmeksizin 49 saat 5 dakikada almış ve 30 Temmuz 1931'de Yeşilköy'e inmişti. Böyle bir deney uçuşu için İstanbul'un seçilmesi Türkler üzerinde olumlu etki yapmıştır.

ona kadar bütün dünya basınına çekilen on binlerce kelimelik telgraflarla, Amerika ve Avrupa'da büyük hareketler yaratmıştır.⁸³

1931 yılı boyunca Türk Amerikan ilişkileri dostça sürmüştür. Türk Hükümetinin amacı, demiryolu, liman ve sulama sistemlerinin yapımında Amerika'daki ilgili kuruluşların dikkatini çekmektir.⁸⁴ Türkiye'nin 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmasından sonra Türk-Amerikan ilişkileri daha da iyi bir düzeye gelmiştir. 1933 yılı boyunca çeşitli bakanlıklarda havacılık, madencilik gümrük işlerinde ve demiryollarında danışmanlık yapmak üzere çok sayıda Amerikalı aileleriyle birlikte Ankara'ya gelerek yerleşmişlerdir. 1933 yılında gerek bütün dünyada gerekse Amerika'daki mali kriz nedeniyle, Türkiye'de bulunan Amerikan okulları ve diğer Amerikan kuruluşları maddi yardım alamadıkları için etkilenmişlerdir.⁸⁵ 1933 yılında iki ülke arasında I.Dünya Savaşı sırasında Amerikalıların Türkiye'de uğradıkları zararların karşılanması için müzakereler devam etmiştir. 25 Ekim 1933 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında, I. Dünya Savaşı Türkiye'de zarar gören Amerikan vatandaşlarına yıllık 100.000 dolar taksitle 13 senede ödenmek kaydıyla toplam 1 milyar 300 bin dolar tazminat vermeyi öngören anlaşmalar yapılmıştır. 6 Ağustos 1923'te Lozan'da Türkiye ile Amerika arasında imzalanan suçluların iadesini de içine alan antlaşma 10 seneden beri onaylanmamıştı. Nihayet 5 Şubat 1934'de Senato bu anlaşmayı onaylayarak yürürlüğe koydu.⁸⁶ 1934 yılı Temmuz ayında Türk Hükümeti gümrüklerine verdiği bir talimatla, Amerika Türkiye'ye bir kısıtlamaya tâbi olmadan mallarını ihraç edebilecekti.⁸⁷ 1936 yılı ilişkiler açısından olaysız ve sakin geçmiştir. En önemli hadise Montrö Sözleşmesi' dir.

Yeni Türkiye, 1923'te Lozan'da boğazlar bölgesinin silahtan arındırılmasını ve boğazlardan geçişin denetlenmesi işinin Uluslar Arası Boğazlar Komisyonu'na bırakılmasını, o günkü koşullar içinde başka çare bulunmadığı ve Milletler Cemiyetinin dünyada barış ve güvenliği

⁸³ *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1931, s. 1.

⁸⁴ Ahmet Özgiray, "Türkiye İle ABD arasındaki Siyasi İlişkiler (1923- 1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 43, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara Mart 1999, s. 65.

⁸⁵ Özgiray, *agm*, s. 68.

⁸⁶ Özgiray, *agm*, s. 70.

⁸⁷ Özgiray, *agm*, s. 69, 71.

sağlayabileceği umudu ile kabul etmek zorunda kalmıştı. Oysa, Milletler Cemiyeti, kendisinden beklenen etkinliği gösterememiştir. Türkiye, Mussolini İtalya'sının Doğu Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki emellerinden öteden beri çekinmiş, boğazlar gibi yaşamsal önemdeki bir bölgenin savunma olanağından yoksun kalmasından büyük kaygı duymuştur. Konuyu ilk kez 1933 Mayıs'ında Londra Silahsızlanma Konferansı'nda ortaya atan Türkiye, daha sonra katıldığı uluslararası toplantılarda da Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesi gerektiğini ileri sürmekten geri kalmamıştı.⁸⁸ İtalya 1935'de Habeşistan'a saldırmış, bu arada On İki Ada' yı silahlandırmaya başlamıştı. Arkasından, Almanya Ren Bölgesini yeniden askerselleştirmiş ve Lokarno Güvenlik Anlaşmaları'na son vermişti. Böylece Avrupa'daki siyasal durum gergin bir şekil alınca Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine uygun zamanın geldiğine inanmıştı. Atatürk "Avrupa durumu böyle bir girişim için elverişlidir. Bu işi kesinlikle başaracağız" demişti.⁸⁹

Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da Boğazlar Sözleşmesine imza atan devletlere⁹⁰ 11 Nisan 1936'da verdiği bir nota ile boğazlar konusundaki endişelerini belirterek Lozan'da imzalanan boğazlarla ilgili konuları değiştirmek istediğini belirtmiş ve bu değişikliği yapmak için Lozan Barış Antlaşması'na imza atan devletlerin bir konferansta toplanması için çağrıda bulunmuştur.⁹¹

Montrö Konferansı İsviçre'nin Montrö şehrinde, İtalya dışında ilgili 9 devletin katılımıyla, 22 Hazirandan 22 Temmuz'a dek bir ay sürmüş ve uzun geçen müzakerelerden sonra Montrö Boğazlar Antlaşması 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır. Sözleşmenin, 26. maddesi uyarınca Türkiye'ninkiyle birlikte, en az altı onay belgesinin Paris'te Fransız Hükümetine sunulması işleminin yerine getirilmesi üzerine, 9 Kasım 1936 günü yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte Türkiye,

⁸⁸ Soysal, **age**, s. 501.

⁸⁹ Soysal, **age**, s. 501.

⁹⁰ İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Sovyet Rusya, Bulgaristan oluşturmaktaydı.

⁹¹ Sözüöz, **age**, s. 21.

sözleşmeye ekli protokolün 2. maddesi uyarınca, 15 Ağustos 1936 gününde boğazlardan yeni geçiş rejimini uygulamaya başlamıştır.⁹²

Montrö Boğazlar Sözleşmesi Türkiye açısından önemli sonuçlar getirmiştir. Türkiye'nin boğazlardaki egemenliği yeniden onaylanmıştır. Türkiye uluslararası ilişkilerde ağırlığını artırmıştır. Türkiye boğazları tahkim etmek hakkını almıştır ve milletlerarası boğazlar komisyonuna son verilmiştir. Montrö Boğazlar Konferansına ABD resmen katılmamakla birlikte konferansa bir gözlemci heyeti göndermiş ve Montrö Boğazlar Antlaşması Amerikan Kongresi tarafından onaylanmıştır.⁹³

1937 yılında ise uzun zamandan beri devam eden olgun ve olaysız Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir hareketliliğe şahit olmuştur. Bu dönemde iki ülke arasındaki ticarî ilişkiler yeni bir safhaya girmiştir. Ağustos ayından itibaren Türkiye'nin Amerika ile olan ticareti daha önceki yıllara göre Türkiye aleyhinde büyük ölçüde açık vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Amerika'dan ithal edilen malların parasını ödemede gözle görülür bir zorluk ve ödemelerde belli bir gecikme olmaya başlamıştır. Bunun üzerine 2 Kasım'da Amerika Türkiye ile olan ticarî antlaşmasını gözden geçireceğini Türkiye'ye bildirmiştir.⁹⁴ Bu durum ileride 1939 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması ile yeni düzenlemeler çerçevesinde tekrar değerlendirilmiştir. Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde ölümü, tüm dünyada olduğu gibi Amerika'da da geniş yankılar uyandırmış ve Amerikan basını bu olaya genişçe yer vermiştir.

Genel olarak bakıldığında ABD, I. Dünya Savaşı'ndan sonra dış politikada "tarafsızlık" anlayışını benimsemiş, öncelikli olarak Uzakdoğu ve Latin Amerika'daki çıkarları üzerine yoğunlaşmış, bu anlamda Türkiye'nin 1930'lu yıllarda yaşadığı Boğazlar ve Hatay sorunlarının çözümünde taraf olmamıştır. Ancak "Hatay Sorunu" çerçevesinde kendi çıkarlarını gözetmiştir.

Türkiye ise; 1930'lardan sonra Batılı devletlerle ilişkilerine bir düzen vermiş ve Sovyetlerle dostluğu da sürdürmüştür. Esasen Türkiye'nin 1930-1938 yılları arası dış politikasını etkileyen en önemli unsur, İtalya'nın Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de yarattığı tehdit olmuştur.

⁹² Soysal, **age**, s. 503, 504.

⁹³ Sözüöz, **age**, s. 20, 21.

⁹⁴ Özgiray, **agm**, s. 69, 72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK' ÜN ÖLÜMÜNDEN II. DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ

3.1. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN SONRA 1945'E KADAR AMERİKA İLE İLİŞKİLERDE İZLENEN POLİTİKA

Bu dönemde Avrupa önemli çalkantılar içerisinde ve II. Dünya Savaşının eşiğinde bulunuyordu. Çünkü hızla silahlanan Almanya, Versay Antlaşmasını yırtmış, Milletler Cemiyetinden çekilmiş, Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri kendisine bağlamış, öte yandan “Büyük Roma” ideali ile genişlemek çabasında olan İtalya ile Japonya'nın da dahil olduğu bir ittifak yapmıştı.⁹⁵ Almanya'nın izlediği bu politika Batı'da ve Sovyetler Birliği'nde büyük endişeler yaratmasına rağmen, barış yanlısı olmakla birlikte, Türkiye'yi korkutmamış, hatta Hitler'in “bir millet bir devlet” politikası Türkiye tarafından anlayışla karşılanmıştır.⁹⁶

Savaş öncesi bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerde ise durgunluk görülmektedir. 1939 ekonomik buhranı, ABD ve Türkiye'nin iç politik sorunları Türk-Amerikan ilişkilerinin fazla gelişmesini engellemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında Türkiye ve ABD arasındaki diplomatik yazışmaların ana temasını 1 Nisan 1939'da imzalanan “Ticaret Antlaşması”⁹⁷ oluşturmuştur. 5 Mayıs 1939'da yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre, Türkiye Amerika'ya “gerek ithalat ve ihracatta gerekse diğer bütün konularda en ziyade müsaadeye mazhar millet statüsü” tanımıştı. Ayrıca

⁹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 229,262.

⁹⁶ Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler” I, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, Eylül 1968, s. 253.

⁹⁷ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 117.

ABD sanayi malları için %12 ile %88 arasında değişen oranlarda gümrük indirimleri sağlanıyordu.⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile başlamıştır. Bu işgale karşı İngiltere 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. ABD 1917 yılında katıldığı Birinci Dünya Savaşından en kuvvetli devlet olarak çıkmasına rağmen 1920 yılında tekrar inziva politikasına dönmüştü. İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesinden iki gün sonra da tarafsızlığını ilan ederek inziva politikasına devam ettiğini göstermiştir.⁹⁹ ABD tarafından iki savaş arası dönemde izlenen tarafsızlık anlayışı, II. Dünya Savaşı'nın başlarında, Başkan Franklin D. Roosevelt'in farklı görüşüne rağmen, "çatışan taraflar arasında tarafsız kalma, her iki tarafa da silah satmama" olarak savunulmuştur. Fakat gerek Almanya'nın bir Dünya hakimiyetine yöneldiğinin belirginleşmesi gerekse ABD için Japonya ile bir çatışmanın kaçınılmazlığının anlaşılmasına başlanması Başkan Roosevelt'in işini kolaylaştırmıştır.¹⁰⁰ Sonuç olarak 10 Haziran 1940 tarihinde, Fransa'nın Almanlara karşı gerilediği bir dönemde, ABD tarafsızlığını bırakmış ve İngiltere'nin yanında savaşa katılmıştır.¹⁰¹

ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerindeki yoğunlaşma ABD'nin savaşa olan ilgisinin artmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Türkiye'yi İngiltere'nin sorumluluk alanı olarak gören ABD'nin politikası, 1940 yılından itibaren Türkiye'nin politikası ile çakışacak ve ABD Diploması'sinde Türkiye'nin önemi artacaktır. II. Dünya Savaşı içinde, ABD'nin İngiltere'ye destroyer vermesi ile müttefikler ve ABD arasında başlayan askeri işbirliği giderek 1941 yılı Martında "Kiralama ve Ödünç Verme" (Lend and Lease) Kanunu'nun çıkmasına varmış ve Türkiye dolaylı bir biçimde de olsa sınırlı ölçüde bu yardımdan yararlanmıştır.¹⁰² Fakat 18

⁹⁸Metin Aydoğan, **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler Bitmeyen Oyun**, 9.bs, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2002, s. 92.

⁹⁹Haluk Ülman, **İki Cihan Savaşının Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1935-1947**, Ankara Sevinç Matbaası, 1961, s. 4.

¹⁰⁰Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2.bs, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 254.

¹⁰¹Kissinger, **age**, s. 354-355.

¹⁰²Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947- 1964**, Ankara, 1979, s. 8.

Haziran 1941 tarihli Türk-Alman saldırmazlık paktına kızan ABD bu yardımı kesmiştir. 1941 sonlarına doğru gelişen olaylar Türkiye'yi ön plana çıkarmış ve bu sebeple ABD, 3 Aralık 1941 tarihinde çıkardığı yeni bir kanunla Türkiye'ye doğrudan doğruya yardım yapmaya başlamıştır.¹⁰³ Fakat miktarı büyük ölçüde azalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı süresince ABD Türkiye'ye toplam 95 milyon dolarlık savaş malzemesi vermiştir.¹⁰⁴ Türkiye Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde ABD'ye olan borçlarını 7 Mayıs 1946 da yapılan antlaşma ile 4.5 milyon dolar ödeyerek kapatmış ve gönderilen malzemeyi mülkiyetine geçirmiştir.

Müttefikler Türkiye'yi savaşa dâhil edebilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 19 Ekim 1943'te İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanları arasında Moskova'da başlayan konferans'ta Türk hava alanlarının hemen kullanılması ve o yılın sonuna değin Türkiye'nin kesinlikle savaşa katılmasını kararlaştırılmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu Kahire'ye çağırarak bu kararı 5 Kasım 1943'te bildirmiştir. Ancak Kahire buluşması sonucunda da yine Türkiye'nin savaşa girmesi sağlanamamıştır. 14 Ocak 1944'te ABD'nin Ankara Büyükelçisi, Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini kesin bir biçimde bildirmiştir. Ancak Müttefikler yine sonuç alamamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda, 3 Şubat 1944'te Türkiye'ye yapılan İngiliz ve Amerikan yardımı durdurulmuştur.¹⁰⁵ Baskıların etkisi ve müttefiklerle ilişkilerini daha da düzeltebilmek amacıyla Türkiye, önce Nisan 1944'te Almanya ile yaptığı ticareti yarıya düşürmüştü, 14 Haziran'da müttefiklerin Roma'ya girmeleri üzerine, Hitler'in kesin yenilgiye uğrayacağı belli olunca da 2 Ağustos 1944 tarihinde diplomatik münasebetlerini kesmiştir. Bu durumu 5 ay sonra, Ocak 1945'te Japonya ile ilişkilerin kesilmesi izlemiştir. Bu tarihe gelindiğinde artık savaşın müttefiklerin lehine sonuçlanacağı kesinleşmiştir.¹⁰⁶

¹⁰³ Haluk Ülman, **İki Cihan...**, s. 34,36.

¹⁰⁴ Ferhan Karaca, **Türk-Amerikan Askeri İlişkileri (1945 Sonrası)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 10.

¹⁰⁵ Avcı (Kanat), **age**, s. 27.

¹⁰⁶ Avcı (Kanat), **age**, s. 28.

3 Ocak 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye ve Mihver Devletleri'nden Japonya arasındaki ilişkilerin kesilmesine dair hükümetin teklifini 6 Ocak 1945 tarihinden itibaren uygulanması kararıyla oybirliği ile kabul etmiştir.¹⁰⁷

Türkiye'nin almış olduğu bu karar dönemin gazetelerine şöyle yansımıştır:

“İnsanlığa, adaletli; küçük, büyük her millet için emniyetli bir devir getireceğini umduğumuz gelecek dünya barışının bir an önce kuruluşunu kolaylaştırmak üzere Birleşmiş Milletlerle gittikçe artan bir fikir ve işbirliği halindeyiz” diyerek Türkiye'nin dış politikada bundan sonraki tavrının ne yönde olacağını belirtmiştir.¹⁰⁸

“Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün, hükümetin mühim bir kararını daha tasvip etmek suretiyle milli politika için beslediği itimadı ve ancak bu yoldan yürüyerek vatani selamete ulaştıracağımıza derin inancını teyid etmiş oldu.”¹⁰⁹ “Medeni milletler camiasında bir mevki sahibi olan, barış, insanlık ve medeniyet davalarında Birleşmiş Milletlerle işbirliği yapmış bulunan Türkiye için, bu milletlerin düşmanı olan emperyalist ve mütecaviz Japonya ile münâsebetlerini kesmek kadar tabii ve mantıklı bir şey olamazdı. Türkiye bu kararı vermekle yalnız dost ve müttefiklerine değil, aynı zamanda medeniyete karşı da vazifesini yapmıştır.”¹¹⁰

Diğer manşetler ise şöyle devam ediyordu:

“Günün olayları, büyük bir dostluk jesti.”¹¹¹

“Japonlarla Münâsebetlerimizin Kesilişi Washington ve Londra'da Memnuniyetle Karşılandı,”¹¹²

Türkiye'nin böyle bir karar alması özellikle Amerikan kamuoyunda büyük memnuniyetle karşılanmıştır. ABD Başkanı Roosevelt: “Bu karar,

¹⁰⁷ “Japonya ile Siyasi Münasebatımızı Kesiyoruz”, **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s. 7.

¹⁰⁸ Yavuz Abadan, “Dünkü Tarihi Karar”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945, s. 1, 3.

¹⁰⁹ Feridun Osman Menteşeoğlu, “Japonya ile Münasebatımızın Kesilmesindeki Sebepler”, **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s. 1, 6.

¹¹⁰ Abidin Daver, “Kararımızın Mucip Sebepleri”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s. 1.

¹¹¹ **Son Posta**, 5 Ocak 1945, s. 3.

¹¹² **Son Posta**, 5 Ocak 1945, s. 5.

Türkiye'nin tam ve seri bir Müttefik zaferi istediğini bir kere daha gösteriyor" diyerek bu karar karşısındaki memnuniyetini ifade etmiştir.¹¹³

ABD Dışişleri Bakanı ise şu açıklamayı yapmıştır. *"Bu karar müttefiklerin Mihver'e karşı zaferinde Türkiye'nin mühim bir yardımını teşkil etmek itibarıyla hükümetimizce iyi karşılanmıştır."*¹¹⁴

Amerika TBMM'nin oybirliği ile aldığı bu karardan hemen sonra, savaş sırasında Türkiye'ye karşı uyguladığı ihracat ile ilgili bir takım yasaklamaları kaldırılmıştır. Amerika Hükümeti savaş sırasında almış olduğu bir kararla harp maksatlarına hizmet eden 10. maddenin Türkiye'ye ihracatını yasaklamıştı. Bunlar arasında kamyon, bazı makineler ve demir malzeme gibi maddeler bulunmaktaydı. Japonya ile siyasî ve iktisadi ilişkilerimizin kesilmesi üzerine, Türkiye'ye ihracatı yasak olan bu maddelerin de belirli şartlar dâhilinde gönderilmesine karar verilmiştir. Amerika'dan geniş ölçüde ithalat yapılması için de birçok teklif alınmaya başlanmıştır.¹¹⁵

3.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA YAPILAN KONFERANSLAR

3.2.1. Yalta Konferansı

1945 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşı'nın Mihver Devletleri'nin hezimetini ile sonuçlanacağı büyük ölçüde belli olmuştur. Bu nedenle savaş sonrasında Avrupa'da kurulacak olan düzenin belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 4- 11 Şubat 1945 tarihleri arasında dünyanın üç büyük devletinin (Amerika, Rusya ve İngiltere) liderleri Roosevelt, Stalin ve Churchill birçok konunun yanı sıra, doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren meselelerin de görüşüldüğü Yalta Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Konferansın Karadeniz'de bulunan Soçi Şehri'nde toplantı halinde olduğu ve üç liderin

¹¹³ "Kararımızın Akisleri", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1945, s.1, 3.

¹¹⁴ Türkiye'nin Kararı, Amerika Hariciye Nazırı Neler Söylüyor?", *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1945, s. 1,3.

¹¹⁵ "Amerika Memleketimize İhracatı Serbest Bıraktı", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1945, s. 1.

katıldığı bu toplantıda görüşmelere başlandığı haberi ise ilk defa 6 Şubat günü Londra Basını'nda açıklanmıştır.¹¹⁶

Yalta'da toplandığı sonradan öğrenilen konferansın iyi bir hava ile başladığı ve karşılıklı iyi niyetlerle sürdürüldüğü konferansın devam ettiği günlerde yayımlanan demeçlerden anlaşılmaktaydı. Yalta Konferansı, üç büyük devlet arasında daha önce yapılan toplantılardan daha uzun süre devam etmiştir. Bunda, konferansta ele alınan meselelerin çokluğu ve çetinliği etkili olmuştur. Ancak bu durum gözönüne alındığında, konferansın kısa sürede tamamlanması hayret verici bulunmuştur.¹¹⁷

Konferans sırasında Türkiye ile ilgili olarak Boğazlar Meselesi, 10 Şubat tarihinde düzenlenen toplantıda Stalin'in Boğazlar meselesi ve Montrö'nün durumunu ortaya atmasıyla gündeme gelmiştir. Yalta Konferansı'nın sonunda alınan tüm kararların yer aldığı protokolün 14. maddesi'nde Montrö Sözleşmesi ve Boğazlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.¹¹⁸ Uygulanmakta olan boğazlar rejiminin değiştirilmesi gerektiği Yalta'da her üç devlet başkanı tarafından kabul edilmekle beraber, bu değişikliklerin ne olacağı bu konferansta kararlaştırılmamıştır.¹¹⁹

Konferansa katılan üç devlet başkanı ayrıca bir demeç yayımlamışlardı. Bu demece göre, üç devlet, Avrupa milletlerinin siyasî ve iktisadi sorunlarını “*demokratik usuller*” ile çözümlemelerine yardım edeceklerdi ve “her milletin kendi hükümet şeklini kendi istediği gibi seçebilme hakkına” saygı göstereceklerdi.¹²⁰

ABD Başkanı Roosevelt konferans hakkındaki nutkunda “Kırım Konferansı, dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır” diyerek konferansın önemini vurgulamıştır.¹²¹ Basın ise Yalta Konferansı kararlarını devamlı barış ve devamlı emniyet yolunda atılan kutlu adımlar olarak nitelendirmiştir.¹²²

¹¹⁶ “Üçler Konferansı”, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1945, s. 1, 3.

¹¹⁷ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1945, s. 1, 3.

¹¹⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk...*, s. 127.

¹¹⁹ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. yy.Yayınları, Ankara 2000, s. 91.

¹²⁰ *Ayın Tarihi*, Şubat 1945, No:135, s. 236, 237.

¹²¹ “Roosevelt’in Nutku”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1945, s. 1, 3.

¹²² Ömer Rıza Doğrul, “Devamlı Sulh Yolunda Kesin Adımlar”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1945, s. 1,3.

Yalta Konferansı'nda alınan bir başka karara göre ise sadece 1945 yılı sonuna kadar müttefikler tarafında savaşa katılan devletler Birleşmiş Milletler üyesi olma hakkına sahip olabileceklerdi. Buna göre kurulması planlanan "Dünya Teşkilatı'nı" konuşmak üzere toplanacak olan San Francisco Konferansı'na 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkeler davet edileceklerdi.¹²³ Bunun üzerine Türkiye Almanya'ya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etme kararı aldı. 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış ve Almanya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Türkiye'nin kararı şöyleydi: "Başbakan ve Hariciye Bakanının verdiği izahat dinlendikten sonra Cumhuriyet Hükümetinin teklifi veçhile Almanya ve Japonya'ya harp ilanına ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına (401) oyla yani mevcudun ittifakıyla karar verilmiştir."¹²⁴

Kamuoyunda ise olay şöyle aksettirilmiştir. "Boğazları tutan Türk Seddi, harbin birçok memleket ve milletler içine girmesinin önüne geçmiştir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Demecini imzalamaya davet olunmasının sebebi demokrasilerin savaşı lehine yardım olduğu kabul edilen bu hizmetleridir."¹²⁵ Türkiye'nin özel statüsünden dolayı Avrupa'nın başka tarafsız devletlerine yapılmayan bu önerinin Türkiye'ye yapıldığı belirtiyor,¹²⁶ Türkiye'nin fiilen savaş dışında kalmış olmasına rağmen varlığı ile her zaman müttefiklerin yanında olduğu ve onları desteklediği vurgulanıyor¹²⁷ ve Türkiye'nin hareketlerinin tarafsız olduğunun, Ankara'nın demokrasilerin yanında yer aldığı ifade ediliyordu.¹²⁸

4- 11 Şubat 1945 günlerinde yapılan Yalta Konferansı'nda alınan ve 14 maddeden oluşan Protokol, 11 Şubat 1945 tarihi itibarı ile Üç Büyüklerin Dışişleri Bakanları¹²⁹ tarafından imzalanmıştır.¹³⁰ Böylece sekiz gün devam

¹²³ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9.bs, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 184.

¹²⁴ **Düster**, Üçüncü Tertip, C:26, No: 1452, 15 Ağustos 1945, s. 214.

¹²⁵ **Ulus**, 24 Şubat 1945, s. 1.

¹²⁶ **Akşam**, 24 Şubat 1945, s. 1.

¹²⁷ **Son Telgraf**, 24 Şubat 1945, s. 1.

¹²⁸ **Yeni Sabah**, 24 Şubat 1945, s. 1.

¹²⁹ Amerika Birleşik Devletleri adına E.R.Stettinius Jr., Sovyetler Birliği adına V.Molotov ve İngiltere adına da Anthony Eden imzalamıştır.

etmiş olan Yalta Konferansı önemli ve büyük bir tarihi vesika yayımlayarak toplantılarını sona erdirmiştir.¹³¹

Yalta Konferansı'ndan sonra önemli bir gelişme gerçekleşmiştir. Bu gelişme “1945 Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Askeri Yardım Antlaşması'nın”¹³² imzalanması olmuştur. Antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımlarla ilgili olarak iki taraflı imzalanan ilk anlaşmaydı. Bu antlaşma imzalandığı zaman, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da sona ermesine 3 ay kalmış ve savaşın sonucu belli olmuştu. O zamana kadar “savaşdışı” durumunu sürdüren Türkiye, müttefiklerinin önerisi üzerine, 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni 23 Şubat 1945 günü imzalamış ve Almanya ile Japonya'ya savaş açtığını açıklamıştır. Böylece Birleşmiş Milletler Yasası'nı hazırlayacak olan San Francisco Konferansı'nın 25 Nisanda başlayan toplantılarına katılma olanağını elde etmiştir. Antlaşma Türkiye'nin bu tarihsel kararı aldığı gün imzalanmıştır. Savaş boyunca Türkiye'nin yeterince silaha sahip olmadan, gerekli askeri teçhizatı edinmeden savaşa sokulmasını doğru bulmayan Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye askeri yardım ile ilgili ilk somut adımını atmış oldu.¹³³

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı sırasında askeri yardımda bulunma kararı 11 Mart 1941 günü Amerikan Kongresi'nde Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın kabul edilmesiyle onaylanmıştır. Kasım 1941'den itibaren Türkiye'nin İngiltere aracılığı ile bu yasadan yararlandırılmasına karar verilmiş ve bu yardım 30 Kasım tarihinden itibaren başlatılmıştı. Türk-İngiliz görüşmeleri 1944 Mart'ında kesilince, Amerikan Yardımı da 1 Nisan'da durdurulmuştur. Ancak, Türkiye'nin 1945 Şubat'ında Birleşmiş Milletler Demeci'ni imzalayıp Almanya ve Japonya'ya savaş açtığını

¹³⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk ...**, s. 127.

¹³¹ Ömer Rıza Doğrul, “Neticeler ve Akisler”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945, s. 3.

¹³² 1945 tarihinde ABD ile imzalanan bu antlaşma Türkiye açısından olumsuz koşullar içermektedir. 4780 sayılı yasayla TBMM'nin onayından geçen bu antlaşma'nın ikinci maddesinde şöyle denilmektedir: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, müsaade edebileceği bilgileri, hizmetleri, maddeleri ve kolaylıkları ABD'ye temin etmekle görevli olacaktır.” Bu antlaşma Türk Hükümetini, ABD'nin Türkiye'de ihtiyaç duyduğu bilgi, hizmet, madde ve kolaylıkları sağlamakla görevli kılmıştır. Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3.bs, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s. 18.

¹³³ İsmail Soysal, **age**, s. 640.

açıklamasıyla, yeniden söz konusu yasanın uygulanmasına başlanmıştır. Antlaşma imzalandığı 23 Şubat 1945 gününden başlayarak geçerli sayılmıştır. Anlaşma'nın dayandırıldığı "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" savaştan sonra ortadan kalkınca, 23 Şubat 1945 tarihli Antlaşmanın da uygulanmasına son verilmiştir.¹³⁴ Daha sonraki yıllarda ABD'nin yardımı Truman Doktrini (1947) ile devam edip Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla (1952) daha kapsamlı hale getirilecektir.

3.2.2. San Francisco Konferansı

Türkiye attığı bu adımlardan sonra 5 Mart'ta San Francisco Konferansı'na resmen davet edilmiş ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasındaki yerini almıştır. Birleşik Amerika Büyükelçisi Staynhardt, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, Türkiye'nin dört devlet namına San Francisco'ya davet edildiğini bildirmiştir.¹³⁵ Bu dönemde Türk yöneticilerinin gözünde Amerika'nın saygınlığı ve itibarı oldukça yüksekti. ABD Batı bloğunun en güçlü devleti haline gelmişti ve demokrasi, adalet, insan hakları gibi kavramların en gelişmiş olduğu ülke olarak görülmekteydi.

San Francisco Konferansı toplantısına yönelik yapılan hazırlıklara ilişkin haberlere basında sık sık yer verilmekteydi. San Francisco Konferansı'nda Türk Kurulu'nda bulunacak olan temsilciler Mart ayında tespit edilmişti. Buna göre dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka Heyet Başkanı olarak görevlendirilmişti. Ayrıca Kurul'da Türkiye'nin Birleşik Amerika'daki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile Feridun Cemal Erkin de bulunmaktaydı.¹³⁶

San Francisco Konferansı için Türk heyeti 5 Nisan gecesi kalabalık halk kitlesi tarafından tren istasyonundan uğurlanarak yolcu edildi. Heyet

¹³⁴ Soysal, **age**, s. 640, 641.

¹³⁵ San Francisco Konferansı'na Dün Resmen Davet Edildik", **Son Posta**, 7 Mart 1945, s. 1, "San Francisco'ya Dün Resmen Davet Edildik", **Cumhuriyet**, , 7 Mart 1945, s. 1.

¹³⁶ San Francisco'ya Gidecek Türk Heyeti Dün Gece Ankara'dan Hareket Etti", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1945, s. 1,3, "Gidecek Heyetin Tamamı", **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s. 1, 3.

Kahire'ye kadar trenle gidecek, oradan uçakla Amerika'ya hareket edecekti.¹³⁷

Türk temsilci heyeti'nin hazırladığı ve konferansa sunulacak olan Türk tezinin esasları şöyle belirtilmişti: "Türkiye bütün dünyada kolektif emniyet teşkilatının kurulmasına memnuniyetle taraftardır ve Dumbarton Oaks planını sempati ile karşılamaktadır. Bu plan, genel olarak iyi olmakla beraber içerdiği prensiplerden bazılarının düzeltilmesi gereklidir".¹³⁸

Konferansta, Birleşmiş Milletler Yasası tasarısını görüşürken, büyük uluslarla küçük uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, hep büyük ulusların zaferiyle sonuçlandı. Çünkü görüşmeler, savaşta başı çeken ülkelerin çizdikleri siyasal çerçeve içinde geçmiştir.¹³⁹ Türkiye Konferans'ın çalışmalarını etkileyebilecek durumda değildi. II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasının olumsuz etkilerinden ciddi olarak çekinmekteydi. Büyük ölçüde bundan dolayı Türkiye, yasayı onaylama kararı vermişti.¹⁴⁰

Birleşmiş Milletler Yasası'nı onaylayan Türk Kurulu Türkiye'ye döndükten sonra, San Francisco'da yapılan görüşmelerin Türkiye açısından yapılabileceklerin en iyisi olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye'de pek çok kişi Birleşmiş Milletler Yasası'nı eksik ve kusurlu bir araç olarak değerlendirse de, büyük devletlerin birlik ve iyi niyetine dayandığına inandı. Bu birlik ve iyi niyetin gösterilmemesi durumunda, örgütün barışı ve küçük devletlerin egemenliğini korumakta çok sınırlı kalacağını öngördü. Türkiye'nin de öteki küçük ve orta devletler gibi çok geçmeden savaşa olmasa bile, büyük devletlerden birinin etkisi altına gireceğini ve Birleşmiş Milletlerin bu durumlarda pek büyük yarar sağlayamayacağını fark etti. 15 Ağustos 1945 tarihinde TBMM, Birleşmiş Milletler Yasasını görüşüp oy birliği ile onayladı.¹⁴¹ Bütün dünya milletlerinin ortak endişesi bu anayasanın tek başına dünya

¹³⁷ "San Francisco'ya Gidecek Türk Heyeti Dün Gece Ankara'dan Hareket Etti", *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1945, s. 1, 3.

¹³⁸ Konferans'ta Türkiye", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1945, s. 1.

¹³⁹ Mehmet Gönübol ve diğerleri: "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.bs, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 134.

¹⁴⁰ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9.bs, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 172.

¹⁴¹ Nadir Nadi, "Milletler Anayasasını Tasdik Etti", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1945, s. 1, 3.

barışını korumaya yetip yetmeyeceği meselesiydi. Toplam 50 devletin katıldığı San Francisco Konferansı'nda 25 Nisanda başlayan toplantılar sonunda Birleşmiş Milletler Yasası oybirliği ile ve hiçbir çekince konulmaksızın kabul edilmiştir.¹⁴²

3.2.3. Postdam Konferansı

Postdam Konferansı 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihinde Berlin'de toplanmıştır. Bu konferans toplandığı sırada Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı artık Roosevelt değil, onun ölümü üzerine 1945 Nisan'ında bu göreve geçen Truman'dı.¹⁴³ Roosevelt'in ölümüne Türk basınında da yer verildi. Cumhuriyet gazetesinde o gün başlıkları şu satırlar doldurdu: "Demokrasi Âleminin Büyük Kaybı Roosevelt Vefat Etti"¹⁴⁴TBMM'de Roosevelt anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur.¹⁴⁵ Dönemin Cumhur Başkanı İsmet İnönü 13 Nisan 1945 akşamı radyodan Amerikan halkına hitap ederek bütün Türk milletinin derin üzüntülerini dile getirmiştir.

Öte yandan Potsdam Konferansı sırasında İngiliz yöneticilerde de değişiklik olmuştur. İngiltere'de 26 Temmuz Perşembe günü yapılan seçimlerde Churchill ve Eden yerlerini Atlee ve Bevin'e bırakarak görevlerinden ayrılmışlardır.¹⁴⁶

17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı öncesinde 29 Haziran 1945'te ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından ABD Başkan'ı Harry Truman'a sunulan bir brifing belgesinde¹⁴⁷ bu ülkenin Türkiye'ye yönelik bakış açısı yer almaktaydı.

¹⁴² Soysal, **age**, s. 5.

¹⁴³ Ülman, **Türk Amerikan...**, s. 60.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1945, s. 1.

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1945, s. 1.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1945, s. 1.

¹⁴⁷ Bu belgede yer alan Amerikan görüşü kısaca şöyle ifade edilebilir: "Amiral Bristol döneminden günümüze kadar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler şu ilkeler çerçevesinde barışçıl ve dostane bir biçimde sürdürülmüştür: 1) İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemi seçmeleri. 2) Ticarete fırsat eşitliği. 3) Basının haber alma ve verme özgürlüğü. 4) Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerini devam etmesi. 5) Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması..." Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 134.

II. Dünya Savaşı'nın son yıllarından itibaren izlenmeye başlanan Amerikan dış politikasının temel unsurlarının Türkiye ile ilişkiler konusuna yansımasıydı. ABD Dışişleri Bakanlığı söz konusu belgede, diplomatik, ekonomik ve askeri anlaşmazlıkların olduğu bir bölgede yer alan Türkiye'nin, Sovyet uydusu olmaktan İngiltere'nin desteğiyle kurtulabileceğini ifade etmekteydi".¹⁴⁸

Potsdam Konferansı'nın hararetli hazırlıklarına 2 Temmuz'da başlanmıştır.¹⁴⁹ Bu süreçte Amerika'nın Dışişleri Bakanlığı görevine Yüksek Mahkemede yargıcılık ve harp seferberlik müdürlüğü görevi yapmış olan Mr. Byrnes getirilmişti. "Amerika'nın Yeni Dışişleri Bakanı",¹⁵⁰ verdiği beyanatta Amerika'nın bundan sonraki dış politika anlayışının hiçbir değişikliğe uğramayacağını belirterek barışın devamı için yalnız uluslararası anlaşmaların yeterli olamayacağını da dile getirmişti.¹⁵¹

Potsdam Konferansı'nda görüşülmesi kararlaştırılan konulardan biri de Boğazlar ve Karadeniz meselesiydi. Potsdam Konferansı'nın hemen öncesinde ABD Donanma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Başkan Truman'a sunulan bir raporda, ABD'nin boğazlar politikası tüm ayrıntılarıyla açıklanmaktaydı. Bu rapor'a göre: "Türk Boğazları barış zamanında tüm devletlerin ticaret gemilerine ve Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerine açık bulundurulmalıydı. Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin taraf olduğu bir savaşta, kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri boğazlar'ı kullanma hakkına sahip olmamalıydı. Çanakkale Boğazı'nda Türkiye dışında hiçbir devlet istihkâm kuramamalı; Türkiye'nin, savaşa taraf olması ya da olası bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalması halinde, Boğazlar'da istediği biçimde düzenlemeler yapabilme hakkına sahip olmalıydı."¹⁵²

Potsdam Konferansı'nda Amerika çok kesin ve kararlı bir tutum sergilememişti. Amerika'nın boğazlar konusundaki bu tavrı Türkiye'yi

¹⁴⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, 8.bs, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 522.

¹⁴⁹ Potsdam Konferansı, Üç Şefin Toplantısı İçin Hararetli Hazırlıklar Yapılıyor", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1945, s. 1.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1945, s. 3.

¹⁵¹ "Amerika'nın Dış Siyaseti", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1945, s. 1, 3.

¹⁵² Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s.137-139.

telaşlandırmaktaydı.¹⁵³ Potsdam'da ilk oturum 17 Temmuz 1945 günü yapıldı.¹⁵⁴ Potsdam Konferansı'nın daha önce toplanmış olan konferanslardan farkı ele alınacak konuların o ana kadar hiç dokunulmamış yepyeni bir alanı ilgilendiriyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Üçler Konferansı'ndan önceki toplantılarda doğrudan savaşa ilişkin konular ele alınırken, Potsdam'da gündemi oluşturan barışa ilişkin meselelerdi.¹⁵⁵ Bu yüzden Boğazlar Meselesi önemle ele alınan ve üzerinde uzun tartışmaların yapıldığı bir konu olmuştur. Konferans'ta üç büyüklerce imzalanan protokolle Montrö'nün zamanın şartlarına göre değiştirilmesi fikri benimsenmiştir. Müttefikler arasında imzalanan bu protokolle ABD ilk kez Türk Boğazları konusunda söz söyleme hakkını elde etmiştir.¹⁵⁶

Konferans'ta ABD, İngiltere ve SSCB'nin yeni düzenleme¹⁵⁷ ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmeleri kararına varılmıştır.¹⁵⁸ Tüm bu görüşmeler ve alınan kararlara rağmen boğazlar konusunda Müttefikler arasında imzalanan protokol kararlarına Potsdam Konferansı'nın sonuç bildirisinde yer verilmemiştir.¹⁵⁹ Böylece Potsdam'da Boğazlar konusunda yapılan görüşmeler kesin bir sonuca bağlanamamıştı. Potsdam Konferansı'nda yalnız Almanya'ya ilişkin yapılan görüşmelerin karara bağlandığı söylenebilir.¹⁶⁰ Genel olarak bakıldığında görüşmeler sonunda özellikle iki nokta ortaya çıkmıştır: Birincisi; Amerika ve İngiltere'nin Montrö

¹⁵³ Selim Deringil, **II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, 3.bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 253.

¹⁵⁴ Nadir Nadi, "Üçlerin Toplanması Bugüne Kaldı", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 1.

¹⁵⁵ Nadir Nadi, "Üçler Toplanırken", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 1, 3.

¹⁵⁶ Ülman, **Türk Amerikan...**, s. 62.

¹⁵⁷ Üç büyükler arasında Karadeniz Geçitleri Rejimi ile ilgili olarak gerekli görülen hususlar şöyleydi:
1- Günün şartlarına artık uymayan Montrö'de imzalanmış milletlerarası Boğazlar Sözleşmesi usulü çerçevesinde feshedilecektir.

2- Karadeniz'e tek geçidi oluşturan Boğazlar'ın rejimini tespit, ticarî seyrü sefer serbestisini ve Karadeniz Boğazlar'ı güvenliğini sağlamaya muktedir ve bununla ilgili devletler olarak, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin yetkisine girecektir.

3- Diğer tedbirlere ilaveten yeni Boğazlar rejimi aşağıdakini de sağlayacaktır: Kendi güvenlikleri yararına ve Karadeniz Bölgesi'nde barışın korunması için, Türkiye ile Sovyetler Birliği, Boğazların üçüncü devletlerce Karadeniz devletlerine düşmanca maksatlarla kullanılmasını, Boğazlardaki ortak imkânları ile önleyeceklerdir. "(Türk askeri üslerine ilaveten Boğazlarda Sovyet askeri üsleri kurulması).

¹⁵⁸ Oran, **age**, s. 523.

¹⁵⁹ "Potsdam Konferansı Kararlarını Bildiren Resmi Rapor", **Son Posta**, 4 Ağustos 1945, s. 5, 7.

¹⁶⁰ Ekrem Uşaklıgil, "Üçlerin Tebliğinden Çıkan Üç Netice", **Son Posta**, 5 Ağustos 1945, s. 1, 3.

rejiminin değişmesine karşı olmadıkları ve Washington'un Boğazların yeni rejimi konusu üzerinde söz sahibi olmak istediğidir. Aslında Türkiye'de, Boğazlar'ın, ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını zedelememek şartıyla yeni bir rejime tabi kılınmasını kabul etmişti. İkincisi ise; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri karşısında Amerika'nın tavrıdır. Amerika bu konunun yalnızca Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi ilgilendirdiğini ve bu nedenle bu iki devlet arasında çözümlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁶¹

Potsdam Konferansı'nın devam ettiği sırada konferans ile ilgili haberler alınamıyordu. Potsdam'a gidebilen gazeteciler katile halinde bir otele götürülüp burada misafir edilmişler ve otelin kapısına da görevliler yerleştirilerek haber almaları engellenmiştir. Gazeteciler ancak ufak tefek bir takım haberleri bildirebilmek için otelin telgraf tesislerinden yararlanabilmişlerdir.¹⁶²

Potsdam Konferansı sonunda basında Konferansın kesinlikle Rus zaferiyle sonuçlandığı yargısına varılmıştır.¹⁶³ II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortama nasıl düzenlemeler getirileceği konusunda önemli adımların atıldığı bir toplantı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Potsdam sonuç bildirgesi savaşın bitmesinden sonra hazırlanan ilk bildirge olmasından dolayı ayrıca öneme sahip olmuştur.¹⁶⁴

17 Temmuz' dan - 2 Ağustos'a kadar süren Potsdam Konferansına ait kararlar, dünya halklarını ilgilendiren birçok meselede Üçlerin ne düşündüğünü aydınlatamamıştır. Özellikle prensipler bakımından oldukça kısır görülmüştür. Uluslararası alanda kökleşmiş meselelerin çözümlenmesine dair hemen hiçbir şeye yer verilmemiştir.¹⁶⁵

Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak Potsdam Tebliğinde bir kayıt bulunmaması değişik yorumlara yol açmıştır. Truman Konferans sonrası verdiği nutukta bu meselenin Üçler arasında görüşülmüş olduğunu ve

¹⁶¹ Gönübol v.d, **age**, s. 196- 197.

¹⁶² Ekrem Uşaklıgil, "Sessizlik İçinden Sesler", **Son Posta**, 20 Temmuz 1945, s. 1,3.

¹⁶³ **Son Posta**, 6 Ağustos 1945, s. 1.

¹⁶⁴ Ömer Rıza Doğrul, "Üçler Toplantısının Sonu", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1945, s. 3.

¹⁶⁵ Yavuz Abadan, "Potsdam Kararları", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1945, s. 1, 3, 4.

Dışişleri Bakanları Konseyine bırakıldığı için meseleye bildirgede yer verilmediğini açıklamıştır.¹⁶⁶

3.3. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA YENİ DÜNYA DÜZENİ

Sovyetler İkinci Dünya Savaşına başlangıçta Almanya'nın yanında katılmış, 1941 Haziranında Alman saldırılarına uğrayınca Batılıların saflarına geçmişti. Bu sebeptendir ki Batı, Sovyetlerden daima şüphe duymuştur.¹⁶⁷ Bu şüphe İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yeni bir sistemin, ABD ve Sovyetlerin uçlarını oluşturduğu iki kutuplu dönemin başlangıcı olmuştur. Yalta'da Roosevelt ve Stalin'in dünya nüfuz bölgeleri halinde bölmeleri ve buna Churchill'in karşı koymayarak onaylaması sistemin temellerinin atılmasına yetmiştir.¹⁶⁸

II. Dünya Savaşı'nın 1945'te sona ermesi ile Sovyetlerin dağıldığı 1990'lı yıllara kadar dünyaya damgasını vuran bir soğuk harp ve Doğu-Batı Bloku arasında çatışma dönemi başlamıştır. Soğuk Savaş mantığına göre savaş sonrası yeni düzende toplar, tüfekler, füzeler yüksek politikanın birer parçası olmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerde ticaret, dış yardım, ekonomik kalkınma ve borçlanma gibi konular yerine silahlara ve askeri gelişmelere daha çok önem verilmiştir.¹⁶⁹ Bu dönemde yeni bir dünyanın temelleri atılmaktaydı. Büyük devletler bu boşlukta iyi bir yer kapabilmek için yarış halindeydiler. Sovyet orduları batı yönünde ilerliyordu. Türkiye, İngiltere ve Rusya'nın yer aldığı müttefiklerden yana olmakla beraber, Sovyet ilerlemesini endişe ile izliyordu.

Türkiye, dostu Amerika'nın temennisi ve müttefiki İngiltere'nin de buna müzaheretini¹⁷⁰ üzerine Almanya'dan sonra mihver devletlerinden Japonya ile

¹⁶⁶ Nadir Nadi, "Truman'ın Güzel Nutku", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1945, s. 1, 3, 4.

¹⁶⁷ Ülman, *İki Cihan...*, s. 53, 54.

¹⁶⁸ Bostanoğlu, *age*, s. 331.

¹⁶⁹ Hasan Köni, "Soğuk Savaş ve Sonuçları", *Avrasya Dosyası*, Asam, Cilt 5, Sayı 4, Kış 1999, s. 79.

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1945, s. 1.

de münâsebetlerini kesmişti. Ancak Sovyet ilerlemesinin Komünizmin zaferi ile sonuçlanmasından büyük endişe duymaktaydı.

Rusya'nın 1945 Ocak ayında diğer müttefiklere göre daha hızlı ilerlemesi müttefikler arasında ittifakı düşmanlık haline getirecek olan ilk kuvvetli şüpheleri ortaya çıkardı. Savaşın sona ermesi ile iki müttefik, ABD ve Sovyetler Birliği, arasındaki anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya ve dünyanın değişik yerlerindeki çıkar çatışmaları belirginleşmeye başlamıştır. Amerika, İngiltere'nin yerine dünyanın yeni süper gücü rolüne soyunurken, Sovyetler de Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini tamamen kontrolü altına almaya ve karşı kutbu oluşturmaya başlamıştı.¹⁷¹

Almanya, Yalta Konferansı'ndan sonra müttefikleri kendi yararına bölme umudunu yitirince, var gücü ile doğu cephesine takviye etmiş, böylece Sovyet taarruzunu geniş ölçüde yavaşlatmayı başarmıştır.¹⁷² II. Dünya savaşının Avrupa bölümünün Mayıs başında Almanya'nın kesin yenilgisi ile son bulması üzerine galip müttefikler arasındaki çıkar çatışmaları hemen su yüzüne çıkmıştı. Mayıs ayında Amerika basını "III. Dünya Savaşı" ihtimalinden bahsetmeye başlamış,¹⁷³ Churchill ise bu olay üzerine verdiği ünlü nutkunda "Avrupa kıtası tarihte görülmemiş bir ihtirasla örtülü bulunuyor" diyerek açıkça Sovyetlere cephe almıştır.¹⁷⁴

II. Dünya Savaşı'nın sonundaki görüntü II. Dünya savaşından sonra da barışın elde edilemeyeceğini açıkça gösteriyordu. Çünkü savaşın sonunda ABD ve SSCB gibi iki süper güç ortaya çıkmıştı ve elde edilen ganimeti paylaşma mücadelesinde birbirlerini zorlayacak güç ve konumda olduklarından anlaşamayacakları ortada idi. Zaten iki güç ileride birçok konuda karşı karşıya gelecektir.¹⁷⁵ Postdam, Londra ve Moskova'da yapılan birçok toplantıda iki güç arasındaki görüş ayrılıkları da hesaba katılırsa bunları savaş sonrası düzenin ve ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın ilk belirtileri olarak değerlendirmek mümkündür.

¹⁷¹ Karaca, **age**, s. 15.

¹⁷² Armaoğlu, **20.Yüzyıl...**, s. 361.

¹⁷³ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1945, s. 1.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1945, s. 1.

¹⁷⁵ Armaoğlu, **20.Yüzyıl...**, s. 403.

Savaş sonrası yeni dünya düzenini soğuk savaş ve bloklaşma olarak sınırlandıramayız. Üçüncü dünya ülkeleri de uyanmaya başlamıştı. Suriye 1945'te Fransa'ya başkaldırmış, yine aynı tarihte Mısır ve Cava İngiltere ve Hollanda'ya isyan etmiştir. Kısacası yeni dünya düzeni böyle bir temel üzerine atılmıştır. Türkiye bu yeni düzene uyma çabası içine girmiştir. Türkiye için bu durumda iki seçenek görünüyordu: Birincisi, savaşın galipleri yani güçlü olanlarla iyi ilişkiler kurmak, diğeri ise ülke içinde şekli bir demokrasi düzeni kurmaktır. Türkiye, II. Dünya Savaşına girmemekle beraber, etrafını saran büyük kargaşalığın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, sivil ve asker, toplam ölü sayısı 50 milyona yakındır. Özetle savaş; altmış ülkeden 30 milyonu mihver, 63 milyonu da müttefik ülkelerden olmak üzere 93 milyon insanı seferber etmiş, altı yıl boyunca 153 muharebe yapılmıştır. 1.117 trilyon dolarlık maddi zarar içerisinde en çok yarayı Almanya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa almıştır. Savaş sonunda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve İtalyan rejimleri yıkılmış, bunlardan Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'la beraber Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Doğu Almanya sosyalist rejime geçmiş, Letonya, Litvanya ve Estonya ise Sovyetler Birliği'ne katılmışlardır.¹⁷⁶

Savaşın ağır yükünü taşımış batı devletleri, kamuoyunun da etkisi ile, savaştan sonra silahlı kuvvetlerin tamamını terhis etmiş, buna karşın Sovyetler savaş sanayiini hızlandırarak ordusunu daha da güçlendirmiştir. Gerek askeri gerekse ekonomik alanda Avrupa'ya karşı bariz üstünlük sağlayan Sovyetler savaş sırasında kendi işgali altına giren Doğu ve Orta-Avrupa ülkelerini uydu devletler haline getirmiştir. Diğer taraftan da Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde baskı kurmaya ve isteklerde bulunmaya başlamıştır. Bu çerçevede gelişen olaylar, Batıyı kendi aralarında ittifaklar kurmaya yöneltmiş ve tüm bu olanlar da dünyayı yeni bir bloklaşmaya sürüklemiştir.

¹⁷⁶ Karaca, *age*, s. 13.

ABD, İngiltere'nin de gerekli görmesi ile Hitler'e ve Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşın kaderini değiştirebilecek bir devlet olarak görmeye başladı. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin coğrafi konumu ve jeopolitik önemidir. Bu dönemde Türkiye savaşa fiilen girmemek için büyük gayret sarfetmekteydi. Bunun yanında Rusya'nın tehditlerine karşı önlemler alma ihtiyacı da kendini göstermekte idi. Türkiye savaşın devam ettiği yıllarda tarafsızlık politikasını devam ettirmekteydi. Bu dönemde Amerika İngiltere'nin etkisi altındaydı. Amerika, Türkiye'ye yaptığı askerî ve ekonomik yardımda İngiltere'nin yönlendirmelerine göre hareket etmiştir.

Ayrıca Amerika'nın 19 Ağustos 1946 yılında Rusya'ya boğazlar konusunda verdiği nota, Rusya ile Türkiye arasında boğazlar konusu yüzünden mevcut gerginlik düşünülürse Türk tarafını açıkça destekler bir görünümündedir. Rusya Montrö Boğazlar Sözleşmesinin ne şekilde değiştirilmesi gerektiği hususundaki görüşlerini 5 madde halinde belirtmekteydi. 4. ve 5. maddelere göre boğazların yeni durumunu Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletler ortaklaşa tespit etmeliydi. 5. madde ise boğazların ortak Sovyet ve Türk kuvvetleri ile savunulmasını öngörmekteydi. Amerika, bu maddelere Rusya'ya 19 Ağustos 1946 tarihinde yolladığı nota ile itiraz etmiştir. Bunun en önemli sebebinin 5. maddenin anlamının Sovyet askerlerinin boğazlarda üslenmesi olduğunu söylemek mümkündür. Böylece uzun sürecek soğuk savaş döneminde açıkça göreceğimiz Rusya ve temsil ettiği komünist Doğu Bloku tehlikesine karşı işbirliği başlamıştır.

Amerika temsil ettiği Demokratik Batı Bloku ülkeleri arasındaki çatışma su yüzüne çıkmaktadır. Bu savaşta Amerika'nın destek verdiği bir ülkenin kendisini ne derece güvende hissettiğini anlamak mümkündür. Sovyetlerin boğazlardaki taleplerine karşı ABD'den gelen bu açık destek Türkiye'yi rahatlatmıştır. Ayrıca ABD ilk kez müttefikleri Rusya'ya karşı İngiltere'nin uyarısına karşılık Türkiye'ye açıkça destek vermektedir. Bu olayı bundan sonra yıllarca devam edecek Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakınlık ve işbirliğinin ilk büyük ve önemli adımı olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Türk-Amerikan ilişkileri 1949-50'li yıllardan itibaren her alanda devam etmiştir. Bu dönemde ABD, dünya siyasetinde denge kuran bir güç, lider

konumunu üstlenmiştir. Türkiye ise ABD için Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu'da vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bunda Türkiye'nin konumu ve askerî potansiyeli önemli etkenlerdir. 1950–60 yılları arasında ise Türk–Amerikan ilişkileri askerî, siyasî, ekonomik ve kültürel alanda bir dizi ikili ve çok taraflı anlaşmalar ile gelişme göstermiştir.

5 Nisan 1946'da ABD savaş gemisi USS Missouri İstanbul'da bulunmaktaydı. Bu ziyaret savaş sonrasında Türk–Amerikan ilişkilerinin başlangıcı sayılan ilk sembolik olay olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁷

Oluşan iki kutuplu sistemin bu anlayışı ile beraber Türkiye'de benzer düşüncelerle hareket etmiş ve yeni sistem içinde tercihinin Batı yönünde kullanmış. Batı adına da ABD ile işbirliğine yanaşmıştır. Savaş sonrası değişen dünya düzeni ve buna paralel olarak gelişen Türk ve Amerikan dış politika stratejileri iki ülkeyi 1940'ların ikinci yarısından itibaren ikili anlaşmalar ve ittifaklar ile birbirine yaklaştırmaya itmiştir. Avrupa, Orta Doğu ve daha ilerisinde Akdeniz ile Kuzey Afrika'yı tehdit eden Sovyet gerçeği de ister istemez iki ülkenin bu yakınlaşmasında katalizör olmuştur.¹⁷⁸ Türkiye, Sovyet gücüne karşı Amerika'nın çıkarlarını koruyabilecek stratejik bir noktada bulunmaktaydı ve bu sebeple Batı çıkarları açısından güçlendirilmeli, yardım edilmeliydi. Bu anlayış hem Türkiye'nin hem de Batının işine gelmekte, kurulduğu yıllardan beri Batılılaşmayı amaç kabul eden Türk yöneticileri içinse bir çıkış yolu olmaktadır.

3.4. II. DÜNYA SAVAŞI SONUNDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Türk–Amerikan ilişkilerinde bugüne kadar uzayan çizginin başlangıcı 1939-50 döneminde belirlenmiştir. ABD'nin bu dönemde askerî ve ekonomik alanda saptadığı politikalar 1989'a kadar değişime uğramadan devam etmiştir. Türk–Amerikan ilişkileri gerçek anlamda ve her alanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır

¹⁷⁷ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 331.

¹⁷⁸ Karaca, *age*, s. 12.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde ittifak arayışlarına hız kazandırmıştır. Tanzimat'tan beri süre gelen batılılaşma ve batı ile bütünleşme ideali, bunun yanında savaş sonrasında oluşacak yeni dünya düzeninde yer alarak Batının siyasî ve iktisadi katkıları ve desteğini kazanma arzusu ittifak arayışında olan Türkiye'yi Batı'ya yöneltmiştir. Türkiye, artan tehdit ve toprak talepleri ile karşısında duran Sovyetlere karşı, ulusal güvenlik ve ülke savunmasını sağlamak için çıkar yolunun Batı ile bir şekilde ittifak kurma olduğunun farkındadır. ABD İkinci Dünya Savaşında büyük bir başarı elde etmişti, elinde atom silahı bulunduruyordu ve Sovyetlere karşı dengeleri eşitleyecek güçteydi. Türkiye'yi askeri ve ekonomik yönden destekleyebilirdi.

Bu sebeplerle Türkiye, ABD ile yakınlaşmaya başlamıştır. ABD tarafında ise nihai hedef Türk tarafı ile "ittifak kurma" olmakla beraber bakış açısı farklıydı. ABD, savaş sonrası dönemde fazla önemsemese de gün geçtikçe Türkiye'nin Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı çevreleme politikasının önemli bir köşe taşı olabileceği gerçeğini anlamıştır. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası politikası: Sovyetleri çevreleyen ülkeleri bir ittifak zinciri ile toparlamak böylece ona karşı koyabilecek bir savaş gücü oluşturmaktır. Truman Doktrini, NATO... Bu politikanın en güzel örnekleri olmuştur.¹⁷⁹ Sovyetlere karşı boğazları, coğrafi konumu ve hepsinden öte büyük ordusu ile bir kalkan oluşturan Türkiye, Batı için önemliydi ve bu sebeplerle de desteklenmeliydi. Sovyetlerden üstün olmak ve bu ülkeyi kontrol altında tutmak ancak onu ve yandaşlarını çevrelemek ile mümkün olabilecekti. Üzerinde kurulacak üsler ve askeri tesisler ile Türkiye buna imkân sağlayabilirdi.¹⁸⁰ Çevreleme politikasının bir ayağı olmasının yanında Türkiye, Orta-Doğu petrolünün Batı pazarına aktarılması için de uygun bir "kanal" konumundaydı. Türkiye'nin bu şekilde ön plana çıkması ile Batı, Türkiye'ye yardım etme, ittifaka girme veya onu hâlihazır ittifaklara dâhil etme çalışmalarına başlamıştır.

¹⁷⁹ Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", *AÜSBFD*, Cilt 34, No:14, Ocak-Aralık 1979, s. 72.

¹⁸⁰ Sander, *Türk-Amerikan...*, s. 5.

1945 İkinci Dünya Savaşı son bulduğunda ABD çok güçlüydü tüm dünya ekonomik üretiminin %35' i ABD'ye aitti.¹⁸¹ Türkiye'de ise durum hiç iç açıcı değildi. Ülke içerisinde gelir dengesizliği vardı. Uzun süren seferberliğin getirdiği ekonomik sıkıntılar, dış ticaret açıkları, eriyen döviz stokları ve savunma sanayinde görülen eksiklikler çözüm bekleyen sorunlardı.¹⁸² Türkiye ABD'nin gücünden yararlanarak güvenliğini korumak, askeri ve ekonomik yönden gelişmek ve batı tipi devlet yapısını güçlendirmek için Amerika ile ittifak yapmak istemiştir. ABD'nin ise Sovyetlere karşı uygulamaya başladığı çevreleme politikasının başarısı için üstün bir askeri ittifak gücüne ihtiyacı vardı. ABD gerek bu politikası gerekse Orta Doğudaki çıkarları açısından taşıdığı stratejik önem sebebi ile Türkiye ile ittifak yoluna gitmiştir.¹⁸³

Ayrıca Amerika'nın 19 Ağustos 1946 yılında Rusya'ya boğazlar konusunda verdiği nota, Rusya ile Türkiye arasında boğazlar konusu yüzünden mevcut gerginlik düşünülürse Türk tarafını açıkça destekler bir görünümündedir. Rusya Montrö Boğazlar Sözleşmesinin ne şekilde değiştirilmesi gerektiği hususundaki görüşlerini 5 madde halinde belirtmekteydi. 4. ve 5. maddelere göre boğazların yeni durumunu Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletler ortaklaşa tespit etmeliydi. 5. madde ise boğazların ortak Sovyet ve Türk kuvvetleri ile savunulmasını öngörmekteydi. Amerika, bu maddelere Rusya'ya 19 Ağustos 1946 tarihinde yolladığı nota ile itiraz etmiştir. Bunun en önemli sebebinin 5. maddenin anlamının Sovyet askerlerinin boğazlarda üslenmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Böylece uzun sürecek soğuk savaş döneminde açıkça göreceğimiz Rusya ve temsil ettiği komünist Doğu Bloğu tehlikesine karşı işbirliği başlamıştır.

Amerika temsil ettiği Demokratik Batı Bloğu ülkeleri arasındaki çatışma su yüzüne çıkmaktadır. Bu savaşta Amerika'nın destek verdiği bir ülkenin

¹⁸¹ Kissinger, *age*, s. 3.

¹⁸² Sander, *Türk-Amerikan...*, s. 19-20.

¹⁸³ Nasuh Uslu, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan ilişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, Asam, Cilt 6, Sayı 2, Yaz 2000, s. 204.

kendisini ne derece güvende hissettiğini anlamak mümkündür. Sovyetlerin boğazlardaki taleplerine karşı ABD'den gelen bu açık destek Türkiye'yi rahatlatmıştır. Ayrıca ABD ilk kez müttefiki Rusya'ya karşı İngiltere'nin uyarısına karşılık Türkiye'ye açıkça destek vermektedir. Bu olayı bundan sonra yıllarca devam edecek Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakınlık ve işbirliğinin ilk büyük ve önemli adımı olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Oluşan iki kutuplu sistemin bu anlayışı ile beraber Türkiye'de benzer düşüncelerle hareket etmiş ve yeni sistem içinde tercihinin Batı yönünde kullanmıştır. Batı adına da ABD ile işbirliğine yanaşmıştır. Savaş sonrası değişen dünya düzeni ve buna paralel olarak gelişen Türk ve Amerikan dış politika stratejileri iki ülkeyi 1940'ların ikinci yarısından itibaren ikili anlaşmalar ve ittifaklar ile birbirine yaklaştırmaya itmiştir. Avrupa, Orta Doğu ve daha ilerisinde Akdeniz ile Kuzey Afrika'yı tehdit eden Sovyet gerçeği de ister istemez iki ülkenin bu yakınlaşmasında katalizör olmuştur.¹⁸⁴ Türkiye, Sovyet gücüne karşı Amerika'nın çıkarlarını koruyabilecek stratejik bir noktada bulunmaktaydı ve bu sebeple Batı çıkarları açısından güçlendirilmeli, yardım edilmeliydi. Bu anlayış hem Türkiye'nin hem de Batının işine gelmekte, kurulduğu yıllardan beri Batılılaşmayı amaç kabul eden Türk yöneticileri içinse bir çıkış yolu olmaktadır.

Türkiye II. Dünya Savaşına girmemekle beraber, etrafındaki olanlardan da ve bunların etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Uluslararası siyasetteki yeni gelişmeler, ülke yönetiminde görevi devralmaya hazırlanan etkili grupların harp sonunda dünyanın çehresinin tamamen değiştiğini hesaplamaları gerektiğini göstermiştir. Harpten sonra ortaya çıkan iki süper güçten Sosyalist Blok'un lideri Rusya'nın Türkiye için büyük tehlike arz etmesi Amerika ile uyuşmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Rusya II. Dünya Savaşı'ndan sonra açıkça Türkiye için tehditkâr bir tutum içine girmiştir. Rusya Mart 1945'te Ankara'ya gönderdikleri bir nota ile 17 Aralık 1925 anlaşmasını yeni şartlara uymadığı gerekçesi ile uzatmayacaklarını bildirmişlerdir. Rusya'nın yeni şartlardan kasti

¹⁸⁴ Karaca, *age*, s. 12.

Boğazlardaki Montreux rejiminin değiştirilmesi ve doğu sınırlarımızın kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesidir.¹⁸⁵ Bu görüşler, Rusya tarafından Potsdam Konferansı kararları gereğince, Türk Hükümeti'ne 7 Ağustos 1946 tarihli bir nota ile bildirilmiş aynı gün bu notanın bir sureti Amerikan Hükümeti'ne de verilmiştir.¹⁸⁶ Bu olay Türkiye'yi batı bloğuna daha da yaklaştırmıştır.

3.5. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE 1945 TARİHLİ SOVYET NOTASININ ETKİSİ

Postdam Konferansı sonrası ABD Türk Boğazları konusundaki düşüncesini gözden geçirmesinin yanı sıra 1946 yılının başından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Yalta Konferansı'ndan sadece birkaç hafta sonra Sovyet Hükümeti, Türkiye'ye bir nota verdi. 19 Mart 1945 tarihli bu Sovyet notasının verildiği andan itibaren Türkiye'nin dış politika anlayışı üzerinde büyük etkisi oldu. Sovyet Hükümeti söz konusu nota ile süresi 7 Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan "17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını" yenilemek istemediğini bildirdi. Bu karara gerekçe olarak da 17 Aralık 1925 tarihli Anlaşma'nın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun bulunmaması ve iyileştirilmesi gerektiği ileri sürüldü.¹⁸⁷ Bu gelişme aynı zamanda Türk- Amerikan ilişkilerine de yansımıştır.

Sovyetler birliği 7 Kasım 1945'te bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Anlaşma'nın yenilenmeyeceğini bildirmiş ve buna gerekçe olarak da II. Dünya Savaşı sonunda oluşan uluslararası koşullar içinde bu anlaşmanın bir önemi kalmadığını ileri sürmüştür.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Doğramacı, *age*, s. 9.

¹⁸⁶ *Ayın Tarihi*, 14 Ağustos 1946, No:153, s. 7274.

¹⁸⁷ *Ayın Tarihi*, No:136, Mart 1945, s. 52.

¹⁸⁸ "Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesi", *Son Posta*, 22 Mart 1945, s. 1, 7.

19 Mart 1945’de gönderilen nota basında şöyle yayınlanıyordu: “17 Aralık 1925 tarihinde imza edilen Türk Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması’nın yürürlük süresinin sonuna yaklaşması münasebeti ile Sovyet Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır”: “Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesi işinde 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Anlaşması’nın kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle II. Dünya Harbi esnasında ortaya çıkan derin değişiklikler münasebetiyle iş bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi bir surette iyileştirmeye muhtaç olduğu lüzumunu müşahade etmektedir.”

Yukarıda belirtilen husus sonucu Sovyet Hükümeti söz konusu, Antlaşmanın ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1935 Protokolü hükümleri gereğince, işbu antlaşmayı feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyetine beyan eder¹⁸⁹ denilmiştir.

Türkiye’de Sovyetler Birliği’nin aldığı bu karar gerek resmi makamlarca, gerekse basında soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Türk- Sovyet dostluğunu bozabilecek herhangi bir tepkiden kaçınılarak olaya iyi niyetle yaklaşılmaya çalışılmıştır. İki ülkenin dış politikada geniş işbirliği yapmasını öngören 1925 tarihli anlaşma esasen 1939 yılından beri bir anlam taşımamaktaydı.¹⁹⁰

Rusya’nın 17 Aralık 1925 tarihli saldırmazlık anlaşmasının feshi kararına rağmen Türkiye Sovyetler Birliği’ne uygun düşen bir anlaşma zemini oluşturmaya çalışmıştır. Türk resmi makamlarının yanı sıra aynı iyi niyet ve dostane tavır Türk basınında da görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi Türk Hükümeti’nin bu iyi niyetli yaklaşımını tamamen desteklemekteydi. Sovyetlerin Türkiye’ye karşı izlediği politikada kötü niyet aramanın anlamsız olduğu belirtiliyordu.¹⁹¹ İki ülke arasındaki dostluğun yeniden tesis edilmesi gerektiği dile getiriliyordu.¹⁹²

¹⁸⁹ “Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesi Metni”, **Son Posta**, 22 Mart 1945, s. 1, 7.

¹⁹⁰ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e**, Cilt 4, 2.bs, Tekin Yayınevi, İstanbul 1976, s. 1578-1579.

¹⁹¹ Nadir Nadi, “Türk Sovyet Dostluğunun Yarını”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945, s. 1.

¹⁹² Ömer Rıza Doğrul, “Siyasi İcmal”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1945, s. 3.

Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri hala savaş sonrası uluslararası düzenin Sovyetler Birliği ile kurulacak bir işbirliği anlayışıyla korunabileceğini planlıyordu. ABD ve diğer batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nin yayılmacı siyaset izlediği gerçeğini anlamaları ancak Sovyet Hükümeti'nin kurtarılan Avrupa devletleri ve özellikle Polonya konusunda Yalta'da yayımlanan demece aykırı davranışlarda bulunmasından sonra gerçekleşebilmiştir.¹⁹³

Türk-Sovyet gerginliğinin arttığı 1945 ve 1946 yıllarında Türkiye uluslararası ortamda ittifak kurma arayışlarına başlamıştır. Mevcut konumunu güçlendirmek ve kuvvet dengesi oluşturabilmek amacıyla Türkiye güçlü devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktaydı. Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sonucunu etkileyen ve dünyada en güçlü devlet konumuna gelmiş olan ABD ile görüşmelerini de sıklaştırarak bu yakınlaşma süreci içinde deniz kuvvetlerini geliştirmek amacıyla ABD'den gemi ve silah alımına başlamıştır.¹⁹⁴

Bu süreç zarfında Sovyetler Birliği'nin ısrarla boğazlar üzerindeki taleplerini yinelemesi ve Türkiye'den toprak talebinde bulunması Türk kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Boğazların ve Türkiye'nin emniyetinin milletler arası bir garantiye bağlanması aksi halde yapılacak her değişikliğin Türkiye'nin olduğu kadar dünyanın da barış ve güvenliğinin zararına olacağı belirtirken¹⁹⁵ Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetlerin yirmi yıl önceki gibi olması için eski dostlarımızın harcayacağı iyi niyetli gayretlere bağlı olduğunun yoksa sonuçlarının hoş olmayacağını çünkü Türkiye'nin duygu ve düşüncelerinde her hangi bir değişiklik olmadığının altı çiziliyordu.¹⁹⁶

Boğazlar Meselesi'nin Potsdam'da konuşulduğunun ve Montrö Mukavelesi'nin değiştirilmesine, üç devletin Türkiye ile ayrı ayrı temasa geçmelerine karar verildiğinin ve bu kararında Amerika tarafından destekleneceğinin ifade edildiğine değiniliyordu. Montrö Mukavelesi'nin

¹⁹³ Ülman, *Türk- Amerikan...*, s. 53.

¹⁹⁴ Avcı (Kanat), *age*, s. 20.

¹⁹⁵ Yavuz Abadan, "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1945, s. 1, 3.

¹⁹⁶ Nadir Nadi, "Türk Rus Münasebetleri", *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1945, s. 1.

değişmesine ancak Türkiye'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda karar verilebileceği belirtiliyordu.¹⁹⁷

Amerika 11 Şubat 1945 Yalta Konferansında ve 2 Ağustos 1945 Postdam Konferansında boğazlar hakkında görüş bildirmiştir. Bunun en önemli sebebi Postdam Konferansı'nda İngiltere, Rusya ve Amerika'nın boğazlar hakkında ortak bir görüşe varamamalarıdır ve Türkiye'nin bu konferansta Stalin'in boğazlarda kara ve deniz üslerinden söz etmesinden duyduğu endişedir diyebiliriz. Türkiye bu sebeple 20 Ağustos 1945'te Washington'a bir nota vermiş, boğazlarda barışın muhafazasında Amerikan garantisini, Rus taleplerinin doğurduğu huzursuzluğa son verilmesini ve boğazlar için bulunacak formülün anlamı itibari ile ve uygulamasında Türkiye'nin egemenlik ve güvenliğine engel teşkil etmemesini istemiştir. Bunun üzerine Sovyetler Birliği tarafından boğazlar üzerindeki taleplerin her fırsatta yinelenildiği bu süreçte Potsdam Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda Türkiye'ye ilk nota 2 Kasım 1945'te ABD tarafından verildi. ABD'nin bu kararında Türkiye'nin 20 Ağustos 1945 tarihli notasının da etkisi olmuştur.¹⁹⁸

Amerika 2 Kasım 1945'te boğazlar konusunda görüş bildirmiştir. Kısaca boğazların askeri maksatlarla kullanılmasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne verilmesini ileri sürmüştür. Boğazlarda üsler elde etmek hakkında ileri sürülen Sovyet talebini ise kabul etmemiştir.¹⁹⁹

New York Times Gazetesi'nde yetkili kaynaklara dayanılarak verilen bir haberde Amerikan Hükümeti'nin Montrö Antlaşması'nda bazı yeni gözden geçirmeler yapılması teklifini ileri sürerek Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir notada boğazlar'ın fiilen Türklerin kontrolü altında kalmasını tavsiye ettiği bildirilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Necmettin Sadak, "Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika'nın Yeni Projesi", **Akşam**, 12 Ekim 1945, s. 1, 2.

¹⁹⁸ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 141.

¹⁹⁹ "Amerika Boğazlar Hakkında Düşüncesini Bildirdi", **Akşam**, 3 Kasım 1945, s. 1.

²⁰⁰ "Amerika'nın Boğazlara Dair Notası", **Akşam**, 5 Kasım 1945, s. 1, 2.

ABD'nin Potsdam'da ele alınan boğazlar'ın uluslararası su yolları olarak değerlendirilmesi görüşünden vazgeçtiğini göstermektedir.²⁰¹ denilmektedir.

“Amerika Boğazlarda değişiklik istemiyor” şeklinde yorumlar yapılırken, New York basınında Washington'un Montrö'de sadece teknik değişiklikler talep ettiği yazılmıştır.²⁰² Durum boğazların uluslar arasılaştırılması hakkında Potsdam'da ileri sürülen planın terk edildiği anlamına gelmekteydi.²⁰³

Amerikan notasıyla ilgili Başbakan Şükrü Saraçoğlu 5 Aralık 1945 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında Amerikan notasıyla ilgili şunları söylemiştir. “Gerek barışta, gerek savaşta ticaret ve harp gemilerinin (Boğazlardan) serbestçe geçiş haklarına dair Montrö Sözleşmesi'nde mevcut hükümleri Türk güvenliği ve egemenliği ile en iyi bağdaştıracak esaslar bir milletlerarası konferansta tayin ve tespit edilecektir. Amerikan görüşünün esas bakımından iyi olup tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere bir tartışma ve görüşme zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Herhalde müstakbel konferansta Amerika'nın yer almasını hem hükümetimizin hararetli bir arzusu, hem de bir zaruret olarak telakki etmekteyiz”.²⁰⁴

Boğazların iki devlet açısından önemini, Sovyetlerin eskiden olduğu gibi boğazlar üzerindeki emeline ve bu yüzden milletler arası statüde değişiklikler istediğinin herkesçe bilindiğine dikkat çekilmiştir. Amerika'nın, Türk Boğazlarının özel durumunu kavrayarak milletlerarası kontrol fikrinden vazgeçtiğine değinilip, Möntrö sözleşmesinde ciddi bir değişikliğin gerekli olmadığı fikri kabul ediliyordu. Amerika'nın ileri sürdüğü esaslar uygun bulunmayıp, değişikliğin dünya barışının isteklerine uygun olması temenni ediliyordu.²⁰⁵ Sovyetler Birliği'nin giderek Türkiye üzerindeki baskılarını arttırmasıyla Amerika Birleşik Devletleri tutum değiştirmeye başlamış ve bu değişikliğin ilk göstergesi de Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur.

²⁰¹ “Türkiye'yi İlgilendiren Bütün Pürüzlü Meseleler Halledilecek”, **Son Posta**, 5 Kasım 1945, s. 1, 7.

²⁰² “Amerika Boğazlarda Değişiklik İstemiyor”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1945, s. 1, 3.

²⁰³ “Amerika'nın Hükümetimize Verdiği Nota”, **Son Posta**, 6 Kasım 1945, s. 1, “Times'ın Tefsiri”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1945, s. 1, 3.

²⁰⁴ **Ayın Tarihi**, No:145, Aralık 1945, s. 15, “Boğazlar Meselesi”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1945, s. 1,3.

²⁰⁵ Yavuz Abadan, “Boğazlar Rejimi ve Amerika”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1945, s. 1, 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1945-1952 YILLARI ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4.1. MUSSOURİ ZIRHLISININ TÜRKİYE'Yİ ZİYARET ETMESİ

1946 yılının başlarında Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki planları ve hedefleri hala sona ermiş değildi. Tersine bu süreçte artık Sovyetler Birliği'nin amacı tüm dünya tarafından bilinir hale gelmişti. Sovyetlerin bu politikadan caydırılması gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri dört beş ay kadar meselenin içinde olduğu halde hala Sovyet politikasına karşı olumlu bir gelişme elde edilememiştir. Bu noktada Amerikan Hükümeti fiili olarak harekete geçip Sovyetler Birliği'ne kendisinin de o bölgede var olduğunu ve olacağını gösterecek girişimlerde bulunma kararı almıştır.²⁰⁶ Bu karar en büyük savaş gemisini Türkiye'ye göndermekti. ABD 'de görevi başında vefat eden Büyükelçi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri'ni zırhlısı Türkiye'ye getirmiştir. Bu gelme nedeninin görünen amacıydı fakat asıl amaç ABD'nin Sovyetlere gözdağı vererek kendisinin de bu coğrafyada söz sahibi olduğunu göstermekti. Bu olay Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu ziyaretle ilgili birçok haber 7-8 Marttan itibaren Türk basınında geniş olarak yer almaya başlamıştır.

21 Mart'ta New York'tan ayrılıp Türkiye'ye doğru yola çıkması planlanan dev zırhlının Cebelitarık'tan Pire'ye gideceği ve oradan kalkarak 5 Nisan'da İstanbul'a varacağı verilen bilgiler arasındaydı.²⁰⁷ Ziyaretle ilgili olarak Amerika Hükümeti Washington'da çok iyi bir ad bırakmış, kendini sevdirmiş ve saydırmış olan Türkiye Büyükelçisinin naşını, Amerikan

²⁰⁶ Avcı (Kanat), *age*, s. 78.

²⁰⁷ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1946, s. 1.

donanmasının en büyük, en kudretli ve en meşhur zırhlısı ile göndermek suretiyle Türkiye'ye karşı bir dostluk eseri göstermek istiyor".²⁰⁸

"Amerika'nın merhum Büyükelçimizin naşını Türkiye'ye nakletmek üzere, en kudretli zırhlısını seçmiş olması elbette manalıdır. Amaç Amerika, Sovyet Rusya'nın Akdeniz'de ve Orta Şark'ta takip ettiği politikaya karşı cephe almak niyetinde olduğunu tebarüz ettirmek istemektedir"²⁰⁹ Bu ziyaretin Amerika'nın Akdeniz'de de muazzam bir kuvvet olduğunu göstermek istediği için yapıldığı görüşleri ileri sürülüyordu.²¹⁰

Ziyaretin Türk- Sovyet Hükümetleri arasındaki ilişkinin hassasiyet gösterdiği bir zamana tesadüf ettiği noktası üzerinde durulmaktaydı.²¹¹ Zırhlının dünyada en büyük gemilerden biri olduğuna dikkat çekilmiş II. Dünya Savaşı tarihinde büyük bir rol oynadığı ve Japonya'nın teslim vesikasını bu gemide imzaladığına değinilmiştir.²¹²

12 Mart 1946 Salı günü Amerikan Donanma Bakanlığı geminin seyahati hakkında verdiği bir tebliğde "Missouri'nin İngiliz donanması tarafından Akdeniz'de yapılacak manevralara iştirak etmeyeceğini" belirtmiştir.²¹³ Seyahat sırasında Akdeniz'deki İngiliz deniz uçaklarının da Missouri'ye refakat edeceği verilen haberler arasındaydı. Bu haberi yorumlayan diplomatik uzmanlar, bunu İngiltere ve Amerika tarafından Türkiye'ye karşı yeni bir dostluk girişimi olarak nitelendirmişlerdir.²¹⁴

Missouri'nin dünya denizciliği açısından önemli bir gelişmenin yansıması olduğunu belirten övgü dolu yazılar basında sıkça yer almaktaydı. Missouri Zırhlısı yola çıkmadan önce göreceği hizmeti sorunsuz tamamlayabilmesi için özenli bir bakımdan geçirilmiştir. Amerikan donanmasının en kuvvetli gemisi olan 45.000 tonluk Missouri Zırhlısı Beyonne Tezgâhında boyanıp gereken kontroller yapıldıktan sonra yola

²⁰⁸"Missouri Zırhlısı", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s. 2, "Missouri Zırhlısının Akdeniz Seyahati", **Son Posta**, 8 Mart 1946, s. 1.

²⁰⁹ "Amerika, Denizlerdeki Satvetini Göstermek İstiyor", **Cumhuriyet**, 10 Mart 1946, s. 1, 3.

²¹⁰ "Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Seyahati", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1946, s. 1, 3.

²¹¹ "Missouri'nin Türkiye'ye Gönderilmesi", **Son Posta**, 9 Mart 1946, s. 1, 7.

²¹² "Missouri Zırhlısının İstanbul Seyahati", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1946, s. 1, 3.

²¹³ "Missouri 5 Nisan'da Şehrimizde Olacak", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1946, s. 1.

²¹⁴ "Missouri Zırhlısına Uçak Taşıt Gemileri de Refakat Ediyor", **Son Posta**, 16 Mart 1946, s. 1, "İngiliz Donanması da İstanbul'a Geliyor", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1946, s. 1.

çıkarılmıştır. Zırhlıya, Münir Ertegün'ün cenazesini taşıyacağından matem hizmetine uygun bir görüntü verilmiştir.²¹⁵

Sovyetler Birliği Amerika'nın bölgeye en büyük savaş gemisini göndereceğine ilişkin yayımlanan haberlere rağmen Türkiye'ye yönelik hedeflerinden vazgeçmiş değildi. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda ABD, Sovyet baskısı altında bulunan Türkiye ve İran'a 16 Mart 1946 tarihinde teminat vermiştir. 17 Mart günü basında geniş yankı bulan haber manşetlerden duyurulmuştur. Haber gazetelerde; "Herhangi bir yabancı tecavüze karşı Amerika, Türkiye ve İran'ın yanında azimli bir şekilde yer alacak" diye verilmişti.²¹⁶ Bu karar Ankara ile Washington arasında gerçekleştirilen bir dizi müzakereler sırasında Türkiye Hükümeti'ne bildirilmiştir. Bununla, Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerinin her ne suretle olursa olsun ihlal edilmesine Amerika'nın meydan vermeyeceği vurgulanmıştır.²¹⁷

5 Nisan günü İstanbul açıklarında demirleyecek olan filo İstanbul'da 4 gün kalacaktı. Halk bu süre içinde gemileri ziyaret edebilecekti. Ayrıca iki Türk destroyeri zırhlıyı boğaz dışında açık denizde karşılayacak ve birlikte İstanbul'a geleceklerdi.²¹⁸

23 Mart 1946 günü yola çıkan Missouri Amerika'dan görkemli bir törenle uğurlanmıştı. Missouri yola çıktığı andan itibaren Türkiye'de karşılama töreni için yapılan hazırlıklar daha da hızlandırıldı. Missouri'nin ziyareti dolayısıyla büyük bir karşılama töreni hazırlanmaktaydı. Donanmamızdan bir birlik tarafından Çanakkale Boğazı dışında selamlanmaları planlanmıştı. İstanbul açıklarında ayrıca bir karşılama merasimi daha yapılacaktı. Missouri'nin ziyareti dolayısıyla posta pulları çıkarılması da kararlaştırılmıştı.²¹⁹ Aynı zamanda Tekel İdaresi de Missouri zırhlısının limanımızı ziyareti münasebetiyle Missouri sigaraları üretme kararı

²¹⁵ "Missouri Zırhlısının Seyahati", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1946, s. 1.

²¹⁶ "Amerika'nın Türkiye ve İran'a Teminatı", **Cumhuriyet**, 17 Mart 1946, s. 1, 3.

²¹⁷ "Amerika Hükümeti Türkiye ile İran'ın Yanında Yer Alacaktır", **Son Posta**, 17 Mart 1946, s. 1.

²¹⁸ "Missouri Zırhlısının Seyahat Programı", **Son Posta**, 21 Mart 1946, s.1, "Missouri'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1946, s. 1, 3, "Missouri'nin Türkiye Seyahati", **Cumhuriyet**, 21 Mart 1946, s. 1, 3.

²¹⁹ "Missouri Zırhlısı Nasıl Karşılanacak?", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1946, s. 1, 3.

almıştı.²²⁰ Ayrıca Amerikan harp gemilerinin halk tarafından gezilebilmesi için özel ziyaret kartları da hazırlanmıştı.²²¹

Missouri Zırhlısı ile birlikte Amerika'nın birçok gazetelerini temsilen 12 gazeteci de ülkemize gelecekti. Bu haber bu ziyaretin sadece Türk basınında değil Amerikan basınında da yakından takip edildiğinin bir göstergesiydi.²²² Nihayet tüm hazırlıklar sonunda Missouri ve ona eşlik eden Providence Zırhlısı 5 Nisan 1946 sabahı saat 8.00'de İstanbul Limanına demir attılar.²²³

Missouri'nin ziyareti ile birlikte Başkan Truman'ın şahsi temsilcisi sıfatını taşıyan Mr. Weddell verdiği demeçte; "Truman, İnönü'den ve Türk milletinden daha sıkı bir dostluk bekliyor" demiştir. Mr. Weddell Truman'ın bu mesajını Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptığı görüşme sırasında İnönü'ye iletmiştir.²²⁴ Milli Şef İnönü de Truman'a bir mesaj göndermiştir. Bu mesajla İnönü Truman'a samimi dille yazılmış bir cevap vermiştir.²²⁵

Büyük heyecanla ve özenle karşılanan Missouri 9 Nisan sabahı İstanbul'dan ayrıldı. Missouri gelişinde olduğu gibi gidişinde de büyük ilgiyle uğurlandı.²²⁶ Halk ve üniversite gençliği Amerikalı misafirleri 10 vapurla Florya açıklarına kadar uğurladı.²²⁷ İstanbul halkı Amerikan filosunu sevgi ve ilgi içinde tezahürlerle uğurladı. Missouri ile birlikte eğitimlerini Amerika'da tamamlayacak olan iki Türk genci de Amerika'ya yolcu edildi.²²⁸

Missouri'nin İstanbul'a gerçekleştirdiği ziyaret bir anlamda Türk kamuoyunda, Sovyet baskısı karşısında Amerikan desteğinin sağlanması umidini uyandırdı. Türkiye'nin bu beklentisi Başkan Truman'ın yaptığı bir konuşma ile daha da artmıştır. Truman konuşmasında Amerikan dış politikasının yeni yönünü belirlemişti.²²⁹ Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkat çeken kısmı, Boğazlar ve Ortadoğu'nun durumu ile

²²⁰ "Missouri Pulları ve Missouri Sigaraları", **Son Posta**, 5 Nisan 1946, s. 3.

²²¹ "Amerikalı Misafirler", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1946, s. 1.

²²² "Missouri ile 12 Amerikan Gazetecisi Geliyor", **Son Posta**, 30 Mart 1946, s. 3.

²²³ "Welcome Missouri", **Son Posta**, 5 Nisan 1946, s. 1, 3.

²²⁴ "Truman'ın İnönü'ye Yolladığı Mesaj", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1946, s. 1, 3.

²²⁵ "İnönü Başkan Truman'ın Mesajına Samimi Dille Yazılmış Bir Cevap Verdi", **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s. 1.

²²⁶ "Amerikalı Misafirler Yarın Gidiyor", **Son Posta**, 8 Nisan 1946, s. 1.

²²⁷ "Yolunuz Açık Olsun", **Son Posta**, 9 Nisan 1946, s. 1.

²²⁸ "Amerikalı Misafirlerimiz Dün Sabah Limanımızdan Ayrıldılar", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1946, s. 1.

²²⁹ "Truman Mühim Bir Nutuk Söyledi", **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s. 1, 7.

ilgili olanıdır. Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak Truman bundan böyle ABD'nin milletlerarası deniz ulaşımındaki yapma engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi durumunun elverişsizliği yüzünden milletlerarası liman ve su yollarına çıkmaktan mahrum kalmaması için gayret sarf edeceğini söylemiştir.²³⁰

Amerika'nın Sovyetler Birliği'nin 8 Ağustos 1946 yılında Türkiye'ye yolladığı notaya 19 Ağustosta cevap vermesi Türkiye'nin kaygılarının sona ermesini sağlamıştır. Türkiye ve Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrası gelişen dostlukları sonraki yıllarda mali ve askeri yardıma dönüşerek daha da ilerlemiştir. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı adı altında verilen bu yardımlar Türk-Amerikan ilişkilerini pekiştirmiş diğer taraftan Türkiye'yi ABD'ye bağımlı hale getirecek süreci başlatmıştır.

4.2. TRUMAN DOKTRİNİ

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki yakın ilişkiler, Amerika'da ölen Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini 5 Nisan 1946'da Türkiye'ye getiren Missouri isimli savaş gemisinin İstanbul'a getirilmesi ile açıkça gözler önüne serilmiştir.²³¹

Savaş gemisi Missouri'nin İstanbul'a gelmesi aslında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerine karşı ABD tarafından desteklendiğini sembolize etmekteydi.

Sovyetler Birliği, Boğazlar üzerindeki talepleri reddedildikten sonra da Türkiye üzerinde baskı yapmaya ve bu tutumuyla Türkiye için endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu durumun Türkiye açısından en önemli sonucu II. Dünya Savaşı sona ermiş olmasına rağmen ordusunu hala savaşa hazır durumda bulundurmak zorunda kalması olmuştur. Türkiye iktisadi güçlükler pahasına ordusunu savaşa hazır bulundurmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin

²³⁰ **Ayın Tarihi**, No:149, Nisan 1946, s. 224. Sonuç olarak Missouri'nin ziyareti Türkiye'yi oldukça memnun etmiştir.

²³¹ **Milliyet**, 6 Nisan 1946, s. 1.

1947 yılına girerken karşılaştığı en ciddi sorun buydu.²³² Ekonomik gücü büyük bir orduyu uzun süre silah altında tutmaya yeterli olmayan Türkiye için, dış yardım almak şart olmuştur.

ABD'nin Türkiye'nin ekonomik durumunu düzeltmeye yardım etmek için attığı ilk adım iki devlet arasında 7 Mayıs 1946 tarihinde yapılan "Türkiye'nin, Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunundan Doğan Bütün Borçlarının Silinmesine Ait Türk-Amerikan Antlaşması"dır. Anlaşma 20 Mayıs 1946 tarihinde onanmıştır. Bu antlaşma ile Amerika borcumuzun yüz milyon dolarını geri almayacaktı.²³³

Türk Hükümeti kendisi için çok olumlu bulduğu bu teklifi hiçbir pazarlığa girişmeksizin kabul etmiştir. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu 8 Mayıs 1946 günü TBMM'de bu konuyla ilgili konuşma yapmıştır. Başbakan bu konuşmasında maddi borcumuz dışında ABD'ye bir de manevi borcumuz olduğunu vurgulamış, bu borcumuzu da hürriyet, adalet, istiklal ve insanlık davalarında Amerika'nın bulunduğu saflarda yer alarak ödemeye çalışacağımızı söylemiştir.²³⁴

Bu anlaşma gereğince Türkiye anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden 30 gün içinde ABD'ye 4,5 milyon dolar ödeyecek, buna karşılık "Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu" gereğince gönderilen malzemenin Türkiye'nin mülkiyetine geçmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, Amerikan yönetiminin Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına girmekten kurtarmak için Türkiye'ye sadece siyasî değil, aynı zamanda ekonomik ve askeri yardım yapılması gerektiğini anlaması 1946 yılının sonlarına doğru gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın İngiltere üzerinde yarattığı olumsuz etkiler artık İngiltere'nin bu bölgeleri korumak için Sovyetler Birliği'nin politikasına karşı tek başına hareket etmesini engellemekteydi. İngiltere yeniden canlandığı iddia edilen Rus emperyalizmi karşısında durabilecek tek kuvvet olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni görmekteydi. Bu nedenle İngiltere 1947 yılının Şubat ayında Amerikan Hükümeti'ne, biri Türkiye diğeri de Yunanistan

²³² Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 89.

²³³ "Dün Amerika ile Mali Bir Anlaşma İmza Ettik", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1946, s. 1.

²³⁴ "Amerika'ya Bütün Borcumuzu Ödüyoruz", **Son Posta**, 9 Mayıs 1946, s. 1, 3.

Hükümeti ile ilgili olmak üzere iki muhtıra vermiştir. Bu muhtıralarda İngiltere Türkiye'nin Batı savunması için önemini belirterek, Türkiye'ye hem ekonomik hem de askeri yardım yapılması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca İngiltere bu yardımları kendisinin yapamayacağını, hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda olduğunu ve bu nedenle bu bölgedeki sorumluluğun Amerika'ya düştüğünü belirtmiştir.²³⁵

Bunun üzerine ABD Başkanı Truman Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları yetkilileri ile yaptığı uzun görüşmelerden sonra Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını almıştır. Bu amaçla Senato ve Temsilciler Meclisi'nin 12 Mart 1947'de yaptığı ortak oturumda, daha sonra "Truman Doktrini"¹³⁰ olarak adlandırılan ünlü mesajını okumuştur.²³⁶ Bu mesajla tüm dünyayı etkileyecek yeni Amerikan politikası açıklanmış ve Bu doktrin güçlü müttefiklere olduğu kadar güçlü düşmanlara da verilen bir işaret olmuştur.

Truman Doktrini'nin açıklanmasından Başbakan Recep Peker bir demeç vermiştir. Demeçte ABD'nin Türkiye'ye yardımda bulunmayı kabul etmesinde yalnız Türkiye'nin kuvvetlenmesi fikrinin değil, dünya barışına hizmet etmek gibi asil bir anlayışın da payı olduğunu belirtmiştir.²³⁷ Farklı görüşlerde ileri sürülmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Truman Doktrini'nin en önemli nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değildir. Gerçek neden Batı Avrupa'nın geleceği meselesidir. Truman için asıl önemli olan, Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanabilmesiydi. İşte, ABD'yi Truman Doktrini'nin ilanına götüren esas neden olarak bu gerekçe de ileri sürülmüştür.²³⁸

Amerikan yardım meselesi tartışmalara neden olmuştur. Türk Ordusu'nun yedi yıldır seferde olduğunu diğer ülkelerin ordularını terhis

²³⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 441.

²³⁶ **Ayın Tarihi**, No:160, Mart 1947, s. 141, 142.

²³⁷ **Ayın Tarihi**, No:161, Nisan 1947, s. 9.

²³⁸ Sander, **Türk- Amerikan...**, s. 11.

ettiğini Türkiye'nin terhis etmek dursun daha çok hazırlanmak mecburiyetinde olduğunu bununda ülkeyi sıkıntıya soktuğunu dile getiriyordu.²³⁹

İngiltere'in savaş yorgunu olduğunu, Yunanistan'a daha fazla kendi başına yardım edemeyeceğini Amerika'ya bildirdiğini Yunanistan meselesiyle böylece ilgilenildiğini fakat Türkiye'nin böyle bir talebi olmadığı halde Yunanistanla beraber Türkiye'ye yapılacak yardım fikrinin nereden çıktığı tartışılıyordu.²⁴⁰

Dünya'nın soğuk savaşa doğru sürüklendiği bu yıllarda, ABD kendi ulusal çıkarlarını, dünyanın hangi coğrafyasında olursa olsun SSCB karşısında koruma anlayışı içindeydi. Truman Doktrini de bu anlayış doğrultusunda ilan edilmiştir. ABD'nin Truman Doktrini'yle ulaşmaya çalıştığı hedeflerden birincisi; Sovyetlerin yayılmacı politikasını Dünya'nın neresinde olursa olsun engellemek, ikincisi ise; Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında askeri ve ekonomik olarak güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürerek bu iki ülkeye yardımlarda bulunmak olmuştur.²⁴¹

Truman Doktrini, esas itibarıyla Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülkenin Sovyetlerin doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında bulunduğu iddiası yaygın bir biçimde gündemde bulunmaktaydı. Yardım meselesiyle Amerika doğrudan doğruya komünist Rusya tehlikesini ortaya atmıştır.²⁴² Ayrıca Truman Doktrini ile Dünya'da ortaya çıkacak olan iki kutuplu sistemin de ilk adımları atılmış oluyordu. Türkiye ise yerini Batı olarak belirlemiştir. Truman Doktrini'nin ilan edilmesi Türk basınında büyük bir yankı uyandırmış ve bütün gazeteler ilk sayfalarında bu habere yer vermiştir. Yardım kararı "Bir Dönüm Noktası" olarak görülüyordu.²⁴³

ABD Başkanı'nın ilan ettiği Doktrin'le Türkiye'nin milli bütünlüğünün Ortadoğu nizamı için şart olduğunu vurguladığı belirtilmiştir.²⁴⁴

²³⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye'ye Yardım Meselesi", **Tanin**, 10 Mart 1947, s. 1.

²⁴⁰ Asım Us, "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Meselesi", **Vakit**, 11 Mart 1947, s. 1.

²⁴¹ Avcı (Kanat), **age**, s. 100, 101.

²⁴² **Ayın Tarihi**, No:160, Mart 1947, s. 159, 160.

²⁴³ Nadir Nadi, "Bir Dönüm Noktası", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947, s. 1, 3.

²⁴⁴ "Truman'ın Tarihi Nutku", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1947, s. 1,3. "Nadir Nadi, "Bir Dönüm Noktası", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947, s. 1, 3.

Moskova ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunma kararını tehlikeli bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir.²⁴⁵ Rus temsilcisi Gromyko, Amerika'nın Türkiye'ye yardım etmesi için hiçbir sebep bulunmadığını ifade etmiştir.²⁴⁶

Kamuoyunda Türkiye'nin durumunun Yunanistan'a benzemediğini, Türkiye'nin kuvvetli bir rejimi ve hükümeti olduğunu fakat buna rağmen iki yıldır dış baskıların devam ettiğini, boğazlar ve doğu toprakları üzerinde haklar istendiği belirtilmiştir. Ayrıca başkan Trumanın verdiği mesajdan ve Amerika'nın Türkiye'nin yanında olmasından dolayı duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.²⁴⁷

Yine "Yunanistan'la Türkiye'ye mali yardım olan bu mesaj, gerçekte, hem dünyanın harp sonu devresi siyasetinde, hem de bizzat Amerika'nın dış politikasında bir dönüm noktasıdır. Çünkü hiçbir devirde Amerika, dünya işlerine, bilhassa Avrupa doğusuna bu derece yakından alaka göstermemişti." yorumları yapılarak Amerika'nın verdiği kararın önemi belirtiliyordu.²⁴⁸

Amerikan kamuoyunda ise gündemi oldukça meşgul eden yardım hakkında, olumsuz yaklaşımlarda vardı. Türkiye'nin demokratik bir ülke olmadığı bile dile getiriliyordu. Verilen demeçler de: Teklif edilen tedbirlerin esas gayesinin Yunanistan ve Türkiye'de demokrasiyi teşvik etmek olduğu ve Amerikan yardımının Türkiye'nin hür bir memleket olarak kalma yolundaki azmini kuvvetlendireceği ifadesi kullanılıyordu.²⁴⁹

Yardım projesi konusunda halk oylaması dahi düzenlenmişti. Halk oylamasının sonucuna göre oylamaya katılanların %49'u yardımın özellikle Türkiye'ye yapılmasını istemişlerdir. Bunun yanı sıra oylamaya katılanların %56'sı yardım projesini desteklemiş, %36'sı yardımı askeri olmamak koşuluyla onaylamış, %15 ise çekimser kalmıştır.²⁵⁰

²⁴⁵ "Dünya İki Muarız Kısma Ayrılıyor", **Gece Postası**, 14 Mart 1947, s. 1

²⁴⁶ "Amerikan Yardımı İçin Rusya'nın Nokta-i Nazarı", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1947, s. 1, 3.

²⁴⁷ Nihat Erim, "Başkan Truman'ın Mesajı", **Ulus**, 14 Mart 1947, s. 1.

²⁴⁸ Necmettin Sadak, "Dünya Siyasetinde Yüzyılın En Ehemmiyetli Dönüm Noktası", **Akşam**, 14 Mart 1947, s. 1.

²⁴⁹ "Yardım Projesi", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1947, s. 1, 3.

²⁵⁰ "Yardım Projesi, Ayan Umumi Heyetine Verildi", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1947, s. 1, 3.

Türkiye’de Truman Doktrini’ne yönelik az da olsa tereddütleri yaşanmıyor değildi. Bu tereddütlerin en önemli nedeni, Başkan Truman’ın Türkiye ile Yunanistan’a yardımın gereğini Amerikan Kongresi’ne açıklarken yapılacak yardımların amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için gerekli önlemlerin alınacağını söylemesi olmuştur.²⁵¹ Bu sıralarda on Amerikan milletvekilinin Ankara’ya gerçekleştirmiş oldukları bir ziyaret dikkat çekicidir. Basın mensupları Amerikan milletvekilleri ile yaptıkları görüşmelerde Amerika’nın böyle bir yardımla emperyalist emeller gütmekte olduğu söylentilerini gündeme getirmişti. Milletvekilleri de son iki savaşta Amerika’nın 400 milyar dolar masraf ettiğini ve çok insan kaybettiğini ifade edip, buna karşılık ne toprak ne de tazminat almadıklarını, hiçbir ülkeye tahakküm etmek düşüncesini bile akıllarından geçirmediklerini söylemişlerdir.²⁵²

Başkan Truman’ın 400 milyon dolarlık Yunan ve Türk yardım kanun tasarısı 6 Nisan 1947 günü öncelikle Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu’nda onaylanmıştır. Komisyon Başkanı Charles A. Eaton 12 Komisyon üyesinin lehte, diğer üç üyenin sadece “mevcut oyu” verdiklerini ve 10 üyenin de toplantıya katılmadığını bildirmiştir.²⁵³

Bir komisyon tarafından kontrol edilmesi teklifi Güvenlik Konseyi’nde reddedildikten sonra 18 Nisan 1947 günü Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak 400 milyon dolarlık yardım projesinin Senato’da müzakerelerine başlanmıştır. Basında bu müzakerelerin 8 gün süreceği bildirilmiştir.²⁵⁴

18 Nisan 1947 günü Amerikan Senatosu’nda başlayan müzakereler karşı çıkışlar olsa da 22 Nisan 1947 günü Yardım Tasarısı’nın kabul edilmesiyle noktalanmıştır. Tasarı 23’e karşı 67 oyla, yani çoğunlukla kabul edilmiştir.²⁵⁵ Mayıs 1947 günü Amerikan Temsilciler Meclisi’nde müzakerelerine başlanmıştır.²⁵⁶ Bu arada 2 Mayıs 1947 günü Amerikan filosu Türkiye’ye üçüncü kez gerçekleştirdiği ziyaret de basında yerini almıştır. “Hoş

²⁵¹ Ülman, **Türk Amerikan...**, s. 100, 101.

²⁵² “On Amerikan Sayı Dün Ankara’ya Geldi”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1947, s. 1, 3.

²⁵³ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1947, s. 1, 3.

²⁵⁴ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1947, s. 1, 3.

²⁵⁵ “Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1947, s. 1, 6.

²⁵⁶ “Yardım Projesi’nin Dün Müzakeresine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1947, s. 1, 3.

Geldiniz, Dost Amerikan Filosu İstanbul'da"²⁵⁷ gibi manşetlerle kamuoyuna duyurulmuştur.

Uzun görüşmelerden sonra yardım tasarısı 9 Mayıs Cuma günü geç saate kadar devam eden tartışmalar sonucunda Amerikan Temsilciler Meclisi'nde 107 ret oyuna karşı 287 kabul oyuyla onaylanmıştır.²⁵⁸ Bu haber Türk kamuoyu'nda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. "Truman Doktrini Selamlıyoruz"²⁵⁹ başlığıyla olayla ilgili memnuniyet gösterilirken, Truman Projesini tasdik etmekle, Amerikan milleti, hakkımızdaki Rus isteklerinin haksızlığını da açıkça tasdik etmiş demektir. Türkiye bakımından hadisenin en mühim tarafı budur..."²⁶⁰ Yine "Demokrasiyi korumak ve kurtarmak, demokrat milletlerin içine fesat salarak bu milletleri yıkmayı yahut azgın ve zorba azınlıkların elinde tutmayı gözetken amilleri bertaraf etmektir..."²⁶¹ denilerek doktrinin hedefi vurgulanıyordu. Yardımın nerde kullanılacağı hakkında ki bilgiyi ise İnönü vermiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü "Amerikan yardımının askeri alanda yapılacak harcamalar için kullanılacağını" söylemiştir.²⁶² Nihayet yoğun ve uzun süren tartışmalardan sonra Kongre'de "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası" adıyla kabul edilip yasalaşan Truman Doktrini 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın imzasıyla yürürlüğe girmiştir. "Hayırlı Olsun"²⁶³ mesajlarıyla duyurulmuştur.

Aynı gün Ankara'ya gelen Amerikan askeri heyeti²⁶⁴ ile yardımın nasıl harcanacağı konusundaki görüşmelere de başlanmıştır.²⁶⁵

Oliver Heyeti ziyaret süresince Türkiye'nin büyük bir bölümünü gezmiştir. Seyahatlerinin bir bölümünü tamamladıktan sonra basına "İnsan

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1947, s. 1, 3, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1947, s. 1.

²⁵⁸ "Yardım Projesi Dün Kabul Edildi", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1947, s. 1.

²⁵⁹ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1947, s. 1, 3.

²⁶⁰ Nadir Nadi, "Bir Kararın Manası", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1947, s. 1, 3.

²⁶¹ "Demokrasi Yolunda İki Taraflı Savaş", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1947, s. 1, 3.

²⁶² "Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyanatı", **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1947, s. 1.

²⁶³ Nadir Nadi, "Hayırlı Olsun", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1947, s. 1.

²⁶⁴ Heyetin Başkanı General Oliver diğer üyeleri Amerikan Dışişleri, Savunma ve Donanma Bakanlıkları'nın temsilcileriydiler. "Oliver Heyeti" olarak adlandırılan heyetin üyeleri Türkiye'de kaldıkları 6 hafta boyunca Türk yetkililerle yaptıkları görüşmelerde, verilecek yardımın hangi alanlarda kullanılması gerektiği konusundaki görüşlerini açıklamışlardır. Oran, **age**, s. 532.

²⁶⁵ "Truman Yardım Kanununu İmza Etti", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1947, s. 1, 3.

unsuru bakımından çok üstün olan Türk ordusunun her sahada her türlü malzemeye ihtiyacı var” demiştir ve Türk askerini övmüştür.²⁶⁶

Oliver Heyeti Türkiye’deki incelemeleri sırasında Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Çankaya’da da ağırlandılmışlardır. Bu ziyaret sırasında İnönü heyet üyeleriyle ayrı ayrı görüşmeler yapmıştır.²⁶⁷

Türk-Amerikan askeri görüşmeleri sona erdikten sonra heyet yurt içindeki inceleme seyahatlerine başlamıştır.²⁶⁸ Kurul Türk yetkililerle altı hafta süren görüşmelerden sonra bir rapor hazırlayarak ABD Hükümeti’ne iletmiştir. Yardım Kurulu’ndan bir yetkili: “Türkiye’ye her şeyden, her türlü kalkınma planından önce yol ve liman lazım olduğuna inanmak gerekir” demiştir.²⁶⁹ Yardımın uygulanması amacıyla Türkiye’de bir de Amerikan hava heyeti bulunmaktaydı.

Amerikan yardımının Türkiye’ye nasıl verileceğinin belirlenmesi amacıyla Ankara’da yapılan müzakereler 23 Haziran 1947 günü bitirilmiştir.²⁷⁰ Türk-Amerikan Yardım Anlaşması 9 Temmuz 1947 Çarşamba günü Bakanlar Kurulu’nda onaylanmıştır.²⁷¹ 12 Temmuz 1947’de ABD ve Türkiye arasında imzalanan bir yardım anlaşmasıyla, Türkiye Truman Doktrini yoluyla Amerika’dan yardım almayı kabul etmiştir.²⁷² Bu anlaşma 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak yardımın gerektirdiği yetkiyi Amerika Cumhurbaşkanı’na veren 22 Mayıs 1947 tarihli “Türkiye ve Yunanistan’a Yardım Yapılmasına Dair Kanun” çerçevesinde Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında imzalanmıştır.²⁷³

12 Temmuz 1947 tarihli yardım anlaşması, TBMM tarafından 1 Eylül 1947 tarihinde 5123 sayılı kanunla onaylanmış ve 5 Eylül 1947 tarih ve 6699 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Anlaşma imza edildiği tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴

²⁶⁶ “Amerikan Heyeti Başkanı Basına İzahat Verdi”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1947, s. 1, 4.

²⁶⁷ “İsmet İnönü Dün Amerikan Generallerini Kabul Ettiler”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1947, s. 1.

²⁶⁸ “Amerikan Heyeti Tetkik Seyahatlerine Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1947, s. 1, 3.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1947, s. 1.

²⁷⁰ “Amerikan Yardımı İçin Ankara’da Müzakere Bitti”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1947, s. 1, 3.

²⁷¹ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1947, s. 1, 3.

²⁷² Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 162-164.

²⁷³ “Yardım Anlaşması Dün İmzalandı”, **Son Posta**, 13 Temmuz 1947, s. 1, 7.

²⁷⁴ **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt 28, No:5123, s. 1486, 1488.

Antlaşmayla “Türkiye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktı. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için bu hükümet, Misyon Şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır”.²⁷⁵

Türkiye ABD’den gelen tüm basın mensuplarına bilgi verme yükümlülüğü altına girmektedir. Fakat Türk basın mensuplarına aynı hak tanınmamıştı. Türkiye ABD’den aldığı silahları kendi topraklarına yönelik bir saldırı durumu dışında kullanabilmesi olanağını da sahip değildi. Yine de antlaşma hayırlı bir işaret olarak yorumlanmıştır.²⁷⁶

Türk dış politikasında yeni bir dönem başlatan Truman Doktrini Türkiye açısından önemli bir ABD desteğini sağlamıştır. İç politikada ise demokratik özgürlüklerin gelişmesi süreci Truman Doktrini’nin uygulanması süreciyle paralellik göstermektedir. Ayrıca ABD’den alınan yardımlar Türk Silahlı Kuvvetleri’nin elindeki askeri teçhizatın teknolojik olarak önemli ölçüde modernleşmesine ve iyileştirilmesine katkı sağlamıştır. Ancak Truman Doktrini’yle başlayan ve daha sonraki yıllarda artarak devam eden Amerikan yardımları gelecekte Türk ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesinin ilk adımları olmuştur diyebiliriz. ABD açısından ise son derece yararlı bir girişim olan Truman Doktrini, başta NATO ve Marshall Planı olmak üzere hemen tüm uluslararası anlaşmaların öncüsü olmuştur. Başkan Truman’ın da belirttiği gibi “Truman Doktrini ile Marshall Planı her zaman için, bir cevizin iki yarısı” olmuştur.²⁷⁷

²⁷⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 163.

²⁷⁶ Nadir Nadi, “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1947, s. 1, 3.

²⁷⁷ Avcı (Kanat), **age**, s. 122.

4.3. MARSHALL YARDIMI PLANI'NIN İLANI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde başlattığı askeri yardımlar Türk ekonomisi üzerinde pek ferahlatıcı bir etki göstermemiştir. Aksine, Türk ekonomisinde yaşanan sıkıntılar daha da artmıştır. Türkiye, ABD'den gönderilmiş olan malzeme için bir bedel ödememiş olmasına rağmen, bu malzemenin bakımı için yılda 400 milyon TL ayırmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, bütçedeki askeri masraflarda büyük bir kısıntı yapması da mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra ABD'den gönderilen malzemenin yedek parçaları da sadece bu ülkeden sağlanabildiğinden Türk ekonomisi bir de dolar sıkıntısı yaşamaya başlamıştır.²⁷⁸ Türk ekonomisinde yaşanan bu sıkıntılar ABD ile Türkiye arasında ticarî ilişkiler yoğunlaştıkça daha da artmıştır. Ve bu süreçte Türk yöneticileri ABD'den ekonomik yardım almak konusundaki girişimlerine aralıksız olarak devam etmişlerdir.

Truman Doktrini'nin ilanından kısa bir süre sonra gündeme gelen Marshall Planı fikrinin çıkış noktasında şöyle bir düşünce yatmaktaydı; Amerikalılara göre, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da bir kargaşa ortamı doğurmuş, böylece komünistler ve dolayısıyla SSCB yükselişe geçmiştir. Bu nedenle, SSCB yayılması karşısında Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi.

Avrupa ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. ABD bu noktada İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasal ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu. Alım gücü sıfırlanan Avrupa, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz etkilemekteydi. ABD ekonomisinin güçlendirilmesi için Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi ve en önemlisi Avrupa'nın ekonomik olarak kalkındırılması gerekmekteydi.²⁷⁹

²⁷⁸ Esmer – Sander, *age*, s. 220.

²⁷⁹ Baskın Oran, *age*, s. 538.

II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımdan bitkin bir durumda çıkan Avrupa Devletleri'nin kalkınmasını sağlamak için, ABD 1948 yılında dört yıl süreli bir "İktisadi İşbirliği Kanunu" (Economic Co-Operation Act) kabul etmiştir. Bu kanunun öncülüğünü dönemin ABD Dışişleri Bakanı General Marshall yapmıştır. 1947 yılının ikinci yarısında Avrupa Devletleri'nin ciddi bir ekonomik sıkıntı içinde bulunduğunu, bu sıkıntılı ortamın komünist partilerini her ülkede iktidara doğru götürdüğünü söyleyen Amerikan Dışişleri Bakanlığı, ekonomik sıkıntıların neden olacağı bu sonucu önlemek amacıyla Avrupa'ya geniş ölçüde bir iktisadi yardım yapılması kararını vermiştir.²⁸⁰ Marshall Planı liberal bir ekonomik anlayışa dayandırılmıştır.

"Avrupa Kalkınma Projesi'nin" ilk hazırlığı 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanan 16'lar²⁸¹ Konferansı çalışmaları ile başlatılmıştır. "Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi" halinde çalışan konferans, çalışma programı ve ABD'ye gönderilecek genel raporun hazırlanmasına esas olacak bilgilerin derlenmesi için her devlete soru cetvelleri göndermiştir. Türk Hükümeti de istenilen bilgileri bir rapor halinde komiteye vermiştir. Bu arada Türkiye savaş sonunda hazırladığı ekonomik kalkınma programını gerçekleştirmek için 615 milyon dolar tutarında dış yardım talebinde bulunmuştur.²⁸²

Paris Konferansı'nda Türkiye'yi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile daha önce Adalet Bakanı olarak görev yapmış olan Ali Rıza Türel temsil etmişlerdir.²⁸³ Paris Toplantısı'nda hazırlanan raporu inceleyen Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye iktisadi yardım yapmak gerekmediğini belirtmişler ayrıca Marshall Planı'nın ulusal bir ekonomiyi geliştirme planı değil, savaştan yıkık çıkmış Avrupa'nın yeniden kurulması planı olduğunu belirterek, Türkiye'nin savaşın yıkıcılığını yaşamadığını ve Avrupa ülkelerinin çoğunun karşılaştığı ekonomik kalkınma sorunlarıyla kıyaslanacak sorunlarla karşılaşmadığını söylemişlerdi. Yani başta ekonomik yardım yapılması konusunda pek fazla istekli görünmemişlerdir.

²⁸⁰ Esmer – Sander, *age*, s. 220.

²⁸¹ Söz konusu 16 Devlet: İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'tir.

²⁸² Ülman, *Türk Amerikan...*, s. 117.

²⁸³ "Amerika'nın Bize Dair Verdiği Yanlış Karar", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1948, s. 1, 4.

Amerikalı uzmanların Türkiye'ye ilişkin aldığı bu karar Türk kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmıştır.²⁸⁴ Muhalefete göre, Türkiye için büyük bir fırsat olan Amerikan kredisi alabilme hakkı iktidarın yanlış tutumu nedeniyle kaçırılmıştı gerekli hazırlıklar yapılmadan gidilmiş Türkiye kendini yeteri kadar savunamamıştı.²⁸⁵ Amerika ekonomik durumumuzu yanlış anlamış bu yüzden yardımda bulunmak istememişti.²⁸⁶

Ankara'daki ABD Büyükelçiliği ise, Washington'a bir rapor yollayarak, Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir. Amerikan askeri heyetine mensup Dışişleri Bakanlığı İktisat müşavirleri Mac Ciure ve Herbert Commings Türkiye'de yaptıkları incelemeler sonucunda 1948 yılının Şubat ayında hazırladıkları raporda Türkiye'nin iktisadi politikasının kararsızlık içinde olduğunu belirtmişlerdir.²⁸⁷ ABD Dışişleri Bakanı Marshall verdiği bir demeçte "Türkiye'nin ihtiyaçları tetkik edilecektir" demiştir.²⁸⁸

Türk kamuoyunda ve muhalefette ortaya çıkan bu tepkiler karşısında Türk Hükümeti doğrudan doğruya Washington Hükümeti'ne bir başvuruda bulunmuş, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlaması için tek yolun dış yardım olduğunu belirten Türk Hükümeti, Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'ye ekonomik yardım konusundaki tutumunu bir kez daha gözden geçirmesini istemiştir.²⁸⁹

Bu sırada Eylül 1947'de Ankara'da bir hükümet değişikliği gerçekleştirilmiştir. Hasan Saka Başbakanlığa getirilmiştir. Yeni hükümet, kuruluşundan birkaç gün sonra, yürütülmekte olan kalkınma planını incelemiş Amerika'nın istekleri ve ABD'li uzmanların önerilerini göz önüne alarak "1947 Kalkınma Planı'nı"²⁹⁰ benimsemiştir. Türkiye'nin Avrupa Kalkınma

²⁸⁴ "Marshall Planı'na Türkiye'nin İtirazları", **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1948, s. 1, 4.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1948, s. 1, 3.

²⁸⁶ **Son Posta**, 22 Ocak 1948, s. 1.

²⁸⁷ **Yeni Gazete**, 4 Şubat 1948, s. 1, 2.

²⁸⁸ "Türkiye'ye Yardıma Dair Marshall'ın Demeci", **Son Posta**, 5 Şubat 1948, s. 1, 3.

²⁸⁹ **Son Posta**, 3 Şubat 1948 s. 1, 7.

²⁹⁰ Hazırlanan yeni kalkınma planı 1930'lardan itibaren sürdürülen "plan" çalışmalarından çok farklı iktisadi siyasi tercihleri yansıtmaktaydı. Plana göre sanayi değil 1948- 1952 yılları arasındaki beş yıllık devrede zirai kalkınma ön planda tutulacaktır. Ulaştırma olanaklarının geliştirilmesi tarımdaki gelişmenin ön koşulu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca özel girişimcinin faaliyet göstermek

Programı'na katılmasının söz konusu olduğu aylarda, Thornburg'un başkanlığında bir Amerikan uzmanlar grubu Türkiye'ye gelerek ülkenin iktisadi durumu ve hükümetin iktisat politikası üzerine incelemeler yapmıştır.

Marshall Planı genel olarak "General Marshall'ın Planı, Avrupa'nın Amerikan yardımından faydalanmak için elbirliği yapması ve Amerikan yardımını istemesidir."²⁹¹ şeklinde yorumlanmış, uygulanmasındaki amaç ise Amerika'nın Dünya'nın geleceğini düşünerek almış olduğu bir karar olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin Amerika'nın yardımına daha Marshall planı ortaya çıkmadan önce karar verdiğine, Paris Konferansı'nda Türkiye'nin mali ve iktisadi durumunun yanlış anlaşıldığına ve Türkiye'nin bu plan dışında tutulmaya çalışılmasından dolayı duyulan üzüntü dile getirilmiştir.²⁹² Hükümetin izlediği politika doğrultusunda Amerika'dan Türkiye'nin gerçek mali ve iktisadi durumunu gizlediği, aşırı bir zenginlik içinde yaşadığımız hissi verildiği²⁹³ ve "iktisadi kalkınma yardımına muhtacız",²⁹⁴ denilerek ABD'nin iktisadi yardımına olan ihtiyacımız dile getiriliyordu.

Amerika Truman Doktrini'ne dayanarak verdiği yardımlarda olduğu gibi Marshall Yardım Planı uygulamasında da yaptığı yardımların nereye ve nasıl kullanılacağı konusunda hem bilgi sahibi olmak, hem de söz söylemek istiyordu.²⁹⁵

Marshall Yardım Planı'nın gündemde olduğu günlerde Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın başkanlığındaki 14 kişilik bir askeri heyet Amerika'ya gitmişlerdir.²⁹⁶ Salih Omurtak Amerika'da Başkan Truman'la ve General Eisenhower'la görüşmeler yapmıştır.²⁹⁷ Görüşmeler süresince Türkiye'ye yapılan askeri yardımın Türk ekonomisinde beklenen rahatlamayı

isteyecekleri alanlarda tam bir serbesti ve emniyet sağlanması esas alınmıştır. Avcı (Kanat) , **age**, s. 240.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1947, s. 3.

²⁹² Selim Ragıp Emeç, "Marshall Planı ve Milli Parolamız", **Son Saat**, 28 Ocak 1948, s. 1, 5.

²⁹³ Bahadır Dülger, "Politika Ticareti", **Son Saat**, 29 Ocak 1948, s. 1, 5.

²⁹⁴ **Son Posta**, 20 Eylül 1947, s. 1, 7.

²⁹⁵ **Son Posta**, 22 Eylül 1947, s. 1, 2.

²⁹⁶ "Genelkurmay Heyetimiz Dün Uçakla Amerika'ya Gitti", **Son Posta**, 6 Ekim 1947, s. 1, 7.

²⁹⁷ "Omurtak Truman'la Görüştü", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1947, s. 1, 3.

yaratmadığı anlatılmaya ve Türk-Amerikan dostluğu daha da kuvvetlendirilmeye çalışmıştır.

12 Temmuz 1947'de İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılmasıyla toplanan 16'lar konferansı 22 Eylül 1947'de Amerika'ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırlamıştır.²⁹⁸ Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948'de "Dış Yardım Kanunu'nu" çıkarmıştır. Bu kanun 3 Nisan 1948'de Başkan Truman'ın imzalamasıyla yürürlüğe girmiştir. Amerika bu kanuna dayanarak yardım planının daha ilk yılında 16'lara 6 milyar 98 milyon dolarlık bir ekonomik yardım yapmıştır. Bu yardımlar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu ilk yardımdan Türkiye'ye ayrılan miktar ise 50 milyon dolar tutarında olmuştur.²⁹⁹ Türkiye de diğer ülkeler gibi bu kanundan yararlanabilmek için ABD ile Avrupa İktisadi ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık 3 ay sonra 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da bir anlaşma imzalayarak ekonomik yardım almaya başlamıştır. 4 Temmuz 1948 tarihli antlaşma TBMM tarafından 8 Temmuz 1948 tarihinde 5253 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Anlaşma 13 Temmuz'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Antlaşma 11 maddeden oluşmaktaydı.³⁰⁰

Türkiye-Amerika İktisadi Anlaşmasının imzalanması³⁰¹ pek tepki almamış ve memnuniyetle karşılanmıştır. Konuyla ilgili üç aylık bir süre için 10 milyar dolar tahsis edildiğinden alınan, bu yardım ziraat ve maden alanında kullanılacaktı. Sovyetlere göre; "yapılan Amerika yardımı Türkiye'nin sıkıntısını hafifletmemiş daha da artırmıştır. Hatta siyasi bağımsızlığını da sınırlamıştır. Türkiye Amerika'nın amaçları için kullanılmaktadır" yorumları yapılyordu.³⁰² Sovyetlerin bu yorumu üzerine basın anlaşmayı Türk-Amerikan dostluğunu kuvvetlendiren bir gelişme olarak görmüştür.³⁰³

²⁹⁸ **Ayın Tarihi**, No:166, Eylül 1947, s. 122 - 127.

²⁹⁹ "Truman Yardım Kanununu Dün İmza Etti", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1948, s. 1, 3.

³⁰⁰ "Türkiye-Amerika İşbirliği Anlaşması Tasdik Edildi", **Son Posta**, 9 Temmuz 1948, s. 1, 7.

³⁰¹ **Son Posta**, 5 Temmuz 1948, s. 1, 7.

³⁰² "Amerika Türkiye'yi Felaket Yoluna Sürüklüyormuş", **Son Posta**, 29 Temmuz 1948, s. 3.

³⁰³ "Türk -Amerikan Dostluğunu Kuvvetlendiren Anlaşma", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1948, s. 1, 3.

Marshall Planı ile ilgili olarak diğer önemli bir nokta da Marshall Planı'nın ruhu gereği bu Plan'a katılan devletlerin rolü yalnız Amerika'dan kredi almaktan ibaret değildir. Marshall Planı karşılıklı bir yardım planıdır.³⁰⁴

Marshall Yardım Planı çerçevesinde Türkiye'ye 1948-1952 yılları arasında toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175.000.000 dolarlık kısmı, Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardır. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölümse OECD ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardır. Türkiye'nin almış olduğu yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturuyordu. Bu yardımlar, aynı dönemde verilen 687.000.000 dolar tutarındaki Amerikan askeri yardımının gerisinde kalmıştır. Ve Türkiye'ye yapılan bu yardımların %60'ı Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde tarım alanında kullanılmıştır. Bunun sonucunda 1953 yılına gelindiğinde Türkiye Dünya'nın en önde gelen üreticileri arasına girmiştir. Ancak Marshall Yardım Planıyla Türkiye'ye beklediğinden daha az yardım gönderilmiştir. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini'yle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur.³⁰⁵

4.4. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE ÜZERİNDE ETKİLERİ

4.4.1. Ekonomik Hayata Etkisi

Savaşı izleyen yıllarda Türk Hükümeti Amerika Birleşik Devletleri ile yoğun siyasî ve iktisadi ilişkilerin simgelediği yeni bir döneme girmiştir. Ve savaş sonrasındaki siyasî gelişmeler Türk Hükümeti'nin iktisat politikasını

³⁰⁴ Osman Okyar, "Marshall Planı ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1948, s. 2.

³⁰⁵ Oran, *age*, s. 542.

büyük ölçüde etkilemiştir.³⁰⁶ II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD ve Dünya Bankası, az gelişmiş ülkelerin önce tarım sektörünü "modernleştirmeleri", yani traktör ve diğer modern girdileri kullanmaları gerektiğini, daha sonra da tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak kalkınabileceklerini ileri sürmüşlerdir. 1950'lerde ABD'nin yardımı, kalkınma kredileri, ABD sermayesi, ABD'nin siyasal ve kültürel değerleri ile kimi kurumlarının az gelişmişler dünyasına girmesiyle, önce bazı sektörlerin "modernleşeceği" ve bunlarda, ekonominin diğer alanlarına doğru yayılan, kendiliğinden ve kendi kendini besleyen, aşama aşama bir kalkınmanın gerçekleşeceği öngörülmüştür. Bu süre içinde Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanlardan oluşan heyetlerin hazırladıkları raporlar ve sundukları öneriler Türkiye'deki tarım politikaları üzerinde doğrudan belirleyici rol oynamıştır.³⁰⁷ Sonuçta; Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların incelemeleri ve bu incelemelere dayanarak hazırladıkları raporlar çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların %60'ı tarım sektörünün geliştirilmesi için kullanılmıştır. 1948'de başlayan ve 1960'ların sonunda bu dönemi tahlil ederken çok kullanılan bir deyişle Türkiye'nin "Avrupa'nın Manavı" olmasını tavsiye eden Marshall Planı uygulaması, aynen bu raporların önerdiği yönde gelişmiştir. Avrupa'nın kalkınmasında Türkiye'ye biçilen rol bu olmuştur. Avrupa'nın kalkınması için Türkiye tarımsal üretimini çeşitlendirmeli ve verimliliğini arttırmalıydı. Bu anlayış çerçevesinde Türk köylerinde gerçek büyük değişiklik, savaştan sonra gelen yeni bir iktisadi gelişme dalgasıyla yaşanmıştır. Birkaç yıl içinde Türkiye'ye binlerce traktör girmiştir. Traktör Türk tarımını değiştirdiği gibi, onunla yaşayan köy toplumunda da devrim yaratmıştır.³⁰⁸

Dönemin basınına baktığımızda görülen; Amerika'dan gelen yardımlarla gerçekleşen tarımda makineleşme ve genişleyen karayolları şebekesi sayesinde köylerdeki büyük değişimin yaşanacağına dair inancın oldukça kuvvetli olduğudur.

³⁰⁶ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, 5.bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 323.

³⁰⁷ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye - 1 Olaylar Belgeler (1945 -1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 232.

³⁰⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9. bs, TTK, Ankara 2004, s. 472.

Tarımsal üretimi doğrudan etkileyen, karayolları yapımındaki gelişmeler büyük ölçüde 1948 yılında Marshall Yardımından yararlanılarak makineli yol yapım inşaatına başlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye önemli karayolları, il ve köy yolları şebekesine kavuşmuştur. Karayollarının yapımıyla hızlanan mal akımı daha çok ve pazar için üretimi özendiren bir öge olmuştur.³⁰⁹

Traktörün tarıma büyük sayılarda girerek teknolojinin organik enerjiden mekanik enerjiye geçmesi de II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya konan Marshall Yardımı programı ile başlamıştır. Bu dönemde Marshall Planı'nın kredileri kullanılarak tarıma büyük yatırım yapılmıştır. Marshall Yardım Planı gereğince Türkiye'ye gelen ilk tarım aletlerinin limanımıza çıkarılması törenler eşliğinde olmuştur.³¹⁰ 40 bin traktör, 10 bin ton azotlu gübre, 29 kilometre asfalt yol ve 7 bin otobüs'e ulaşmıştır. Tarımda makineleşme veya traktör sayısındaki artışın sağlanmasındaki en önemli neden; "Marshall Yardımı" ile Türkiye'nin Avrupa'dan daha ucuz ve uzun vadeli krediler kullanarak alım yapabilmiş olmasıdır. 1948'den itibaren Türkiye'de traktör kullanımı yaygınlaşmış ve traktörle işlenen arazi miktarı da önemli ölçüde genişlemiştir.

Amerika ile tarıma dayalı ticarî ilişkilerimizde Türkiye'ye önemli kazançlar sağlayan, ihracatımızda birinci sırayı alan tarım ürünümüz "tütün" olmuştur. Amerikalıların Türk tütününe gösterdikleri rağbet azımsanmayacak düzeydeydi. Zaman zaman Amerikalılar Ege tütün piyasasında en iyi tütünleri alabilmek için hükümet fiyatlarının üzerine çıkarak daha yüksek fiyatlar vermekten bile kaçınmamışlardır.³¹¹ Türkiye ihracat gelirlerinin büyük bir bölümünü tütünden elde etmekteydi.

Büyük ölçüde Amerika'dan alınan krediler kullanılarak tarıma yönlendirilen yatırımlar ile uzun vadede Türk tarımının hedeflenen noktaya ulaştırılabildiğini söylemek mümkün değildir. Tarımsal alandaki gelişme köylerdeki yaşam koşulları iyileştirebildiği ölçüde gerçekleştirilmiş demektir.

³⁰⁹ Avcı (Kanat), *age*, s. 151.

³¹⁰ "Ege Tütün Piyasası", *Son Posta*, 16 Ocak 1945, s. 4.

³¹¹ "Ege Tütün Piyasası", *Son Posta*, 16 Ocak 1945, s. 4.

Günümüzde ise köylerimizin içinde bulunduğu yaşam koşullarını, sağlık ve sosyal imkânlarını göz önüne aldığımızda, ABD kredileri kullanılarak gerçek anlamda ve uzun vadede bir tarımsal gelişmenin ve dönüşümün sağlanabildiğini söyleyemeyiz. Kırsal kesimde sosyal alanda gerekli altyapı oluşturulmadan tek başına tarımda makineleşme veya karayolları ulaşım ağının genişlemesi köylerimizdeki sosyal gelişmeyi sağlamada yeterli olamamıştır. Kısa sürede köylerde, Amerikalı uzmanları önerileri doğrultusunda hızla artan traktör kullanımı, ürün artışına doğrudan etki etmiş olsa da köylerimizde ihtiyaç duyduğumuz kültürel devrimin gerçekleşmesine katkı sağlayamamıştır.

4.4.2. Siyasal Hayata Etkisi

Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmelerin sonucunda gerçekleşmiş olan bir süreçtir. Türk siyasî hayatında Kemalist ideolojinin niteliğinden doğan demokratikleşme zorunluluğu aynı zamanda ek üç faktör tarafından da desteklenmekteydi. Burada birinci faktör Batı dünyasının etkisi olmuştur. Batı-ABD ve Avrupa-Türkiye'yi kendi içine kabul etmek için, düzenini demokratikleştirmeye zorlamıştır. İkinci öge halkın tek parti düzenine karşı gösterdiği olumsuz tepki olmuştur. Üçüncü öge ise gerek o zamana dek izlenmiş olan devletçi uygulamaların, gerekse savaş ekonomisinin sonucu olarak, kapitalist bir sınıfın belirginleşmiş olmasıdır.

Türkiye'nin dış ilişkilerinde gerçekleşen Amerikan yanlısı değişiklikler, güç kazanmış olan yerli varlıklı sınıfların içeride de bazı siyasal değişiklikler yapılmasını sağlamalarını kolaylaştırmıştır. Demokrat Parti'nin 1946 yılında kuruluşu, çok partili seçimler ve seçim sisteminde değişiklikler bu ortamda gerçekleşmiştir.³¹²

Türkiye'de çok partili hayata geçişte sadece iç nedenler değil, bir takım dış nedenler de etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda mihver güçlerin yenilgisi

³¹² Tezel, *age*, s. 222.

kendi içinde demokratik değerlerin bir zaferi idi. Çoğulcu kapitalist bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri savaştan egemen dünya gücü olarak çıkmış ve onun örneği bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de birçoklarını etkilemiştir.

Türkiye Nisan 1945’te San Francisco Konferansı’na kurucu üye olarak katılarak ve BM Antlaşması’nı imzalayarak bir anlamda demokratik idealler için kesin söz vermiş oldu.³¹³

Demokrat Parti’nin ilk defa katıldığı milletvekili seçimleri 21 Temmuz 1946 günü yapılmıştır. Seçimlere CHP, DP, MKP ile diğer bazı yeni kurulmuş partiler katılmıştır. Seçimler sonucunda 465 sandalyeden CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 üyelik kazanmışlardır. Ancak seçim sonuçlarının ilanı ile birlikte, DP, CHP’yi ve yönetimi seçimlere hile karıştırmakla suçlamışlardır. 4014 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler Türk siyasal yaşamında ve Türk demokrasi tarihinde bir dönüm noktasıdır. 14 Mayıs günü yapılan genel seçim sonucunda Türkiye’de Cumhuriyet kurulduğundan beri iktidarda olan CHP hükümeti kurma görevini DP’ye bırakmıştır. Türkiye’de yaşanan bu önemli süreç Amerikan kamuoyunda büyük ilgiyle takip edilmiş ve takdirle karşılanmıştır. Demokrat Parti’nin yönetime geçtiği 1950 yılının ilk aylarında Türk-Amerikan ilişkilerinde oldukça ilginç gelişmeler yaşanmıştır. 15 Ocak 1950 tarihinde de iki Amerikan savaş gemisi Dolmabahçe açıklarında demirlemiş ve aynı günlerde Orta Şark’taki Amerikan askeri ataşeleri İstanbul’da düzenlenen bir toplantıda bir araya gelmişlerdir.³¹⁴

Marshall Planı basın şefi ise Türkiye’deki seçimlerin sonucu ile ilgili verdiği bir demeçte “Türkiye’deki seçimin bütün Dünya’da takdirle karşılandığını” belirtmiştir. Ayrıca bundan sonra Türkiye’ye daha fazla yardım yapılacağını sözlerine eklemiştir. Ayrıca Amerikan resmi çevreleri 14 Mayıs seçimleri ile Türkiye’nin çok başarılı bir demokrasi sınavı verdiklerini belirterek iktidarın Demokrat Parti’ye sessizlik ve düzen içinde devredilmesini

³¹³ Avcı (Kanat), *age*, s. 157.

³¹⁴ “Amerikan Gemileri Komutanı Dün Gazetecilerle Görüştü”, *Son Posta*, 17 Ocak 1950, s. 2.

Türkiye'nin demokrat prensiplere çok sıkı bağlandığının açık bir delili olarak nitelendirmişlerdir.³¹⁵

14 Mayıs 1950 seçimlerinin önemi, Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki en önemli tek olgu ve 1950 Mayıs'ında muhalefetin iktidara karşı ezici bir zaferiyle sonuçlanan gerçekten serbest ve dürüst seçimin yapılması olarak ifade edilmiştir. Türk siyasal yaşamında değişim sürecinin başlangıcı olan 14 Mayıs 1950 seçimleri Amerikan resmi çevrelerinde ve Amerikan basınında büyük ilgi uyandırmış ve takdir görmüştür. Türk siyasal yaşamının önemli bir dönüm noktası olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinin Türk-Amerikan ilişkilerinde oldukça olumlu etkileri olmuştur. İktidarı devralan DP döneminde Amerika ile yoğun siyasî ve ekonomik ilişkiler sürdürülerek ekonomik kalkınmada dış borçlanma artarak devam ettirilmiştir. DP iktidarında devletçilik zihniyet olarak terk edilmiş onun yerini her mahallede bir milyoner yaratmak, küçük Amerika olmak hayalleri doldurmuştur.³¹⁶

4.4.3. Kültürel Ve Sosyal Hayata Etkisi

ABD'ye 1947'den sonraki yaklaşık on yıllık dönemde Türkiye'de olağanüstü bir ilgi duyulmuştur. Bu dönemde Türk basınının önde gelen yayın organlarında Amerika ile ilgili cemiyet ve politika haberleri ile Türk–Amerikan dostluğunun ne kadar sağlam olduğunu vurgulayan haberler geniş yer almıştır. Amerikalıların Türkler hakkındaki duygu ve düşünceleri bu dönemde çok fazla önemsenmiştir. Bu bakış açısı yalnızca siyasî veya ekonomik alanla sınırlı kalmamıştır. Medeniyetin, modernliğin yeni ve yüksek tecellisi olarak “Amerikan hayat tarzı” referansı, DP iktidarında, politik söylemin yerleşik bir unsuru haline gelmiştir. DP'nin kurucu lideri olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Türkiye'yi ABD'nin kalkınma devrine benzeten

³¹⁵ “Türkler Fevkalade Bir Demokrasi İmtihanı Verdiler”, *Son Posta*, 26 Mayıs 1950, s. 1 7.

³¹⁶ Avcı (Kanat), *age*, s. 161.

ve geleceğin küçük Amerika'sı olarak tasvir eden sözleri, bu referansın popüler siyasal deyim haline gelmiş bir timsalidir.³¹⁷

Bu süreçte gelişen Türk Amerikan dostluğuna bir katkı olarak Haziran 1949'da kurulan "Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti" önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Cemiyetin kuruluş amacının Türkiye ile Amerika arasında daha geniş karşılıklı anlaşmanın sağlanması olduğu bildirilmiştir.³¹⁸ Her iki ülke tarafından da kuruluşu memnuniyetle karşılanmıştır. Hatta Türk Amerikan Dostluk Cemiyeti'nin kuruluşu dolayısıyla New York'taki meşhur Waldorf Astoria Oteli'nde ayrıca güzel bir tören yapılmıştır.³¹⁹

1949 yılının Kasım ayında ise Türk-Amerikan ilişkilerinin kültürel yakınlaşma boyutunda önemli bir adım daha atılmıştır. Son Posta Gazetesi'nde verilen haberde Amerikan Columbia Üniversitesi'nde "Türk Kültür Şubesi" açılacağı ve Amerika'da eğitimine devam eden Türk öğrenci sayısı 675 olarak bildirilmiştir.³²⁰ Bu yıl sonunda bir önemli gelişme daha yaşanmıştır; 27 Aralık 1949'da Türkiye ve Amerika arasında bir "Kültür Antlaşması" imzalanmıştır.³²¹ Antlaşma gereğince, Türkiye Amerika'ya borçlu olduğu yarım milyon doları Türkiye'de bazı kültürel faaliyetlere sarf edecektir. Antlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi Büyükelçi Faik Zihni Akdur, Amerika adına da Büyükelçi George Wadsworth imzalamıştır. "

Amerika Türkiye'de kültür emperyalizmini kurmak için ilk önemli tavizi bu antlaşmayla elde etmiştir. Bu antlaşma ile ABD Türkiye'de "Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu" adı altında yeni bir organ kurmuştur. Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı, dördü de Türk olacaktır. Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanı olarak seçilmiştir. Oyların eşit olduğu hallerde, başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümleyecekti. Komisyon her türlü davranışında ABD Dışişleri Başkanlığı'na karşı sorumlu olacak, bütçesini orası vize edecek ve isterse, komisyonun her husustaki kararlarını gözden geçirerek değiştirebilecektir. Antlaşma'nın birinci maddesinde Türkiye'den ABD'ye gönderilecek Türk

³¹⁷ Avcı (Kanat), *age*, s. 162.

³¹⁸ "Türk- Amerikan Dostluk Cemiyeti Kuruldu", *Son Posta*, 8 Haziran 1949, s. 3.

³¹⁹ "Türk Amerikan Cemiyeti'nin Açılış Töreni", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1949, s. 1.

³²⁰ "Amerika- Türkiye Arasında Mühim Bir Kültür Bağı", *Son Posta*, 2 Kasım 1949, s. 3.

³²¹ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1949, s. 1, 4.

öğrenci, öğretim üyesi ve kamu görevlileri ile ABD'den Türkiye'ye gönderilecek Amerikalı uzman, araştırmacı ve eğitimcilerin statüleri belirlenmekteydi.³²²

1949 yılında imzalanan "Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma" Türk Milli Eğitimi'ni ABD denetimine bırakan süreci başlatmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde de ABD'nin verdiği ve vereceği yardımların ABD politikalarına uygun kullanılmasını denetlemek amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Bu işbirliğinin bir sonucu olarak 1949 Milli Eğitim Şurası'nda "Demokratik Eğitim" konusu ısrarla savunulan bir görüş olmuştur.³²³

1950 yılının başlarında Türk ve Amerikan kadınlarının birbirlerini tanımalarını sağlayacak aralarındaki dostluğu kuvvetlendirecek bir adım atılarak Ankara'da "Türk - Amerikan Kadınlar Derneği" kurulmuştur. Derneğin amacı, Türk ve Amerikan kadınları arasındaki ilişkiyi arttırmak, Amerikalı kadınlara Türkiye'yi tanıtmak olarak belirlenmiştir. Dernekte özellikle arkeoloji, sosyal yardım, Türk aile hayatı, Türk mutfağı hakkında konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır.³²⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'yle ekonomik, siyasî ve kültürel alanda yakınlaşan ilişkiler Türk eğitim politikaları üzerinde de Amerikan etkisinin görülmesine neden olmuştur. Özellikle Amerika'ya öğrenci gönderilmesi, bu öğrencilerin orada yüksek lisans ve doktora yaparak dönmeleri sonucunda Türkiye'de yeni yönelimler ve gelişmeler görülmüştür. Çeşitli alanlarda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle Amerikan eğitim anlayışı Türkiye'de daha fazla yaygınlaşmıştır.³²⁵

1952 yılının Ekim ayında Birleşik Amerika Kongresi'nin büyük kütüphane binasında açılan "Eski ve Yeni Türkiye" adını taşıyan sergi Amerikan kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bütün Amerikan gazeteleri sergiden ve serginin kazandığı başarıdan övgüyle söz etmişlerdir. Türkiye ile Birleşik Amerika arasındaki dostluğun bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.³²⁶

³²² Tunçkanat, *age*, s. 31-36.

³²³ Avcı (Kanat), *age*, s. 164.

³²⁴ "Türk- Amerikan Kadınlar Derneği Kuruldu", *Son Posta*, 4 Ocak 1950, s. 1, 7.

³²⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 7.bs, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 357.

³²⁶ "Amerika'daki Eski ve Yeni Türkiye Sergisi", *Son Posta*, 1 Ekim 1952, s. 1.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRMESİNDEN 1960’A KADAR TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GENEL SEYRİ

5.1. NATO’NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi Avrupa’nın barış ve güvenliğe kavuşmasına yeterli olmamış zaman zaman ortaya çıkan huzursuzluklar Batı ile Doğu arasında gittikçe daha çok artan bir gerginliğin belirtilerini vermeye başlamıştır. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa’da sınırlarını genişletmekten başka, Almanya’nın doğusunu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri işgal etmiş ve bu ülkelerde komünist rejimin yerleşmesine öncülük etmiştir. Bu süreçte ayrıca Türkiye ve Yunanistan’a karşı da bir tehdit unsuru oluşturmuştur.³²⁷ 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı Sovyetler’in bu faaliyetlerini önleyebilecek ve Dünya’da güvenliği sağlayabilecek bir etkinliğe sahip olamamıştır. Bu koşullar altında Batılı Devletler Sovyetler Birliği’ne karşı bir savunma sistemi kurarak kendi güvenliklerini korumak amacıyla teşkilatlanma kararı almışlardır. İşte bu amaçla 17 Mart 1948’de beş Batı Avrupa devleti: İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında “Brüksel Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar hem ortak savunma hem de askeri, siyasî ve ekonomik işbirliği kurmuşlardır. Askeri, siyasî ve ekonomik ittifakı sağlayan bu anlaşma’nın süresi 50 yıl olarak belirlenmiştir.³²⁸

Brüksel Anlaşması Batı dünyasının ortak savunulması yolunda atılan ilk adım olmuştur. Ancak, o sırada Batı’nın en büyük askeri kuvveti olan

³²⁷ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945- 1990)*, Cilt II, TTK, Ankara 1991, s. 391.

³²⁸ “Sovyet Rusya’ya Karşı Beşler İttifakı Dün İmzalandı”, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1948, s. 1, 3.

Birleşik Amerika'yı içine almadığı için, eksik bir adım olarak kalmıştır. Gerçekten eğer Avrupa bir Sovyet saldırısı karşısında kalsaydı, Brüksel Anlaşması'nı imzalayan beş Avrupa Devleti'nin bu saldırıyı karşılayabilecek kuvveti yoktu. Sovyetler'in askeri kuvveti karşısında, kuvvet dengesinin Batı Devletleri'nin lehine dönmesi, ancak Birleşik Amerika'nın da Batılıların yanında yer almasıyla mümkün olabilirdi. İşte Kuzey Atlantik Anlaşması, 4 Nisan 1949 günü, bu gerçeğin anlaşılması üzerine imzalanmıştır.³²⁹

ABD, Kanada ve Batı Avrupa Birliği'nin beş üyesi ile İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda olmak üzere toplam 12 devlet tarafından Washington'da kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik Savunma İttifakı imzalanmıştır. Anlaşma³³⁰ gereken onay işlemi tamamlandıktan sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir.³³¹

Atlantik Paketi'nin imzalanmasında genel kanaat bu tarihi anlaşma'nın yeni bir savaşın çıkmasına engel olacağı yönünde olmuştur.³³²

II. Dünya Savaşı'ndan sonra temel dış politika tercihinin Batı doğrultusunda yapan Türkiye için ana dış politika amacı, Batı dünyası içindeki tüm örgütlenmelere üye olmak şeklinde ortaya çıkmıştır. NATO'ya girilmesi zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Batılı devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı Brüksel Anlaşması'nı imzalamaları, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinden endişe duyan ve 1947 yılından beri Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım almakta olan Türkiye'de de yoğun ilgi uyandırmıştır.³³³ Bu nedenle mevcut iktidar yoğun diplomatik çabalar harcadıysa da bir sonuç elde edememiştir. Türkiye'nin başlangıçta NATO'nun dışında tutulması Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır diyebiliriz. Konuyla ilgili olarak tepkiler basında da geniş yer almıştır.

³²⁹ Gönlübol v.d, **age**, s. 224.

³³⁰ (Anlaşma'nın en önemli hükmü 5.madde de yer almıştır. Buna göre; tarafların birine yöneltilmiş bir saldırı hepsine yöneltilmiş sayılacak, bu durumda BM yasasının 51.maddesinde öngörülen bireysel ya da ortak savunma hakkı kullanılarak, taraflar güvenliği yeniden kurmak amacıyla, silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere, gerekli göreceklere harekete, tek başına ya da öbür taraflarla birlikte geçeceklerdir. Durum BM Güvenlik Konseyi'ne de bildirilecektir. Atlantik Paketi'nin Maddeleri için (Bkz. Soysal, **age**, s. 417- 434.)

³³¹ Soysal, **age**, s. 392.

³³² "Atlantik Paketi Bugün Washington'da İmzalanıyor", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1949, s. 1, 3.

³³³ Gönlübol v.d, **age**, s. 224.

Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak verdiği bir demeçte, sınırlı coğrafi alan nedeniyle, Türkiye'nin söz konusu Atlantik Paktı'na katılması mümkün olamayacaksa da Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan bir Akdeniz güvenlik sisteminin kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir.³³⁴ Bunu da "Avrupa'da barışı temin edebilmek için Akdeniz Paktı elzemdir." sözleriyle ifade etmiştir.³³⁵

Bu dönemde Türkiye'nin NATO dışında kalmaktan duyduğu endişe başlıca iki nokta üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin güvenliğinin korunması sorunu, diğeri ise; Atlantik Paktı'na üye devletlere yapılan ABD yardımının Türkiye'ye yapılan yardımı azaltacağı yönünde duyulan endişe olmuştur. Atlantik Paktı'nın imzalanmasından sonraki günlerde basında sık sık ABD yardımları ile ilgili haberler yer almıştır. Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarında herhangi bir azalmanın söz konusu olmayacağı vurgulanmıştır.³³⁶ Kuzey Atlantik Paktı metninin 1949 Şubat'ında yayınlanması ve İtalya ile Fransa'nın üç Cezayir bölgesinin Anlaşmanın kapsamı içine alındığının açıklanması, Türkiye'nin ittifaka girmesini engelleyen "sınırlı coğrafi alan" savını ortadan kaldırmış oluyordu.³³⁷ Basın bu duruma "Bizi hesaba katmayan bir müşterek emniyet sistemini bizim de hesaba katmamıza lüzum kalmamıştır" sözleriyle tepki göstermiştir.³³⁸

Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları sürecinde ısrarla Akdeniz Savunma Paktı meselesi üzerinde durmasının en önemli nedeni Batılı devletlerin dikkatini NATO'yu kurmakla boş bıraktıkları bölgeye çekmekti. NATO'ya üye devlet olan İtalya ile yapmış olduğu Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın arkasında da bu amaç yatmaktaydı. Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak 23 Mart 1950'de İtalyan devlet adamlarıyla görüşmek üzere Roma'ya giderken yaptığı bir konuşmada içinde ABD, İngiltere ve Fransa'yla

³³⁴ Sander, *Türk- Amerikan...*, s. 68.

³³⁵ "Atlantik Paktı Barışı Sağlamaz", *Son Posta*, 15 Nisan 1949, s. 1, 3.

³³⁶ *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1949, s. 2.

³³⁷ Sander, *Türk- Amerikan...*, s. 68.

³³⁸ *Ulus*, 26 Mart 1949, s. 1.

beraber Türkiye'nin de bulunduğu bir Akdeniz Paktı kurulması gereğini bir kere daha tekrarlamıştır.³³⁹

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Roma'da yaptığı görüşmeler sonrasında 24 Mart 1950'de Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk ve hakemlik antlaşması imzalanmıştır.³⁴⁰

Türkiye bu ziyaretten kısa bir süre sonra NATO'ya girmek için ilk resmi müracaatını yapmıştır. Türkiye NATO'ya katılmak için ilk başvurusunu 1950 Mayıs'ında yapmıştır. Ancak Türkiye'nin bu müracaatı İtalya dışında başka bir devlet tarafından desteklenmemiştir. Türkiye NATO'ya katılmak için ilk müracaatını yaptığı sırada iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti bulunuyordu. Ancak 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonunda iktidar Demokrat Parti'ye geçmiştir. Muhalefette yer aldığı sırada Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini savunan Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra da bu yönde çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca DP'nin iktidara geçmesinden kısa bir süre sonra, 25 Haziran 1950'de, Kore Savaşı çıkmıştır. Komünist Kore kuvvetleri savaş ilan ederek Güney Kore topraklarına girmiştir.³⁴¹

5.2. KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ

25 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı patlak verdikten sonra Güvenlik Konseyi 27 Haziran'da Birleşmiş Milletler üyelerini Kore Cumhuriyeti'ne yapılan saldırıyı karşılamaya ve bu bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır. Türkiye Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı kararı destekleyeceğini açıklamıştır.³⁴² Türkiye'nin 25 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı'na katılmasının Türkiye ile Amerika arasında ittifak bağlarının kurulması bakımından önemi büyüktür. Bu sırada Türkiye'nin bütün çabası, Sovyet

³³⁹ **Ayın Tarihi**, No:197, Nisan 1950, s. 28.

³⁴⁰ Antlaşmanın metni için bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C:31, No:5679,14 Temmuz 1950, s. 2228.

³⁴¹ "Kore'de Dün Sabah Harp Başladı", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1950, s. 1, 3.

³⁴² "Türkiye Konsey Kararını Destekleyecek", **Son Posta**, 28 Haziran 1950, s. 7.

Rusya'nın tehdidine karşı ve bu devletin tecavüzü halinde Amerika'nın somut ve bağlayıcı desteğini elde etmekte. Türkiye Sovyet tehlikesi ve tecavüzü ihtimaline karşı ancak böyle bir durumda güvenliğini sağlayabilirdi. Türkiye'nin Amerika'nın desteğini elde etmek için tek imkânı, Amerika'nın liderliğindeki kollektif bir ittifak olan NATO'ya katılabilmektir. Ancak, NATO'nun bazı üyeleri Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkıyorlardı.

Türkiye'nin NATO'nun kurulmasından bir yıl sonra patlak veren Kore Savaşı'na önemli bir askeri kuvvetle katılması ve bu savaşta Türk askerinin savaş yeteneğini ispat etmesi, başta Amerika olmak üzere birçok NATO üyesinin Türkiye'nin askeri değerini anlamalarına yol açmış ve sonuçta Türkiye'ye NATO'ya üyeliğin yolu açılmıştır.

Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Fuat Köprülü, "Dünya sulhunu muhafaza konusunda derhal fiili harekete geçen Birleşik Amerika Hükümeti'nin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulhsever bütün milletlerin vazifesidir."³⁴³ sözleriyle Türkiye'nin desteğini açıkça ifade etmiştir. Yine 30 Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'e bir telgraf göndermiş Türk Hükümeti'nin Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik göndermeye karar verdiğini bildirmiştir.³⁴⁴ Türk Hükümeti'nin almış olduğu bu kararla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ABD 'den sonra Kore'ye asker gönderen ikinci devlet olmuştur. Ancak hükümetin bu kararı TBMM'de değil de Bakanlar Kurulu'nda almış olması muhalefet tarafından ve bazı yayın organlarında tepkiyle karşılanmıştır. Esasında tepki Türkiye'nin asker gönderme kararı almış olmasına değil kararın meclisten geçirilmeden verilmiş olmasınaydı.³⁴⁵ Ancak hükümet Bakanlar Kurulu'nda alınan bu kararın herhangi bir harbe katılma kararı değil Birleşmiş Milletler Pakti'ndan doğan taahhütlere riayet olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶ Aynı şekilde Başbakan da Kore'ye asker göndermenin savaşa girmek olmadığını ve bu nedenle meclise danışmaya gerek görülmediğini belirtmiştir.³⁴⁷

³⁴³ **Ayın Tarihi**, No:199, Haziran 1950, s. 124- 125.

³⁴⁴ **Zafer**, 3 Temmuz 1950, s. 1.

³⁴⁵ Nihat Erim, "Hükümetin Son Kararı, **Ulus**, 27 Temmuz 1950, s. 1.

³⁴⁶ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950, s. 1, 3.

³⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 309.

Türk Hükümeti'nin almış olduğu Kore'ye silahlı yardımda bulunma kararı Türkiye'de olduğu gibi Dünya'da da büyük heyecan ve ilgi uyandırmıştır. Türkiye'de iktidarın meclise danışmaya gerek duymadan asker gönderme kararına muhalefetten yükselen itirazlar iktidar tarafından haklı bulunmamış ve önemsenmemiştir. Muhalefet böyle bir hayati kararın ancak meclis tarafından ve muhalefetin görüşü alınarak verilmesi gerektiğini savunurken, iktidar ise bu kararın pakta uyularak alındığını ve bu paktın da Halk Partisi meclis çoğunluğu tarafından zaten kabul edilmiş olduğu ileri sürmüştür. Ayrıca iktidar elinde bulunan kanunun hükümlerine dayanarak böyle bir karar aldığını savunmuştur.³⁴⁸ Türkiye'nin kararını takiben İngiltere de Kore'ye kara birlikleri gönderme kararı almıştır. "Dünya'nın büyük hür devlet ve milletleri, Kore'deki istila hareketinin dünya sulhu için arz ettiği meydan okuma ve tehlikeye karşı tedricen bir araya toplanmağa başlamışlardır".³⁴⁹

"Hükümetin vermiş olduğu kararı göz göre göre, bir takım Türk çocuklarını Uzak Doğu'ya yollamanın ne demek olduğunu anlayamayacak kadar tecrübesiz ve takdirsiz olduğunu sanmamız kadar hatalı bir şey yoktur. Bu hükümet de en az bizim kadar bunları bilir. Fakat durumun nezaketi ve milletlerarası dayanışma mecburiyetinin sarahati, onu böyle bir karar almaya sevk etmişse, bunun böyle olması lazım geldiğini anlamamız icap eder..."³⁵⁰ şeklinde destek görürken, kamuoyunda ve muhalefette Kore kararına ilişkin eleştiriler bitmiyordu. Neden Atlantik Paktı'na dâhil diğer milletler seslerini çıkarmazken Türkiye'nin Kore Savaşına katılacağını ilan ettiğini ne gibi bir mecburiyetinin olduğu soruluyordu.³⁵¹ Bunun karşısında Adnan Menderes açıklamada bulunarak hükümet kararının bir savaş kararı gibi gösterilmekte olduğunu ancak bunun bir barış kararı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Halk Partisi'nin eleştirilerinde meselenin esasını bir tarafa bırakıp teferruatıyla uğraştığını söylemiştir.³⁵² Yine bu sırada dış politika konusunda bir demec

³⁴⁸ "Türkiye'nin Dış Siyasette Attığı Mühim Adım", **Son Posta**, 27 Temmuz 1950, s. 1.

³⁴⁹ "Türkiye'nin Yardımına Dair Hariçte Yorumlar", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950, s. 1, 3.

³⁵⁰ **Son Posta**, 28 Temmuz 1950, s. 1, 7.

³⁵¹ **Hürriyet**, 27 Temmuz 1950, s. 1.

³⁵² "Başbakan Tenkitlere ve Tahrikçilere Cevap Verdi", **Son Posta**, 29 Temmuz 1950, s. 1, 7.

veren Başbakan Adnan Menderes Atlantik Paktı'na girmemizin barışın korunması için bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir.

Halkın da DP'nin bu kararında tamamıyla yanında olduğu her fırsatta vurgulanmaktaydı.³⁵³ Genel olarak hükümetin kararına yönelik muhalefetin eleştirilerinin hissi olduğu savunulmuştur. Kararın Anayasa ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın konu ile ilgili maddelerine uygun olduğunu belirterek, hükümetin kararın alınışında şekil bakımından yapmış olduğu acemiliği, içinde bulunulan şartlar dolayısıyla maruz görülmesi istenmiştir.

Muhalefetin ve kamuoyunun bir kesiminin itirazlarına rağmen hükümet Kore'ye asker gönderme kararından vazgeçmemiştir. Çünkü NATO üyeliği için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görüyorlardı. Sonuçta 1 Ağustos 1950'de, Türkiye NATO üyeliği için ikinci başvurusunu yapmıştır.³⁵⁴ Başvurunun ardından Amerika Basını da Türkiye'nin mutlak surette Atlantik Paktı'na alınması gerektiğini savunan haberlere yer vermiştir.³⁵⁵

Aslında Demokrat Parti Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderme kararının temelinde NATO'ya girme isteği yatmaktaydı. Kore'ye asker gönderildiği takdirde hem Türkiye'nin batılı özgürlükçü fikirlere bağlılığı ortaya çıkacak hem de Amerikan Kongresi etkilenip, ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya girmesinde ağırlığını koyması sağlanacaktı.

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dâhil olması halinde Türkiye'nin 2 milyonluk bir ordu ile Paktı kuvvetlendireceğini bildirmiştir.³⁵⁶ Türkiye ve Yunanistan'ın yaptığı bu müracaat 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiş, buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırma kararını vermiştir.³⁵⁷ 4 Ekim 1950'de Washington, Ankara ve Atina'da aynı anda yayınlanan bir bildiride, Türkiye ve Yunanistan'ın bu çağırışı kabul ettikleri açıklanmıştır.

³⁵³ **Son Posta**, 11 Ağustos 1950, s. 1.

³⁵⁴ Oran, *age*, s. 545.

³⁵⁵ **Son Posta**, 20 Ağustos 1950, s. 1, 6.

³⁵⁶ "Atlantik Paktı'na Girmemiz Meselesi", **Son Posta**, 23 Ağustos 1950, s. 1, 7.

³⁵⁷ "Kuzey Atlantik Paktı'na Alınmıyoruz", **Son Posta**, 15 Eylül 1950, s. 1, 6.

Bu kabul edilmeyişte basın tarafından eleştirilmiş Türkiye'nin Atlantik Paktına alınmama nedeninin coğrafi konum itibarıyla bir Atlantik devleti olmadığından değil asıl sebebin Sovyetlerin tepkisini toplamamak olduğu ifade ediliyordu.³⁵⁸

Eylül ayının sonlarına doğru ise basında Atlantik Paktı Konseyi'nin Türkiye'nin emniyetini garanti altına aldığı kararı açıklanmıştır. Atlantik Paktını imzalayan devletlerin Türkiye'ye üye devlet muamelesi yapma kararı alındığından ötürü Türkiye'nin pakta alınmasına gerek görülmediği ABD Dışişleri Bakanı Acheson tarafından Büyükelçimize bildirilmiştir.³⁵⁹ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü DP Meclis grubunda yapılan bir toplantıda "Amerika bizi yalnız bırakmayacaktır." diyerek hem Türkiye'nin Amerika'nın dostluğuna olan güvenini belirtmiş, hem de Türkiye'nin NATO'ya girme hedefinden vazgeçmeyeceğini vurgulamıştır.³⁶⁰ Yine Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılmasının Avrupa Devletleri'nin zararına değil tam tersine yararına olacağı meselesi tartışılmıştır.³⁶¹ Türkiyesiz Atlantik Paktı'nın savunmasız bir Avrupa anlamına geleceği belirtilmiştir.³⁶²

Türkiye'nin NATO'ya girme çabalarının yoğun olduğu sırada Amerikan basınında sık sık Kore'deki Türk askerinin kahramanlığından, cesaretinden ve savaş kabiliyetinden övgüyle bahsedildiği Türk basınında yer almaktaydı.³⁶³ Bu süreçte Kore Savaşı'nın gelişmesine paralel olarak Amerikan Askeri Uzmanları yurdumuzu daha sık olarak ziyaret etmeye başlamışlardır. Türkiye, Kore'ye asker gönderme konusunda kararlı davranmış ve ilk birlikler 18 Ekim 1950'de Pusan Limanı'nda Kore'ye ayak basmışlardır. Savaş boyunca Kore'de 25.000 kadar Türk askeri çarpışmış yüzde 10'un üzerinde kayıp verilmiştir. Bu durum Türkiye'ye NATO hükümetleri içinde çok fazla itibar kazandırmıştır. Milli Mücadele'den beri savaş alanlarına girmemiş olan Türk askeri, gerçekten çok büyük kahramanlıklar göstermiştir. Türkiye'nin NATO'ya alınmasında çok etkili

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950, s. 3, **Zafer**, 7 Ağustos 1950, s. 1, **Ulus**, 9 Ağustos 1950, s. 1.

³⁵⁹ "Acheson Washington Büyükelçimizle Görüştü", **Son Posta**, 24 Eylül 1950, s. 1, 2.

³⁶⁰ "DP Meclis Grubu Dün Toplandı", **Son Posta**, 22 Kasım 1950, s. 1, 7.

³⁶¹ **Akşam**, 15 Eylül 1950, s. 1.

³⁶² **Hürriyet**, 10 Şubat 1951, s. 1.

³⁶³ **Son Posta**, 4 Aralık 1950, s.1.

olmuştur. Türkiye'nin bunca çabası sonucunda 1951 Şubat'ında Türkiye'nin Atlantik Pakti'na üyeliği müzakere edilmeye başlanmıştır.³⁶⁴

NATO Konseyi'nin 1950 Eylül'ünde almış olduğu karar Türkiye'nin kendini batı savunma düzenine bağlamak isteğini tamamen karşılamaktan çok uzaktı. Bu nedenle Türkiye NATO'ya girme isteği geri çevrildikten sonra 1951 yılının başlarında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmaları konusunda Amerikan politikası da değişmeye başlamıştı. Fakat ABD bazı NATO üyelerinin muhalefeti yüzünden bu sorun üzerinde gereği gibi durmuyordu. ABD'nin, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda politika değiştirmesinin nedeni ise şöyle açıklanabilir; Doğu Bloğuna dâhil Balkan Devletleri bu sırada hızla silahlanıyorlar ve Kominform'un Yugoslavya'ya karşı yaptığı baskılar yüzünden General Eisenhower emrindeki kuvvetlerin Güneydoğu kanadının kuvvetlendirilmesini gerekli görüyordu. Ayrıca ABD'li hava uzmanları Türkiye'deki hava üslerinin kullanılmasının gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Çünkü herhangi bir Sovyet tehlikesi karşısında, eğer Türkiye NATO üyesi olursa bu ülkeden kalkan uçaklar Kafkaslardaki petrol ve endüstri bölgelerini vurabilirdi.³⁶⁵ Bu nedenler sonucunda ABD, 15 Mayıs 1951'de diğer NATO üyelerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiştir.³⁶⁶

Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliği konusunda ABD ile aynı fikirleri paylaşıırken, İngiltere hala Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunmasında görevlendirilmesini ve bu çerçevede bölgedeki İngiliz karargâhıyla ilişkilendirilmesini savunuyordu. İngiltere güçlü bir orduya sahip olan Türkiye'yi Ortadoğu'daki İngiliz çıkarlarının devamını sağlayacak bir araç olarak kullanmak niyetindeydi. Ancak bu fikir birliğini engellemeyeceğini anlayınca İngiltere yeni üyelikler hakkında tutumunu değiştirmiştir.

NATO Bakanlar Konseyi 16-20 Eylül tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan'ın

³⁶⁴ “Türkiye'nin Atlantik Pakti'na Alınması Müzakere Ediliyor”, *Son Posta*, 19 Şubat 1951, s. 3.

³⁶⁵ Gönlübol v.d, *age*, s. 229–230.

³⁶⁶ “Amerika İngiltere'den Pakta Alınmamızı Desteklemesini İstedi”, *Son Posta*, 16 Mayıs 1951, s. 1, 5.

NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oy birliği ile karar vermiştir.³⁶⁷ Ancak burada Norveç ve Danimarka delegeleri Pakt'ın genişlemesi konusundaki çekincelerini devam ettirmişler talimat isteyeceklerini belirterek toplantıyı kesmişlerdir.³⁶⁸ Ama bu sefer ABD'nin desteğiyle Türkiye'nin NATO'ya üyeliği engellenememiştir.

Ottawa toplantısında alınan karara ve ondan sonraki görüşmelere rağmen, Türkiye'nin NATO'ya katılması sorunu bir süre çözülememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi: Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katıldıkları zaman hangi kumandanlığın içine alınacakları konusunda Ankara ile Londra arasında yaşanan anlaşmazlık, diğeri ise: Mısır Hükümeti'nin Ortadoğu kumandanlığı konusundaki tutumu olmuştur. Bu sorunlar çözümlenemediğinden 1952 yılının başlarına gelindiğinde Türkiye ve Yunanistan henüz NATO'ya tam üye olamamışlardır. 1952 yılının başlangıcında 3 Ocak 1952'de Atlantik Paktı Türkiye'nin durumunu, Pakt'ta alacağı yeri tartışmaktaydı. 10 Ocak 1952 tarihine gelindiğinde ise Amerikan Dışişleri Bakanlığı yaptığı bir açıklama ile "Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı'na kayıtsız şartsız davet edileceklerdir" demiştir.³⁶⁹

ABD Senatosu 29 Ocak 1952 tarihinde, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na kabulü hakkındaki anlaşmayı onaylamıştır.³⁷⁰ Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen girmiş³⁷¹ ve TBMM tarafından 19 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanun ile Türkiye'nin NATO'ya üyeliği resmen onaylanmıştır.³⁷² Pakta girişimiz mecliste tam ittifakla tasvip edilmiştir.³⁷³ Böylece Türkiye, Sovyet tehdidine karşı sadece ABD'nin değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde ederek güvenliğini sağlamıştır.

21 Şubat 1952 günü ABD Başkanı Truman tarafından Celal Bayar Amerika'ya davet edilmiş³⁷⁴ fakat bu daveti 1954 yılının Ocak-Mart ayları

³⁶⁷ "Atlantik Paktı Konseyi Dün Ottawa'da Toplandı", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1951, s. 1, 5.

³⁶⁸ "Atlantik Paktı'na Alınmamız İşinde Yine Pürüz Çıktı", **Son Posta**, 19 Eylül 1951, s. 1, 3.

³⁶⁹ "Amerikan Dışişleri Bakanlığı Açıkladı", **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1952, s. 1.

³⁷⁰ "Amerikan Dışişleri Bakanlığı Açıkladı", **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1952, s. 1.

³⁷¹ "Meclis Atlantik Paktı'na Girmemizi Dün İttifakla Kabul Etti", **Son Posta**, 19 Şubat 1952, s. 1, "Kuzey Atlantik Paktına Dün Resmen Girdik", **Ulus**, 19 Şubat 1952, s. 1.

³⁷² **Düştur**, Üçüncü Tertip, C. 33, No: 5886, 18 Şubat 1952, s. 314- 315.

³⁷³ "Atlantik Paktı Camiasına Eşit Haklarla ve Fiilen Dahil Olduk", **Zafer**, 19 Şubat 1953, s. 1.

³⁷⁴ "Truman Bayar'ı Davet Etti", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1952, s. 1.

arasında değerlendirmiştir. Bu olay üzerine ABD Başkanı Truman Celal Bayar'a bir mesaj yollamış Türkiye'nin Atlantik paktına kabul edilmesinden dolayı memnuniyetini dile getirmiştir.³⁷⁵

Kuzey Atlantik Paktı'na kabulümüz dolayısıyla İngiltere Başbakanı Mr. Atlee tarafından da Başbakan Adnan Menderes'e 26 Eylül 1951 tarihinde bir mesaj gönderilmiştir. Mesajda konseyin verdiği kararın isabetinden ve bu hususta duyduğu memnuniyetten bahsetmiştir. Menderes'te cevap olarak gönderilen mesajdan kaynaklanan mutluluğunu ifade edip teşekkür etmiştir.³⁷⁶

Türkiye'nin NATO'ya girmesi basında demokrasi yolunda büyük bir kazanım olarak ifade edilerek bu olayın Menderes Hükümeti'nin büyük bir başarısı olduğu vurgulanmıştır. "Büyük Millet Meclisi'nin dün aldığı tarihi kararla, Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Atlantik Paktı devletleri topluluğuna resmen katılmıştır. Atlantik Paktı üyeliği milletimize kutlu olsun"³⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin Atlantik Paktı camiasına eşit haklar ve vecibelerle katılması tahakkuk etmiş bulunuyor. Dış politikamızın bu büyük başarısı Demokrat Parti iktidarının ve Adnan Menderes kabinesinin inkâr edilemez bir zaferidir. Devletimiz şimdiye kadar hiçbir zaman bu kadar büyük ve kuvvetli bir ittifak manzumesine girmiş değildi. Atlantik Paktı camiasına girişimiz dış siyasetimizin büyük bir zaferidir. Bu tarihi zaferden dolayı Adnan Menderes Hükümeti her türlü takdir, teşekkür ve tebrike layıktır.³⁷⁸ Türk gücünün müşterek teşkilatta yer almasında "menfaat" gördüklerinden dolayı onu pakta çağırmış ve almışlardır.³⁷⁹ Cumhuriyet Türkiye'si barışın ve insan hak ve hürriyetlerini muhafaza davasında kesin olarak mevki ve mevziini tayin etmiş ve ileri demokrasilerin safında azimle yer almıştır.³⁸⁰

Şüphe yok ki Atlantik Paktı'na girmemizi tahakkuk ettiren imzayı atan el ne bir partinin, ne bir zümrenin elidir; o el bütün milletin hür ve serbest

³⁷⁵ **Ayın Tarihi**, No:214, Eylül 1951, s. 69- 71.

³⁷⁶ **Ayın Tarihi**, No: 214, Eylül 1951, s. 49, 52.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1952, s. 1.

³⁷⁸ Abidin Daver, "Hükümetimizin Kazandığı Zafer", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1952, s. 1, 3.

³⁷⁹ **Ulus**, 20 Şubat 1952, s. 1.

³⁸⁰ **Son Posta**, 19 Şubat 1952, s. 1, 7.

seçimle iktidar mevkiine getirdiği kimselerin elinde tecessül eden milletin elidir” yorumları yapılmıştır.³⁸¹

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği muhalefet tarafından olumlu karşılanmıştır. Muhalifler, "Bu eser milli politikamızın sağladığı milli bir eserdir!" diyerek Menderes Hükümetini kutlamışlardır.³⁸² Türkiye'nin NATO'ya üyeliği TBMM'de yapılan oylamada 5886 Sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. Yapılan oylamada sadece 1 çekimser oya karşılık 404 evet oyuyla kabul edilmiştir.³⁸³

Pakta üye olduktan sonra Türkiye'nin başlıca meselesi, Silahlı Kuvvetlerimizi NATO'nun askeri teşkilatına dâhil etmek olmuştur. Ancak, bu hususta temaslar uzun sürmüştür. Amerika'dan gelen yüksek rütbeli subaylar askeri üs ve tesislerimizi teftiş etmişlerdir.³⁸⁴ Menderes hükümeti memleketimizde NATO'nun emrine verilecek havaalanlarını, radar tesislerini vs. yaptırmak üzere Türkiye'nin de bir fon ayırmasını kabul etmiş, TBMM'de bunu onaylamıştır.³⁸⁵

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 13 Eylül 1952'de verdiği bir demeçte Türkiye'nin dâhili ve harici emniyetinin son derece mükemmel hale geldiğini belirtmekteydi.³⁸⁶

Türkiye, NATO'ya girdikten sonra tüm güvenliğini “ortak savunma” adı altında bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağlamıştır. Ayrıca yine bu süreçte ABD ile çok yaygın ikili anlaşmalar ağı kurmuştur.

5.3.TÜRKİYE VE AMERİKA ARASINDA İMZALANAN İKİLİ ANLAŞMALAR

- NATO Kuvvetler Sözleşmesi (19 Haziran 1951), bu antlaşma aslında Türkiye'nin NATO'ya resmen katılımından önce 19 Haziran 1951 'de Londra'da imzalanmıştır. Bu antlaşmanın diğer adı, "Kuzey Atlantik

³⁸¹ Adnan Adıvar, “Atlantik Paktındayız”, **Akşam**, 22 Şubat 1952, s. 1.

³⁸² **Ulus**, 19 Şubat 1952, s. 1.

³⁸³ **Düstur**, II. Tertip, Cilt 33, s. 310.

³⁸⁴ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1952, s. 1.

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1952, s. 1.

³⁸⁶ **Zafer**, 14 Eylül 1952, s. 1.

Antlaşmasına Taraf Olan Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"dir.

Antlaşma esas itibariyle, NATO üyesi ülkelerde bulunan Amerikan askerlerinin yetki, sorumluluk ve ayrıcalıklarını düzenlemektedir. Bu sözleşmeyi, bütün NATO ülkeleri gibi Türkiye'de imzalanmak zorunda idi. Bunun sebebi sözleşmenin NATO Konseyi tarafından kabul edilmesi idi.

4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması'na taraf devletler taraflardan birinin kuvvetlerinin, anlaşma yolu ile hizmet için diğer bir tarafın ülkesine gönderebileceğini belirtiyordu. Anlaşmanın üçüncü maddesi, bu anlaşmanın amaçlarının, yani ortak savunmanın daha etkili biçimde sağlanabilmesi için taraflar arasında sıkı bir işbirliği yapılmasını öngörmekte idi.

NATO üyelerinin 19 Haziran 1951'de imzaladıkları "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"ye göre taraflar birbirlerinin topraklarında tesis kurabilme, askeri personel bulundurmak haklarını elde ediyorlardı. Anlaşmanın 7. maddesi, taraflara personellerine kendi ülkelerinin kanunlarını uygulama şansını veriyordu.³⁸⁷ Amerika bu anlaşmaya dayanarak sonradan bazı NATO üyeleri ile ikili anlaşmalar yapmış ve bunların topraklarında askeri tesisler kurmuştur. Bu tesislerde çalışan personeli için "görev başında" işlenen suçlar konusunda yargı ayrıcalıklarından özel posta servislerinin, gümrükten bağışıklı satış kantinlerinin açılmasına kadar uzanan geniş haklar elde etmiştir.³⁸⁸ Diğerleri ise şöyledir:

-20 Eylül 1951'de "Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın Milli Temsilcilerinin ve Milletlerarası Personelin Statüleri Hakkındaki Antlaşma",

-28 Nisan 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Askeri Karargahların Statüsüne Mütteallik Protokol'ü doğrudan imzalamıştır.

³⁸⁷ Antlaşma metni hakkında bkz. **Düştur**, Üçüncü Tertip, Cilt 35, s. 1659- 1695.

³⁸⁸ Gönlübol, **age**, s. 235.

Bütün NATO üyelerinin taraf olduğu bu antlaşmalardan başka Türkiye'nin aynı dönemde ABD ile imzaladığı ikili düzenlemeler de mevcuttur. Bunlar:

- Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşmanın Tatbikine Mütteallik Antlaşma,
- Türkiye'de Vazifeden Bulunan Bütün Askeri Personeline Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşmanın Tatbik Edileceğine Dair Antlaşma,
- Vergi Muafiyet Antlaşması,³⁸⁹
- 23 Haziran 1953 Tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması,
- 23 Nisan 1955 Tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Antlaşma,

-10 Haziran 1955 Tarihli Atom Enerjisi Antlaşması,³⁹⁰

-25 Mayıs 1955 Tarihli Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat Ve Malzemenin Kullanılmasına Ait Antlaşma,

Yukarıdaki anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'de bulunan NATO kuvvetlerine ilişkin ana kurallar genel olarak şöyleydi:

Yabancı kuvvet üyeleri Türkiye'ye giriş ve çıkışlarında, hüviyet denetimi dışında, ilke olarak, pasaport, vize ve göç konusunda uygulanan kurallardan bağışık tutulmaktadır. Ancak, Türkiye bu kişileri istenmeyen kişi ilân ederek ülkeden çıkmalarını gönderen devletten isteyebilecektir.

Ceza kuralları açısından, yabancı kuvvetlerin ulusal devleti yasalarına göre suç olup da Türk yasalarınca suç oluşturmayan durumlarda ilgili devlet yetkili olacaktır.

Aksine, Türk yasalarına göre suç oluşturmakla birlikte gönderen devlet yasalarına göre suç oluşturmayan durumlarda, Türkiye yargı organları yetkili olacaktır.

Hem gönderen devletin, hem de Türkiye'nin yasalarına aykırı olan suçlar karşısında, kimi durumlarda yargı önceliği gönderen devlete, kimi

³⁸⁹ **Düştur**, Üçüncü Tertip, C. 35, s. 1969- 1980.

³⁹⁰ **Düştur**, Üçüncü Tertip, C. 38, 76.

durumlarda da Türkiye'ye ait olacaktır. Bu çerçevede, yalnızca gönderen devletin malına, güvenliğine ve kuvvet ya da sivil personeli ile aile üyelerine karşı işlenen suçlarla resmi görevin yerine getirilmesine bağlı olarak ortaya çıkan fiil ve ihmallerden doğan suçlar gönderen devletin yetkisine girecektir. Bunun dışında kalan suçlara ilişkin olarak yargı yetkisi ise Türkiye'ye ait bulunacaktır. Ancak bu konularda önceliğe sahip devletin bu hakkından vazgeçme yetkisi vardır.

- Disiplin ve güvenlik sağlanması açısından yabancı kuvvetlerin bulundukları kışla, tesis ve binalarda gönderen devlet yetkili olacaktır. Bu yerlerin dışında da, Türkiye ile anlaşmak koşuluyla, gönderen devletin personeli arasında disiplin ve düzen sağlama görevini yürütmek yetkisi olabilecektir.

Yabancı kuvvetlerin neden olabilecekleri zarar durumunda, eğer bunlar Kuzey Atlantik Antlaşmasının uygulanmasıyla ilgili görev sırasında olmuşsa ya da Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir kara, deniz ya da hava taşıtının kullanılması sonucu doğmuşsa, herhangi bir zarar-giderim istenmeyecektir. Bu tür zararları Türk Silahlı Kuvvet üyelerince Türkiye'deki yabancı kuvvetlere karşı verilmesi durumunda da aynı kural geçerlidir. Buna karşılık, belirtilen durumlar dışındaki zararların giderimi konusunun, ilke olarak, tek bir hakeme götürülerek çözümü gerekmektedir.

Yabancı kuvvet üyelerinin resmi görev dışı durumlarda verecekleri zararların giderimi konusunda gönderen devlet yeterli bir ödemede bulunmazsa yetkili yargı organı Türk mahkemeleri olacaktır.

NATO karargâhlarına bağlı personel ve aile üyeleri açısından yetki, özellikle ceza ve disiplin kuralları konusunda gönderen devlete tanınan yargı yetkileri dışında, ilke olarak, ilgili Yüksek Karargâha tanınmaktadır. Karargâh üyelerinin neden olacağı zararlar ilgili zarar-giderim konusunda sorumlu ise öncelikle gönderen devlet olacak, ancak böyle bir devletin saptanamaması durumunda Müttefik Karargâh sorumlu tutulacaktır.

Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili antlaşmaların sayısı oldukça çoktur. Türk-Amerikan ikili antlaşmalarının çoğu Türkiye Büyük Millet Meclis

onayından geçirilmiş değillerdir. Türkiye'nin NATO'ya girişini onaylayan 5886 sayılı Kanunla 19 Haziran 1951 Kuvvetler Statüsü Sözleşmesini onaylayan 6427 sayılı Kanunların verdiği yetkiye dayanılarak, yürütme anlaşmaları biçiminde, ya dışışleri ya da teknik nitelikleri dolayısıyla askeri makamlar tarafından imzalanıp yürürlüğe konulmuşlardır.³⁹¹

Türkiye ile ABD arasında yapılmış ve TBMM'nin onayından geçirilmemiş antlaşmaların sayısı 54'tür. Bunların üçü 1950 yılından önce 12 Temmuz tarihinde imzalanmış ve 5123 sayılı Kanunla onaylanmış olan "Türkiye'ye Yapıla Yardım Hakkında Antlaşma" gereğince yapılmışlardır. Geri kalanların 31'i Demokrat Parti Döneminde 1950- 60 yılları arasında, 20'si de 1960'tan sonra imzalanmıştır.³⁹²

Türkiye-ABD arasında imzalanan ikili anlaşmaların en önemli sonucu ise Türkiye'de Amerikan stratejik hava ve füze üsleri kurulmasıdır.³⁹³

İkili anlaşmaların diğer önemli sonucu ise ABD'nin Türkiye'de NATO Türkiye ile doğrudan doğruya hiçbir ilgisi olmayan, fakat gereğinde NATO'nun dolaylı olarak yararlanabileceği bilgileri toplayan bazı örgütler kurmuş olmasıdır.

5.4. KIBRIS SORUNU

1925'ten 1959 yılına kadar devam eden bu 34 yıllık dönem içinde, Kıbrıslı Rumlar adanın hukuki statüsünü değiştirerek adayı Yunanistan'a ilhak etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

1951 yılına kadar da Yunanistan Kıbrıs Meselesini resmen benimsemiş olmakla beraber fiilen hiç bir girişimde bulunmamıştı. Ancak 1951 yılında Birleşmiş Milletlerin Paris'te yapılan toplantısında, Yunanistan Kıbrıs'ın kendisine ilhakını (Enosis) isteyecektir. Daha sonra Sofokles Venizelos (Yunan Başbakanı) 16 Şubat 1951 tarihinde verdiği demeçte,

³⁹¹ Gönübol, **age**, s. 235.

³⁹² Gönübol, **age**, s. 236.

³⁹³ 1959'da kurulan üsler 1962'de Küba Buhranından sonra ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki karşılıklı antlaşma sonunda kaldırıldı.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen ileri sürmüştü. Böylece bu tarihten itibaren Yunanistan; Kıbrıs meselesini devlet politikası haline getirmiştir.³⁹⁴

1948 yılından itibaren Kıbrıs'la yakından ilgilenmeye başlayan Türkiye'nin, Kıbrıs sorunu ile ilgili politika oluşturmaya başlaması, sorunun uluslararası bir nitelik kazanması, Türk kamuoyunun baskısı ve İngiltere'nin Türkiye'yi Yunanistan karşısında kendi yanında soruna taraf yapma gayretleri sonucunda gerçekleşmiştir.

Türk basını, 1948 Ocak ayından itibaren Kıbrıs olaylarını yakından izlemiş ve gazetelerimizde Kıbrıs'la ilgili çok sayıda yorum yazısı çıkmaya başlamıştır. Kıbrıs'la ilgili olarak resmî açıklamalardan kaçan Türk hükümeti, bu baskılar karşısında, 1949 yılı sonundan itibaren sessizliğini bozmuştur. Ancak, hükümetin açıklamaları, Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili bir tehlikenin varlığını kabul etmediğini göstermektedir. 17 Aralık 1949'da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, verdiği bir demeçte, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair bir belirtinin bulunmadığını, Yunan Hükümeti'nin de resmen bu sorunu ele almadığını, dolayısıyla endişe edilecek bir şey bulunmadığını, belirtmiştir.

Ancak, bu dönemde, gerek Türkiye'deki kamuoyunun baskısı ve gerekse Kıbrıslı Türklerin çabalarıyla³⁹⁵ Türk Hükümetinin bu tavrını daha fazla sürdürmesi olanaksızlaşacak ve 1950'den başlayarak Türk hükümeti, Kıbrıslı Türklerin durumuyla daha yakından ilgilenmeye başlayacaktır.

1950 Şubatından itibaren Türk kamuoyu önce 14 Mayıs seçimleri, sonra da Kore Savaşı dolayısıyla Kıbrıs sorunundan uzaklaşmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP hükümeti de, Kıbrıs sorunu üzerine eğilmekten kaçınmıştır. Yeni Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, DP grubunda 20 Haziran günü konuyla ilgili bir soruya verdiği yanıtta, Kıbrıs sorunu diye bir sorunun mevcut olmadığını bildirmiştir.

1950 Şubatından beri Kıbrıs'ı unutmuş görünen Türk kamuoyu, Yunan Başbakanı Venizelos'un 16 Şubat 1951'de Yunan Parlamentosunda

³⁹⁴ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 25.

³⁹⁵ Şükrü Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878- 1960)**, Cilt I-II, Kaynak Yayınları, Ankara 1984, s. 73.

yaptığı bir konuşmada, Yunan Hükümetinin Enosis istediğini söylemesi üzerine yeniden Kıbrıs'la ilgilenmeye başlamıştır. Türk basınında, Yunanistan'ın bu tutumuna ilişkin son derece sert yorumlar yer almış, bazı yazarlar da Türk Hükümetini sertçe uyarmışlardır. Yunan Başbakanının demeci, TBMM'de de tepkilere ve hükümetin sıkıştırmasına yol açmıştır.

1951 yılının ikinci yarısında Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılma konusundaki çabaları ve 22 Ekim 1951'de her iki ülkenin de NATO'ya kabul edilmesi, Türk hükümetinin bu tavrını büyük ölçüde etkilemiştir.³⁹⁶ Özellikle, NATO'ya girdikten sonra Türkiye'nin NATO ve ABD ile olan ilişkilerinin Yunanistan'la iyi geçinmesini gerektirmesi, Türk hükümetinin bu tavrını büyük ölçüde yönlendirmiştir. Türk Hükümetinin, Kıbrıs konusunda kendisinden ilerde bulunan Türk kamuoyu önünde zaman zaman adanın statüsünde bir değişiklik söz konusu olacaksa, bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini açıklamaktan ibaret olan sahip çıkışlarına³⁹⁷ rağmen Türk Hükümeti, 1950-55 yılları arasında bu politikasını değiştirmeden uygulayacaktır. 1956-60 döneminde ise artık politikasını değiştirme yoluna gidecektir.

1954 yılı Martından itibaren Yunanistan, Kıbrıs meselesinin ele alınması için İngiltere'ye politik baskı yapmaya kalkmış ancak, İngiltere bunu reddetmiştir. 16 Ağustos 1954'de Yunan Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne yaptığı müracaatta “Kıbrıs halkına self- determination (ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi) hakkı” verilmesi teklifinin gündeme alınmasını talep etmekte idi. Böylece Kıbrıs meselesi BM'ye aksettirilmiştir.³⁹⁸ İngiltere Yunanistan'ın bu tutumuna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Atina ve diğer Yunan Şehirlerinde Kıbrıs'ın ilhaki için İngiltere aleyhine gösteriler yapılmıştır.³⁹⁹ Bunun üzerine BM Kıbrıs meselesini görüşmeme kararı almıştır. Karara basında da geniş yer verilmiştir. “Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu, dün sabahtan gece yarısına kadar yaptığı 3.

³⁹⁶ Sander, *Türk-Amerikan...*, s. 84, 106.

³⁹⁷ Armaoğlu, *Siyasi Tarih ...*, s. 31, 32.

³⁹⁸ *Milliyet*, 20 Ağustos 1954, s. 1.

³⁹⁹ *Milliyet*, 21 Ağustos 1954, s. 1.

toplantıdan sonra Yunan Tavrı'nın müzakeresini 49'a karşı 11 müstenkif reyle uygun bulmadı. Bu karara göre komisyon, ada halkının kendi kendilerini idare haklarının tanınmasını isteyen Yunan karar suretini reye koymayacaktır.”⁴⁰⁰ Bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes bir demeç vermiş, artık konunun kapandığını ifade etmiştir.⁴⁰¹ Yunan hükümetinin bundan sonraki çabası, BM görüşmeleri sırasında ABD'nin desteğini ya da en azından kendisine karşı çıkmamasını sağlamak ve Türkiye'nin tutumunu yumuşatmaya çalışmak yönünde olmuştur. Konuyu BM'ye götüren Yunanistan, bir yandan da Kıbrıs'ta İngiliz yönetimini, Türkleri ve ılımlı Kıbrıslı Rumlarını hedef alan bir terör örgütünü, EOKA'yı (Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston), faaliyete geçirecekti.

Uluslararası bir nitelik kazanan Kıbrıs sorunu, artık yeniden bir iç mesele durumuna dönüştürülemeyecektir. Üstelik, Yunanistan'a göre, BM' nin Kıbrıs sorununu görüşerek bir bakıma sorun konusunda yetkili olduğunu kabul etmiş olması, Kıbrıs'ta durum daha da kötüye giderse BM' nin buna karşı kayıtsız kalamayacağını da ortaya koymuştur. Bu durum, "Yunan hükümeti ve Kıbrıslı Rumların bundan sonra girişecekleri silahlı hareketleri haklı ve sonuca götürücü bir yöntem olarak görmelerine" neden olmuştur.

EOKA Yunan Hükümetinin her türlü maddi ve manevi desteğiyle Makarios'un (Başpiskopos) emrinde Rum Gençlik Örgütleri tarafından kurulmuş, gizli terör örgütleridir. Kıbrıs'ın her tarafında geniş ölçüde teşkilatlanmıştır. Türkleri ve İngilizleri düşman olarak görmektedirler.

EOKA önce ilhaka karşı olan kendi vatandaşlarına, sonra da İngilizlere ve Türk Halkı'na karşı harekete geçmiştir. Üç ay sadece İngilizleri hedef alan Rum terörü, 21 Haziran 1955'ten itibaren Kıbrıs Türklerine de yöneltildi. Olaylar basına "Kıbrıs'ta Türklere tecavüz başladı" manşetleriyle yansımıştır. Rum toplumu içinde de acımasızca bir terör uygulayan EOKA, Rumların Türklerle konuşmalarını, alışveriş yapmalarını, Türklere toprak ve mal satmalarını, Türk otobüsleri ile seyahat etmelerini yasakladı. Böylece Rum

⁴⁰⁰ **Milliyet**, 16 Aralık 1954, s. 1.

⁴⁰¹ **Zafer**, 19 Aralık 1954, s. 1.

toplumu da terörün ağır baskısı altına alındı. Kıbrıslı Türklerle Rumlar, EOKA'nın baskıları sonucu ilk kez yaygın bir biçimde doğrudan ilişkilerini kesmek zorunda kalıyorlardı. Türkler ise, EOKA'nın baskıları sonucu, 33 köyü terk ederek daha güvenli bölgelere taşınmak zorunda kaldılar. Dolayısı ile bugünkü durumun temelleri de daha o zamandan EOKA tarafından atılmış olmaktaydı.⁴⁰²

1956 yılı başlarında Türkler, Rumlar'ın bu saldırıları üzerine VOLKAN adıyla ilk direniş örgütlerini kurmuşlardır. Bu örgüt daha sonra 1 Ağustos 1958'de "Türk Mukavemet Teşkilatı'na" dönüşecektir.⁴⁰³

EOKA Temmuz 1958'de Türklere karşı harekete geçmiştir. Türk polislerini arkadan vurmak suretiyle öldürmeye ve Türk halkına saldırılarda bulunmaya başlamışlardır.⁴⁰⁴ Sonuçta, Lefkoşa'da iki toplumun oturduğu kesimleri birbirinden ayıran ilk bariyer kurulmuş ve şehir ilk kez ikiye bölünmüştür.⁴⁰⁵ Böylece, Kıbrıs tarihinde yeni bir mücadele dönemi başlamaktadır.

Makarios'un EOKA ile bağlantısını ve adaya silah soktuğuna ilişkin kanıtları ele geçirmiş olan İngiliz Hükümeti, 6 Mart'ta Kıbrıs'taki İngiliz yönetimine gönderdiği bir emirle, Makarios'la Girne Başpiskoposunun Seychelles Adalarına sürgüne yollanmasını istemiştir. 9 Martta da bu emir uyarınca Makarios tevkif edildi ve Kıbrıs'tan sürüldü.⁴⁰⁶ Bunun üzerine Yunanistan büyük elçisini geri çekti.⁴⁰⁷ Sonuç olarak EOKA'nın Makarios'u serbest bırakılmasıyla terör olaylarına son vereceğini açıklaması üzerine 28 Mart 1957'de Makarios Kıbrıs' a dönmek üzere serbest bırakılmıştır.

⁴⁰² Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 296.

⁴⁰³ Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, C. II, s. 111.

⁴⁰⁴ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları**, AÜSBF Yayınları, Ankara 1963, s. 472.

⁴⁰⁵ Şükrü Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayınları, Ankara 1993, s. 17.

⁴⁰⁶ **Milliyet**, 10 Mart 1956, s. 1.

⁴⁰⁷ **Milliyet**, 11 Mart 1956, s. 1.

5.4.1. Üçlü Londra Konferansı

1955 yılı başında EOKA'nın silahlı eylemleri başlatmasıyla birlikte, artık, İngiltere'nin yeni bir politika belirlemesi gerekiyordu. Aksi takdirde, sorun yeniden BM'ye götürülebilecekti. Sorun bir kez daha BM'ye gidecek olursa, İngiltere'nin Kıbrıs'ta doğan terör ortamına bir çözüm getirememiş olması, bu kez BM'de Yunanistan'a daha çok oy sağlayabilecekti. Nitekim, 1955 yılı Nisan ayında Başbakan olan Anthony Eden, Kıbrıs konusunda, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı üçlü bir konferansın toplanması, Kıbrıs için bir anayasa tasarısının gündeme getirilmesi ve Kıbrıs'ta ekonomik atılım sağlayacak bir kalkınma planının hazırlanması için çalışmaya başlamıştır.

29 Ağustos 1955 tarihinde başlayan Londra Konferansı'nda Yunanistan "Enosis", Türkiye ise "statükonun devamı veya Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhak edilmesi " tezini savunurlarken İngiltere " Self-Government " (özerk bir yönetim tarzı) tezini öne sürdü. İngiltere Kıbrıs Adası'na muhtariyet vermek istiyordu.⁴⁰⁸ Taraflar arasında herhangi bir yakınlaşma sağlanamadan konferans 7 Eylül 1955 tarihinde dağıldı.⁴⁰⁹

Yunanistan, bunun üzerine, 23 Eylül 1955 tarihinde sorunu tekrar Birleşmiş Milletlere götürdü ancak BM'den herhangi bir sonuç çıkmadı.

İngiltere'nin Kıbrıs için üçlü bir konferans toplama kararı, Türk basınında İngiltere'nin Yunan Hükümetinin baskılarına karşı koyamayıp, Kıbrıs'ın statüsünde değişiklik yapmaya karar verdiği kanısını uyandırmış ve Türkiye'nin de bir tezle ortaya çıkması zorunluluğu doğmuştur. Basında Türk Hükümetine telkinlerde bulunmak amacıyla ortaya atılan tezler, genellikle Türk cemaatinin her türlü haklarının BM, NATO veya bizzat Türkiye tarafından garanti altına alındığı bir muhtariyet görüşü çevresinde toplanmaktaydı.

İngiltere 1956 Temmuzunda Lord Radcliffe'i Kıbrıs için bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Lord Radcliffe, Kıbrıs'taki incelemelerinden sonra

⁴⁰⁸ **Milliyet**, 31 Ağustos 1955, s. 1.

⁴⁰⁹ **Milliyet**, 8 Eylül 1955, s. 1.

hazırladığı muhtariyet anayasası raporunu Kasım ayında İngiltere Sömürgeler Bakanlığına sundu.⁴¹⁰ İngiltere anayasayı kabul edip açıklamış ve hatta adanın taksimi konusunu da gündeme getirmiştir.⁴¹¹ Bundan sonrada Türkiye, meselenin çözümü olarak görüp, taksim tezine bağlanmıştır.⁴¹²

BM, 18 Şubat 1957 tarihli toplantısında Kıbrıs için Müzakerelere başlamıştır.⁴¹³

Yunanistan soruna BM çerçevesinde çözüm bulma çabalarını 1957 yılında da sürdürmüş ve İngiliz yönetiminin adada insan haklarını ihlâl ettiği konusundaki şikâyetini ve ada halkına self-determination (ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi) hakkı tanınması isteğini içeren iki ayrı karar tasarısını 12 Temmuz 1957'de BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Fakat 1957'de de Kıbrıs meselesinde her hangi bir sonuca varılamamıştır. Kıbrıs İhtilafı "Üçler" (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) arasında halledilecekti.⁴¹⁴ Yine bu yıl yapılan NATO toplantısında Türkiye Kıbrıs'ın taksimi üzerinde durmuştur.⁴¹⁵ Amerika'da Kıbrıs işinin üçlü görüşme yoluyla halledilmesine taraftardı.⁴¹⁶ Hatta Amerika Kıbrıs işinde Atina'yı destekliyordu⁴¹⁷ ve Nato'nun arabulucu olmasını istemiştir. Amerika'nın Makarios'un serbest kalmasında da etkili olduğu düşünülüyordu. Çünkü Amerika, başpiskoposu davet bile etmişti. Yunanlılar tehlike oluşturabilirler, şantaj yapabilirlerdi bu yüzden desteklenmeliydi. Dahası Amerika adanın taksim edilmesinden yana bile olmuştur.

1958'de ise ortaklık planı gündeme gelmiş ve bu planda reddedilmiştir. İngiliz Hükümeti'nin "Ortaklık Planı" dediği bu plana göre; Kıbrıs İngiltere'nin egemenliği altında kalmakla beraber, yönetime Türkiye ve Yunanistan'da katılacaklar ve adaya gönderecekleri birer temsilci İngiliz vali ile yeni

⁴¹⁰ **Aynı Tarihi**, Aralık 1956, No.277, s. 328- 350.

⁴¹¹ **Aynı Tarihi**, Aralık 1956, No.277, s. 325.

⁴¹² **Aynı Tarihi**, Aralık 1956, No.277, s. 351- 352.

⁴¹³ **Milliyet**, 19 Şubat 1955, s. 1.

⁴¹⁴ **Milliyet**, 11 Mart 1957, s. 1.

⁴¹⁵ **Hürriyet**, 6 Mayıs 1957, s. 1.

⁴¹⁶ **Hürriyet**, 8 Haziran 1957, s. 1.

⁴¹⁷ **Hürriyet**, Nisan 1957, s. 1.

politikanın uygulanması için işbirliği yapacaktı. Adanın yönetiminde uygulanacak rejimde, dışişleri, savunma ve iç güvenlik yetkileri valiye ait olmakla birlikte, vali bu yetkilerini kullanırken, Türk ve Yunan temsilcilerine danışacaktı. Türk ve Yunan temsilcileri, fark gözetici olduğunu düşündükleri yasama faaliyetleri ile ilgili olarak tarafsız bir mahkemeye başvurabileceklerdi. Her cemaatin, o cemaati ilgilendiren işlerde en yüksek yasama otoritesini oluşturacak birer temsilciler meclisi kurulacaktı. Cemaat meseleleri dışında kalan, adanın genel iç yönetimi ile ilgili işler, valinin başkanlığında Türk ve Yunan Hükümeti'nin temsilcileri ile dördü Rum ve ikisi Türk olmak üzere, temsilciler meclislerince seçilmiş, altı bakandan meydana gelen bir konsey tarafından yürütülecekti. Kıbrıs Rumları ve Türkleri İngiliz uyrukluğunun yanı sıra Türk ve Yunan uyrukluğuna da sahip olabileceklerdi.

İngiltere, Yunanistan'ın sergilediği olumsuz tavırları karşısında, 1 Ekim 1958 tarihinde Mc Millan Planı'nı resmen yürürlüğe koydu. Kıbrıs'ta plan tatbiki başlandı.⁴¹⁸ Plan gereğince bir Türk temsilci fiilen göreve başladı. Bu haber Türkler arasında bayram havası yaratmıştır.⁴¹⁹ Kıbrıs mücadelesinde bu, önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Türkiye fiilen Kıbrıs yönetiminde söz sahibi olmuştu.

5.4.2. Zürih Zirvesi ve Londra Konferansı

1959 yılı başından itibaren, Türk ve Yunan dışişleri bakanları, büyükelçilikleri aracılığı ile birbirlerine yolladıkları ayrıntılı mesajlarla, bağımsız bir Kıbrıs modeli üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Modelin ana çizgileri üzerinde uzlaşmaya varılmış, Türk ve Yunan Başbakanları Menderes ve Karamanlis ile iki ülke Dışişleri Bakanları Averof ve Zorlu 6 Şubat günü Zürih'te başlayan doruk toplantısında bir araya gelmişlerdir. Kıbrıs müzakereleri başlamıştır.⁴²⁰

⁴¹⁸ **Hürriyet**, 2 Ekim 1958, s. 1.

⁴¹⁹ **Hürriyet**, Ekim 1958, s. 1.

⁴²⁰ **Milliyet**, 7 Şubat 1959, s. 1.

11 Şubat'ta yayınlanan bir ortak bildiri ile çözüm için genel bir plan üzerinde Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşmaya varmış bulundukları açıklanmıştır.⁴²¹

Menderes ve Karamanlis Zürih'te şu belgeleri imzalamışlardır:

1) Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını açıklayan, bir "Centilmenler Antlaşması",

2) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevesini ortaya koyan 27 madde ve bir ek'ten oluşan, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı" Antlaşması,

3) Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti, öte yanda ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yer aldığı dört maddelik bir Garanti Antlaşması,

4) Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ittifak Antlaşması.⁴²²

Türk ve Yunan Hükümetleri arasında 11 Şubat'ta Zürih' de varılan anlaşmanın esaslarını, İngiltere ve Kıbrıs'ın Türk ve Rum Topluluklarının temsilcileri ile de görüşmek üzere iki ülke dışişleri bakanları aynı gün Londra'ya gitmişlerdir. Çünkü Zürih'te imzalanan antlaşma ile İngiltere'nin onayı ve imzası olmadan kurulacak yeni devletin statüsünü uygulamaya koymak, ne hukuken ne de pratikte mümkün değildi. Aynı şekilde, adadaki iki toplumunda geleceklerini belirleyen bir antlaşma üzerinde söz sahibi olmaları zorunluydu. Böylece, Londra'da bir araya gelen Türk, Yunan ve İngiliz Başbakanları iki gün süren görüşmelerden sonra, Zürih'te akdedilen antlaşmayı imzalamışlardır. Daha sonra, bu antlaşmaya, Rum toplumu lideri Makarios ile Türk Toplumu lideri Fazıl Küçük'ün ayrı ayrı yaptıkları deklarasyonların eklenmesiyle, Londra Antlaşmaları ortaya çıkmıştır.⁴²³ Menderes de yaptığı açıklamada Kıbrıs'ta kanlı bir dönemin bittiğini belirtmiş, "bunda galibiyet ve mağlubiyet bahis olunmaz"⁴²⁴ demiştir.

⁴²¹ **Milliyet**, 11 Şubat 1959, s. 1.

⁴²² Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, C.II, s. 154, 155.

⁴²³ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiurt, **Kıbrıs Sorunu**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1975, s. 12.

⁴²⁴ **Milliyet**, 14 Şubat 1959, s. 1.

19 Şubat'ta İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, birlikte, "Kıbrıs Sorununun Nihai Çözümü İçin Kabul Edilen Temele İlişkin Bildiri"yi ilan etmişlerdir, imzalanan bildiri ve belgelerin 23 Şubatta basılarak açıklanması kararlaştırılmış ve 1959 çözümü sonuçlanmıştır.⁴²⁵

Zürih ve Londra Anlaşmalarında, Kıbrıs'ın en geç Şubat 1960'a kadar bağımsızlığını kazanması öngörüldüğü halde, adada kurulacak olan egemen üs bölgelerinin yüzölçümü konusunda, İngiltere ile Kıbrıs temsilcileri arasında anlaşmaya varılamaması nedeniyle, Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanması 16 Ağustos 1960 tarihine ertelenmiştir.⁴²⁶ Adadaki İngiliz üsleri ile ilgili görüşmeler 1 Temmuz 1960 günü sonuçlanmış ve İngiltere, ada üzerindeki egemenliğini toplam 99 mil kare'lik iki bölge dışında, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Bu üslerde İngilizler, sivil yönetimden sorumlu olacaklar ayrıca, üsler dışında, belirli yerlerde İngiliz askerlerinin eğitim yapabilmeleri, haberleşme olanaklarından ve ada üzerinde serbest uçuş ve yargı dokunulmazlığından yararlanabilmeleri öngörülmüştür.

Anayasa tasarısı üzerindeki son değişikliklerin de 6 Temmuz 1960'da kabul edilmesinden sonra, İngiliz Parlamentosu Kıbrıs'ın bağımsız bir Cumhuriyet olması ile ilgili kanun tasarısını, 21 Temmuz 1960'da onaylamıştır. "1960 Kıbrıs Kanunu" adını taşıyan bu metne dayanılarak 3 Ağustos'ta çıkarılan ve 10 Ağustos 1960 günü yürürlüğe giren Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi ile Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 16 Ağustos 1960 günü yürürlüğe gireceği öngörülmüştür.

15-16 Ağustos gecesi Zürich ve Londra Anlaşma metinlerinin, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Türk ve Rum cemaat liderleri tarafından imzalanması ve Anayasanın yürürlüğe girmesiyle 16 Ağustos 1960'da bağımsızlığını kazanan Kıbrıs Cumhuriyeti, Eylül 1960'da BM örgütünde, altı ay sonra da İngiliz Uluslar Topluluğu içinde yerini almıştır.

⁴²⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 460, 461.

⁴²⁶ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletler Arası Hukuk**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1977, s. 73.

5.5. BAĞDAT PAKTI, EİSONOWER DOKTİRİNİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılma olasılığı ABD'yi, Sovyetlerin Ortadoğulu komşularını Batı tarafından desteklenen bir savunma örgütü içinde bir araya getirmeye sevk etmiştir. Güney Doğu Asya antlaşması Örgütünün (South-East Asian Treaty Organisation, SEATO) kurulmasından sonra Sovyetleri çevreleme politikasını tamamlayacak tek yer olan Türkiye ile Pakistan arasında kalan boşluğun söz konusu olan bu savunma örgütü ile tamamlanması düşünülmüştür.⁴²⁷ Dönemin Amerikan Dış İşleri Bakanı Dulles, Türkiye, İran, Pakistan ve Suriye'den oluşacak "Kuzey Kuşağı" fikrini benimsetmesi ile ABD Hükümeti söz konusu paktın oluşturulması için harekete geçmiştir.⁴²⁸ Balkan Paketi'nin kardeşi gibi düşünülen pakt Türkiye'yi ön plana çıkarmıştır. Türkiye'nin ABD'ye destek vermesi ile de çalışmalar başlatılmıştır. Yapılan girişimler sonucu ilk olarak 2 Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Pakistan arasında Karaçi'de "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmış, 12 Haziranda da yürürlüğe girmiştir.⁴²⁹ Fakat bu antlaşma, ABD destekli olması sebebi ile Arap ülkelerinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Yine de ABD desteğini alan Türkiye yoluna devam etmiş ve 24 Şubat 1955 tarihinde orta şark savunma sisteminin en önemli zincirini teşkil eden Türk-Irak Paketi'nı imzalamıştır.⁴³⁰ Antlaşma Şubatta TBMM'ce görüşülerek onaylanmış, 15 Nisan'da da antlaşma belgelerinin Ankara'da değişimiyle yürürlüğe girmiştir.⁴³¹ Bağdat Paketi'na 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran katılmış, pakt bölgesel bir örgüt haline dönüşmüştür.

Bağdat Paketi, Ortadoğu ülkelerini Sovyet yayılcılığına karşı Batının, özellikle ABD'nin, desteği ile bir araya getirecek askeri bir örgüt olarak kurulmuştur.

⁴²⁷ Uslu, **age**, s. 111.

⁴²⁸ İsmail Soysal, 1955 Bağdat Paketi", **Belleten**, Cilt 55, Sayı 212, Nisan 1991, s. 180.

⁴²⁹ İsmail Soysal, 1955 Bağdat Paketi", **Belleten**, Cilt 55, Sayı 212, Nisan 1991, s. 180.

⁴³⁰ **Milliyet**, 25 Şubat 1955. s. 1, Ayrıca Antlaşmanın metni için bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 36, s. 422–25.

⁴³¹ Soysal, **agm**, s. 201–202.

Ortadoğu'da Batı tarafından gerçekleştirilen çalışmalar Türk dış politikasındaki ağırlığın bu bölgeye kaymasına vesile olmuştur. ABD, Bağdat Paketi'nin oluşumunda başı çekmiş olsa da, değişik zaman ve durumlarda pakt üyelerini desteklese ve faaliyetlerine katkıda bulursa da Ortadoğu'daki çok yönlü çıkarları bölgedeki gruplaşmalara katılmasını engellemiş bu sebeple de Bağdat Paketi'ne hiçbir zaman tam üye olamamıştır.

29 Ekim 1956'da İsrail Mısır topraklarına saldırmış⁴³² ve savaş ilan etmiştir. Ertesi gün İngiltere ve Fransa, İsrail'i desteklediklerini açıklayarak Mısır'a savaş ilan etmiş ve Süveyş Kanalı bölgesine asker göndermiştir. Bu olay Bağdat Paketi'nin varlığı için tehlike oluşturan önemli bir gelişmeydi. Kriz sırasında Türkiye, Amerika ile paralel bir politika takip etmiş, paktın diğer Müslüman üyeleriyle birlikte Mısır'a karşı gerçekleştirilen girişimleri kınamıştır. Sonuçta 3 Aralık 1956 tarihinde İngiltere ve Fransa 1957 tarihinde de İsrail geri çekileceklerini açıklamışlardır. Bu gelişmeler İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki mevcut etkilerine büyük bir darbe vurmuş ve tamamen bölgeden çekilmeyi düşünmelerine sebep olmuştur. 1957'den itibaren de İngiltere bölgedeki varlığını çekmeye başlamıştır.⁴³³

İngiltere'nin etkisini yitirmesi bölgede bir boşluk yaratmış ve bu da Sovyetleri hareketlendirmiştir. Sovyetlerin Ortadoğu ülkeleriyle ilgilenmesi ve Suriye ile yakın ilişki içine girmesi ABD'yi endişelendirmeye başlamıştı. Kendini güvensiz hisseden Bağdat Paketi üyelerinin de ABD'yi resmen pakta katılması yönünde sıkıştırmaya başlamaları üzerine Başkan Eisenhower, Ortadoğu'da ABD'nin girişimde bulunması gerektiğine karar vermiştir.⁴³⁴ Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957'de kongreye daha sonra "Eisenhower Doktrini" adını alacak mesajını göndermiştir.

Doktrininde Eisenhower, bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelere ekonomik yardım yapmak, bunlardan isteyenlerine askeri yardımda bulunmak ve yine istemlerine bağlı komünizm tehlikesine karşı ABD silahlı kuvvetlerinin kullanılmasını

⁴³² **Milliyet**, 29 Ekim 1959, s. 1.

⁴³³ Soysal, **agm**, s. 215.

⁴³⁴ Uslu, **age**, s. 125, Mesajın metni için bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk...**, s. 240-248.

öngörmekteydi. Ayrıca Eisenhower kongreden üç yıl süreyle her yıl 200 milyon dolar harcama yapma yetkisi de istemiştir. ABD Kongresince 9 Mart 1957'de kabul edilen doktrini, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan desteklediklerini ilan etmiş, Mısır liderliğindeki Arap devletleri ise protesto etmişlerdir.

Doktrinin temel amaçları; Sovyet-Suriye yakınlaşmasını engellemek, ABD başta olmak üzere Batı Avrupa'nın ekonomik ve güvenlik çıkarlarını takip etmek ve Ortadoğu'da Sovyetlere karşı askeri güç dengesini yaratmaktır.⁴³⁵ Doktrin ile birlikte ABD, Sovyetler ile ortadoğu'da ilk defa karşı karşıya geliyordu. ABD, Ortadoğu'da Sovyetlerin prestij kazandığının, İngiltere'nin etkili olamamasının sonucu olarak da komünist hareketlerin çoğalmaya başladığının farkındadır. Doktrin ile beraber ABD İngiltere'nin zorunlu olarak bıraktığı boşluğu doldurmayı ve Batı için önemli olan petrolün Sovyet tekeline geçmesini önlemeyi amaçlamıştır.⁴³⁶ Doktrin istenilen sonucu vermemiş fakat soğuk savaşı hızlandırmıştır.

22 Mart 1957 günü yayınlanan ortak bildiri ile Türkiye Eisenhower Doktrini'ne katıldığını açıklamıştır.⁴³⁷ Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik amaçlarının gerçekleşmesi için yardım edeceğini bildirmiştir. Bunun yanında ABD de Türkiye'ye yardım etmeyi kabul etmiştir Türkiye ve Amerika, Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımın Ortadoğu'ya yönelik hedeflerde amacına ulaşması için ne şekilde kullanılacağı konusunda işbirliğine varmışlardır. Amerikan Büyükelçisi Richards, ABD'nin Bağdat Paktına mali yardımda bulunacağını belirtmiştir.⁴³⁸ Türk basını Eisenhower Doktrinini olumlu karşılamıştır.⁴³⁹ ABD'yi Ortadoğu'ya sokan Eisenhower Doktrini Türk Amerikan ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatmıştır. Doktrin Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁴⁴⁰ ABD doktrini etkili bir biçimde uygulayabilmek için Ortadoğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiş, bu amaçla Avrupa'daki birliklerinin nakledilmesi ve yakın bölgelere konuşlanması için üslere ihtiyaç duymuştur. Tüm bu olanlarda haliyle

⁴³⁵ Sander, *Türk Amerikan...*, s. 149.

⁴³⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 274-275.

⁴³⁷ *Zafer*, 23 Mart 1957, s. 1.

⁴³⁸ *Zafer*, 23 Mart 1957, s. 1.

⁴³⁹ *Milliyet*, 23 Mart 1957, s. 1.

⁴⁴⁰ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press, Ankara 2001, s. 84.

Türkiye'nin önemini arttırmıştır. Bu anlamda ABD, Türkiye'ye yardımı artırmış, savunmasını kuvvetlendirmek amacıyla 1959 yılında Türkiye'de 15 Jüpiter Füzesi konuşlandırmış ve yine 1959 yılında Türkiye, Pakistan ve İran ile ikili antlaşmalar yapmış, böylece hemen hemen Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini almıştır.⁴⁴¹

1957 yılında çıkan Suriye Krizinde ise, Türkiye ile birlikte olan ABD geri adım atmak zorunda kalmıştır ve 14 Temmuz 1958 ta rihinde komünist darbeyle meydana gelen devrimle beraber Ortadoğu'da karışıklıklar başlamıştır. Irak'ta yönetim değişikliği Bağdat Paktı'nın varlığını zedelemiş, ihtilal patlak vermiş⁴⁴² ve 24 Mart 1959 tarihinde de Irak Hükümeti pakttan çekildiğini açıklamıştır.⁴⁴³ Irak'ın çekilmesinden sonra Pakt Konseyi 21 Ağustos 1959 tarihinde bir araya gelerek paktın adını Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organisation, CENTO) şeklinde değiştirme kararı almıştır. Fakat CENTO askeriden ziyade ekonomik bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. 11 Mart 1979'da İslam Devrimi sonrası İran CENTO'dan çekilmiştir. Ertesi günde Pakistan'ın çekilmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı 13 Mart 1979 tarihinde CENTO'nun bölgede işlevini yitirdiğini açıklamıştır. Bu Bağdat Paktı ile başlayıp CENTO ile devam eden Ortadoğu'daki hareketin sonu olmuştur.⁴⁴⁴

Türkiye pakt sayesinde ABD'ye ne kadar sadık bir dost olduğunu bir kez daha göstermiştir. Fakat Arap ülkeleri ile bozulan ilişkileri sebebi ile de etrafındaki potansiyel tehdit unsurlarının artmasına sebep olmuştur. Gerek Balkan Paktı'nın ölü doğması gerekse Bağdat Paktı'nın istenmeyen sonuçlarla son bulması Türk dış politikasını etkilemiştir. Türkiye, geleneksel Ortadoğu meselelerinde ve tartışmalarında uzak durma politikasına geri dönmüş, ABD güdümlü Ortadoğu macerası sona ermiş ve sonuçta çok yönlü dış politika anlayışı popülaritesini kaybetmiştir.⁴⁴⁵

Türk-Amerikan ilişkilerindeki askeri boyut Türkiye'nin ulusal politikasını etkilemiş ve Türkiye ABD'nin paralelinde hareket etmiştir.

⁴⁴¹ Gönübol v.d, **age**, s. 289.

⁴⁴² **Hürriyet**, 9 Mart 1959, s. 1.

⁴⁴³ "Irak Dün Bağdat Paktından Ayrıldı", **Milliyet**, 25 Mart 1959, s. 1.

⁴⁴⁴ Soysal, **agm**, s. 220–221.

⁴⁴⁵ Uslu, **age**, s. 132.

SONUÇ

Türk-Amerikan ilişkilerinin siyasi tarihi, Amerikan ticaret gemilerinin Akdeniz sularına ticari maksatla girmeleri ile başlamıştır. Temelde ABD'nin pazar kaygılarından, güvenli ticaret istemi nedenleriyle başlayan ilişkiler, 19. yüzyılın ortalarına kadar bu çerçevede devam etmiş ve bu dönemde ilişkilerin ticari boyutu ağırlık kazanmıştır.

Amerika ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk ilişkiler, ABD'nin Avrupa diplomasisinden uzak durma siyasetinden ve Osmanlı Devletinin coğrafi olarak çok uzakta bulunan Amerika ile siyasal yakınlaşmadan fazla bir çıkar sağlayamayacağı düşüncesinden ötürü, siyasi olmaktan çok ticari nitelikte olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Türk-Amerikan ilişkilerinin kesintiye uğramasından sonra yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti, Amerika ile normal ilişkilerini devam ettirememiş, ancak savaş ilan etme gereği duymadan diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir. Amerika da Türkiye'ye savaş ilan etmemiş, iki devlet arasında yalnızca siyasi ilişkiler kesilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılmasından Sonra Kurtuluş Mücadelesi destanını yazmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde Atatürk'ün akılcı ve çok yönlü politikaları sayesinde kazanılan silahlı mücadele siyasal ve ekonomik atılımlarla pekiştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Amerika ile ilişkiler karşılıklı olarak hoşgörü ve ılımlı bir atmosferde ağır adımlarla gelişmeye başlamıştır. Avrupa'ya karşı Amerika'yı kullanmayı ve Amerika'ya daha yakın durmayı ön gören bir siyaset anlayışı ile bu dönemde ilişkiler geliştirilmiştir.

1923 yılı ile 1939 yılları arasında dış politika, özellikle Atatürk tarafından oluşturularak onun gözetiminde uygulanmış, çağdaşlaşma prensibi çerçevesinde Batı'ya öncelik verilmiş ve ulusal çıkarların ön planda olduğu, ülke güvenliğini sağlamaya ve devam ettirmeye dönük esaslara göre yürütülmüştür ve çok yönlü bir dış politika yöntemi izlenmiştir. Amerika ile kesilmiş olan siyasi ilişkilerin yeniden başlatılması ve Avrupa'dan gelebilecek

tehdide karşı Amerika'nın alternatif bir dış politika değişkeni olabilmesi için gerekli adımların atılması bu yaklaşımın bir gereğidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Amerika'nın Avrupa islerinden uzak durması ve yalnızlık politikasından ötürü, Türk-Amerikan ilişkileri istenen seviyede ve hızda gelişme sağlayamamıştır.

1923 yılında ABD heyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcileri arasında, Lozan Barış Antlaşması temellerine göre bir antlaşma imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma, ABD kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmış buda anlaşmanın reddedilmesine yol açmıştır. ABD iyi ilişkilerin devam etmesinden yana olduklarını ve ilişkileri karşılıklı düzenlemek maksadıyla geçici anlaşma yapmak istediklerini bildirmiştir. Siyasi ilişkilerin yeniden başladığı 1927 yılına kadar ilişkiler bu geçici antlaşmalar aracılığı ile yürütülmüştür. 1927 yılında Türk Dışişleri Bakanı ile Amiral Bristol arasında Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması sonucunda, 1917 yılında kesilen Türk-Amerikan resmî ilksileri yeniden başlamıştır Amerika 1930'lu yıllarda, Türkiye'ye çok uzak mesafede olmasına rağmen, politik açıdan Türk basınında iyi bir itibar kazanmış, Amerika ve Amerikalılara duyulan ilgi bu tanınma sürecini hızlandırmıştır. 1930' ların sonunda çıkan II. Dünya savaşı nedeniyle 1939-1945 arası ilişkilerde bir durgunluk yaşanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile dış ilişkilerde Türkiye üzerindeki baskılar oldukça artmıştır. Müttefik Devletler İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler ile Mihver Devletleri Almanya ve İtalya stratejik öneminden dolayı, Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için büyük bir rekabete girişmişlerdir. II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye dış politikada çok yönlü bir denge politikası anlayışını izlemiştir. Türkiye II. Dünya Savaşında coğrafi konumundan ötürü Müttefik ve Mihver devletlerin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun baskıları ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir ödün vermeden korumak amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırılardan korunmak amacını gütmüştür. Türkiye'nin izlediği bu çok yönlü politikanın en yararlı sonucu, Türkiye'nin savaşın dışında kalmasını sağlaması olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın bir bedeli olarak Türkiye savaş sonrasında bir yandan uluslararası alanda kendisini büyük bir yalnızlık sorunu içinde bulurken, diğer yandan bir takım ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. 1945 yılı sonlarında ABD'den iktisadi yardım talebinde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB ve ABD dünyanın iki süper güç adayı olarak ortaya çıkmışlardır. Savaş sonrasında dünya sahnesinde bu iki ülkenin yükselmesi Dünya'yı iki kutuplu bir sisteme yöneltmiştir. Bu süreç beraberinde iki devlet arasında rekabeti ve çekişmeleri de getirmiştir. Sovyetlerin savaş sonrasında Doğu Bloğunu kurması ve Avrupa'ya kendi siyasi ve ekonomik sistemini ihraç etmeye çalışması bu coğrafyadaki gücünü kaybetmek istemeyen ABD'yi harekete geçirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda ABD II. Dünya Savaşı'ndan yıkık bir halde çıkan Avrupa'ya yardıma yönelmiştir.

Bu düzen içinde dünya devletleri hayatta kalabilmek, sınırlarını ve milli bağımsızlığını korumak için yeni iç ve dış politikalar geliştirmiştir. Türkiye'de bulunduğu coğrafi konumdan dolayı değişen düzene ayak uydurmak için bu düzene ayak uydurmuştur. Kısacası dünya siyasetinin bu durumu Türkiye'nin de dış politikasında etkili olmuştur. Güvenlik endişeleri ve ülkenin kalkınması için dış yardıma ihtiyaç duyulması gibi faktörlerin de etkisi ile Türkiye'nin Batıya yönelik dış politikası güçlenerek sürmüştür. Sonuçta, Türkiye'nin Batı'nın gözünde stratejik önemi artmış ve Türkiye' de seçimini Batı'dan yana yapmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan başarıyla çıkmış olan Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili olarak Montrö'nün yeniden düzenlenmesini istemesi Türkiye'den bir takım taleplerde bulunması konusunda Amerika Birleşik Devletleri önceleri bu meselenin Türklerle Rusların kendi aralarında çözmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ancak süreç içinde değişen koşullar Amerika'nın uluslararası alandaki gelişmeler karşısındaki tavrını değiştirmiştir. ABD'nin Rusya'nın balkanlar ve Ortadoğu'daki yayılmasını önlemek amacıyla bölgede batı yanlısı devletleri desteklemek için gerekli gördüğü yardım programlarına Türkiye'de coğrafi konumu ve stratejik önemi dikkate alınarak dahil edilmiştir.

Türkiye’de böyle bir durumda yani Rusya’nın geçmişten gelen çıkarlarının milli sınırlarını ve bağımsızlığını tehdit eden niteliği karşısında kendisi için tehlike arz eden Sovyetlere karşılık Batı dünyası ve bu grubun lideri Amerika yönünden tercihinin yapmış ve dış politikasını buna göre yönlendirmiştir. Bu dönemde gelişen ilişkiler bir dizi anlaşmalarla resmîlik kazanmış ve Türkiye Batı bloğunun Ortadoğu ve Balkanlarda vazgeçilmez bir müttefiki olmuştur.

1946 yılına gelindiğinde Sovyetlere ve Dünya’ya karşı gücünü ve o coğrafyada söz sahibi olduğunu göstermek isteyen ABD fiili olarak harekete geçme kararı almıştır. Bunun üzerine ABD’nin Türk- Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelenen Missouri Zırhlısı Türkiye’yi ziyaret etmiş ve Türkiye’de büyük heyecan uyandırmıştır. Amerika’nın bu coğrafyada kendi çıkarları aleyhine gerçekleşecek bir gelişmeyi düşünerek yaptığı diğer harekette 12 Mart 1947’deki Truman Doktrini ve bu çerçevede Türkiye’ye yapılan askeri ve iktisadi yardımlardır. Sonuçta bu yardımlarla Türkiye’nin ekonomik politikası Amerika’nın denetimini dikkate alacak duruma düşmüştür. Ancak dönemin koşullarında Türkiye’nin bu gerçeği görebilmesi mümkün olmamıştır. Yine ABD, 5 Haziran 1947 tarihine gelindiğinde ünlü Marshall Planı’nı açıklamıştır. Daha sonra Türkiye’nin de bu plana dâhil olmasıyla Amerika’dan Türkiye’ye yardımlar artarak gelmeye devam etmiştir. Amerikan Heyetleri’nin Türkiye’ye ziyaretleri yoğunlaşmış ve bu heyetlerin hazırladıkları raporlarda Türkiye’nin kalkınmasında nasıl bir yol izlemesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda Marshall Planı ile gelen krediler kullanılarak tarıma büyük yatırımlar yapılmıştır. Böylece Türkiye Amerika’dan artarak gelen kredileri, yine Amerikalı uzmanların önerileri doğrultusunda yatırıma dönüştürebilmiştir. Yani ABD’den gelecek yardımların hangi alanlara ve ne şekilde harcanacağı tamamen Amerikalı uzmanların görüşlerine bağlı olarak yürütülmüştür. Bu süreç Türk ekonomisinde dış borçlanmayı bir iktisat politikası geleneği haline getiren, dışa bağımlı bir ekonominin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Bu anlaşmayla belirtilen Amerikan yardımlarının Türk ekonomisine ne gibi katkılar sağladığı konusundaki göstergeler netleşmeye başladıkça bu konudaki gerçeklerin veya sonuçların

beklentilerden çok uzakta olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Aslında ilk yardım daha II. Dünya Savaşı henüz bitmeden 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ve ABD arasında “Türkiye-ABD Askeri Yardım Antlaşması” imzalanmasıyla başlamıştır. ABD bu antlaşmayla Türkiye’ye askeri yardım ile ilgili ilk somut adımını atmıştır. Bu antlaşma ABD’nin Türkiye’ye yönelik olan “kendine bağımlı hale getirme” eğiliminin bir başlangıcı olmuş ve bu eğilim bundan sonraki antlaşmalarda da devam ettirilmiştir.

Öncelikle askeri alanda verilmeye başlanan ve daha sonra ekonomik alana da yayılan Amerikan yardımları Türkiye’ye gelen Amerikalı uzmanların incelemeleri ve bu incelemelere dayanarak hazırlanan raporlar II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra uluslararası alanda ortaya çıkan huzursuzluklar, Batı ve Doğu arasında gittikçe artan gerginlik “Soğuk Savaş” olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte “yayılmacı” bir politika izlediği ileri sürülen Sovyetler karşısında ABD çevreleyici bir politikaya yönelmiştir. Dünya’da iki kutuplu düzenin hâkim olduğu yıllar olarak tanımlanan Soğuk Savaş döneminde Batılı Devletler kendi güvenliklerini korumak amacıyla teşkilatlanma kararı almışlardır. Avrupa’yı askeri yönden güvence altına alan NATO bu amaçla kurulmuştur. Türkiye NATO’ya kuruluş aşamasında alınmamış, ancak 1952 yılında NATO’ya üye olabilmıştır. Türkiye’nin NATO’ya üye olabilmesinde 1950 yılında çıkan Kore Savaşı’na asker gönderme kararını almış olmasının çok önemli etkisi olmuştur. Türkiye nihayet tüm çabalarının sonunda 18 Şubat 1952 tarihinde NATO’ya resmen girmiştir. Böylece Türkiye hem ABD hem de diğ er NATO üyesi 13 ülkenin ittifakını kazanarak uluslararası ortamda yalnızlıktan kurtulmuş ve güvenliğini sağlamıştır.

Türk kamuoyunda büyük sevinçle karşılanan bu gelişme iktidarda bulunan Menderes Hükümeti’nin başarısı olarak değerlendirilmiştir. Diğ er deyiş le Türk- Amerikan ilişkilerinde yakınlaşmanın yaş andığı 1945-1960 yılları arasındaki dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dış Politikada Atatürk Dönemi Dış Politikası çerçevesinde izlenmekte olan “ilişkilerde düş manlıktan kaçınmak, dostluklara aş ırı bel bağlamamak” biçimindeki temkinli politikayı bir kenara atmıştır. Bir anlamda Sovyet tehdidine ve savaş sonrası yaşanan

bir takım ekonomik sıkıntılara dayanılarak Amerika Birleşik Devletleri'yle kurulan sıkı ilişkiler tek kurtuluş yolu olarak görülmüş ve yansıtılmıştır. Amerika'nın hiçbir çıkarı olmadan dünya barışı ve demokrasisine hizmet için bu yardımları yaptığı, Türk basınında genel kabul gören bir görüş olmuştur. Gerek millet, gerek devlet, gerekse incelemiş olduğumuz gazetelerde Amerika'nın bu yardımları yaparken ne tür bir çıkar gözettiği sorusu sorulmamış, yardımın arkasındaki nedenler sorgulanmamıştır. İşte bu anlayış çerçevesinde Türkiye'de siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel vs. her alanda Amerikanlaşma süreci başlamıştır.

Türkiye, NATO'ya girdikten sonra tüm güvenliğini "ortak savunma" adı altında bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağlamıştır. Ayrıca yine bu süreçte ABD ile çok yaygın ikili anlaşmalar ağı kurmuştur.

Sovyetlerin Orta Doğuya yayılma olasılığı ABD'yi, Sovyetlerin orta doğulu komşularını Batı tarafından desteklenen bir savunma örgütü(seato) içinde bir araya getirmeye sevk etmiştir. Daha sonra Sovyetleri çevreleme politikasını tamamlayacak tek yer olan Türkiye ile Pakistan arasında kalan boşluğun söz konusu olan bu savunma örgütü ile tamamlanması düşünülmüştür. Böylece Bağdat paktı kurulmuştur. Bağdat Paktı, Ortadoğu ülkelerini Sovyet yayılmacılığına karşı Batının, özellikle ABD'nin desteği ile bir araya getirecek askeri bir örgüt olarak kurulmuştur. Bu dönemde gelişen olaylar sonucunda da 5 Ocak 1957 tarihinde "Eisenhower Doktrini" ilan edilmiştir. Bu doktrin Türk Amerikan ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatmıştır. Doktrin Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. ABD doktrini etkili bir biçimde uygulayabilmek için Orta Doğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiş, bu amaçla Avrupa'daki birliklerinin nakledilmesi ve yakın bölgelere konuşlanması için üslere ihtiyaç duymuştur. Tüm bu olanlarda haliyle Türkiye'nin önemini arttırmıştır. Bu anlamda ABD, Türkiye'ye yardımı artırmıştır. Böylece dışa bağımlılık var gücüyle devam etmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel geçmişi ve günümüze kadar gelişim süreci incelendiğinde, zaman içerisinde ilişkilerin tek taraflı ve Amerika çıkarları lehine değişim gösterdiğini görmek mümkündür. Bu çerçevede

Türkiye, Atatürk döneminde olduğu gibi uluslararası ilişkilerini, ulusal çıkarlarını ön planda tutarak, yeniden değerlendirmek ve tanımlamak zorundadır. Türkiye'nin bu gün içerisinde bulunduğu coğrafi yapı ve bu coğrafyada meydana gelen olaylar ile mevcut uluslararası ilişkilerin niteliği, Atatürk Döneminde olduğu gibi bu gün de akılcı, çok yönlü, dengeli ve ulusal çıkarları ön planda tutacak politikalar izlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Atatürk döneminden sonra günümüze kadar olan dönemde kültürel etkileşim yerini Türkiye aleyhine olmak üzere “kültürel dönüşüme” bırakmıştır. Türkiye ABD ile ilişkilerini yapısal bağımlılık kalıplarını asan, eşitlik ve karşılıklı fayda çerçevesi içinde bir ortaklık temeline oturtmalı, tek yönlü ve mahkûm olmaktan çıkarmalıdır.

II. Dünya Savaşı henüz bitmeden 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ve ABD arasında “Türkiye- ABD Askeri Yardım Antlaşması” imzalanmıştır. ABD bu antlaşmayla Türkiye'ye askeri yardım ile ilgili ilk somut adımını atmıştır. Bu antlaşma ABD'nin Türkiye'ye yönelik olan “kendine bağımlı hale getirme” eğiliminin bir başlangıcı olmuş ve bu eğilim bundan sonraki antlaşmalarda da devam ettirilmiştir.

KAYNAKÇA

AKALIN, Cüneyt, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye- 1 Olaylar Belgeler (1945 -1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 7.bs., Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, TTK, Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1983.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, TTK, Ankara 1997.

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1789-1960**, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları**, AÜSBF Yayınları, Ankara 1963.

AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, Cilt 4., 2.bs., Tekin Yayınevi, İstanbul 1976.

AVCI (KANAT), N. Çiğdem, **Türk- Amerikan İlişkileri Ve Basındaki Yansımaları(1945- 1952)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.

AYDOĞAN, Metin, **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler Bitmeyen Oyun**, 9.bs., Kum Saati Yayınları, İstanbul 2002.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press, Ankara 2001.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

ÇANKAYA, İsmigül, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

DERİNGİL, Selim, **II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, 3.bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

DİLAN, Hasan Berke, **Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)**, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

DOĞRAMACI, H. Gülşen, **Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1949-1960)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

ERHAN, Çağrı, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

EROL, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun 1972.

ESMER, Ahmet Şükrü –SANDER, Oral, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9.bs., Siyasal Kitabevi Ankara 1996.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.

GÜREL, Şükrü, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, Cilt I-II, Kaynak Yayınları, Ankara 1984.

GÜREL, Şükrü, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayınları, Ankara 1993.

KARACA, Ferhan, **Türk-Amerikan Askeri İlişkileri (1945 Sonrası)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

KARAKAŞ, Nuri, **Türkiye-ABD Siyasi İlişkileri (1919-1923)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002.

KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, 2.bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2000.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış**, Doğu Matbaası, Ankara 1959.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9.bs., TTK, Ankara 2004.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt I., 8.bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

SANDER, Oral – FİŞEK, Kurthan, **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977.

SANDER, Oral, **Türk- Amerikan İlişkileri (1947- 1964)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

SARICA, Murat –Teziç, Erdoğan ve Eskiyyurt, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1975.

SEMİZ, Yaşar, **Türk- Amerikan Münasebetlerinin ışığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926**, Yetkin Basımevi, Ankara 1995.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, Cilt II, TTK., Ankara 1991.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2.bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

SÖZÜÖZ, Necati, **Türk-Amerikan ilişkilerine Genel Bir Bakış (1923-1950)**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1992.

TAMKOÇ, Metin, **Abibliography On The Foreign Relations Of The Republic Of Turkey 1919-1967**, Odtü, Ankara 1968.

TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletler Arası Hukuk**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1977.

UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5.bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

USLU, Nasuh, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21. Yy Yayınları, Ankara 2000.

ÜLMAN, Haluk, **Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

ÜLMAN, Haluk, **İki Cihan Savaşının Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1935-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, 5.bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

TUĞLACI, Pars, **Çağdaş Türkiye**, Cilt 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1987.

TUNÇKANAT, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3.bs., Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.

TÜRK, İsmail, **Atatürk Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1920-1938)**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2006.

MAKALELER

ABADAN, Yavuz, "Potsdam Kararları", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1945, s. 1, 3, 4.

ABADAN, Yavuz, "Boğazlar Meselesi", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1945, s. 1, 3.

ABADAN, Yavuz, "Boğazlar Rejimi ve Amerika", **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1945. s. 1, 3.

ABADAN, Yavuz, "Dünkü Tarihi Karar", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945, s. 1, 3.

ADIVAR, Adnan, "Atlantik Paktındayız", **Akşam**, 22 Şubat 1952, s.1.

DAVER, Abidin, "Hükümetimizin Kazandığı Zafer", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1952, s. 1, 3.

DAVER, Abidin, "Kararımızın Mucip Sebepleri", **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s. 1.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Siyasi İcmal", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1945, s.3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Neticeler ve Akisler", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Devamlı Sulh Yolunda Kesin Adımlar", **Cumhuriyet**, 6 Mart 1945, s. 1,3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, “Üçler Toplantısının Sonu”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1945, s. 3.

DÜLGER, Bahadır, “Politika Ticareti”, **Son Saat**, 29 Ocak 1948, s. 1, 5.

EMEÇ, Selim Ragıp, “Marshall Planı ve Milli Parolamız”, **Son Saat**, 28 Ocak 1948, s. 1, 5.

ERİM, Nihat, “Başkan Truman’ın Mesajı”, **Ulus**, 14 Mart 1947, s. 1.

ERİM, Nihat, “Hükümetin Son Kararı”, **Ulus**, 27 Temmuz 1950, s. 1.

EROL, Mine, “Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Başkanı Wilson’a Gönderdiği Muhtıra”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, 1966, s.4-5.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Türkiye’nin Dış Politikası”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı 32, Ankara 1973, s.61-68.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası”, **Olaylara Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9.bs., Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.134-269.

KİRİŞÇİ, Kemal, “Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya”, **Avrasya Dosyası**, ASAM, Cilt 6, Sayı 2, Ankara 2000, s. 68-90.

“Konsey Kararı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1950, s. 1.

KÖNİ, Hasan, ”Soğuk Savaş ve Sonuçları” **Avrasya Dosyası**, ASAM, Cilt 5, Sayı 4, Kış 1999, s. 76-88.

KÖPRÜLÜ, Orhan, “Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri”, **Belleten**, C:LI, S:200, Ağustos 1987,s.20.

KURAT, Akdes Nimet, “Türkiye ile ABD arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C:5, S:8, 1967, s. 287-372.

MENTEŞEOĞLU, Feridun Osman, “Japonya ile Münasebatımızın Kesilmesindeki Sebepler”, **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s. 1, 6.

NADİ, Nadir, “Üçler Toplanırken”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, “Üçlerin Toplanması Bugüne Kaldı”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 1.

NADİ, Nadir, “Milletler Anayasasını Tasdik Ettik”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1945, s.1,3.

NADİ, Nadir, “Türk Rus Münasebetleri”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1945, s. 1.

NADİ, Nadir, “Truman’ın Güzel Nutku”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1945, s. 1, 3, 4.

NADİ, Nadir, “Türk Sovyet Dostluğunun Yarını”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945, s. 1.

NADİ, Nadir, “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1947, s. 1,3.

NADİ, Nadir, “Bir Kararın Manası”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1947, s. 1,3.

NADİ, Nadir, “Hayırlı Olsun”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1947, s. 1.

NADİ, Nadir, “Bir Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947, s. 1, 3.

OKYAR, Osman, “Marshall Planı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1948, s. 2.

ÖZGİRAY, Ahmet “Türkiye İle ABD arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 43, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara Mart 1999, s. 53-73.

SADAK, Necmettin, “Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika’nın Yeni Projesi”, **Akşam**, 12 Ekim 1945 s. 1, 2.

SADAK, Necmettin, “Dünya Siyasetinde Yüzyılın En Ehemmiyetli Dönüm Noktası”, **Akşam**, 14 Mart 1947, s. 1.

SANDER, Oral, “Türkiye’nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye”, **AÜSBFD**, Cilt 34, No:14, Ocak-Aralık 1979, s. 63-86.

SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 16, Sayı 48, 2000, s. 857-885.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet-KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s.357-378.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Türk-Amerikan İlişkileri’nin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Washington Büyükelçiliği”, **Belleten**, C.XLI,S.162,Nisan 1997’den ayrı Basım,T.T.K.B, Ankara 1997, s.277-356.

“Türkiyesiz Atlantik Paktı”, **Hürriyet**, 10 Şubat 1951, s.1.

US, Asım,“ “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Vakit**, 11 Mart 1947, s. 1.

USLU, Nasuh “1947’den Günümüze Türk-Amerikan ilişkilerinin Genel Portresi”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Cilt 6, Sayı 2, Yaz 2000, s. 203-232.

UŞAKLIGİL, Ekrem “Üçlerin Tebliğinden Çıkan Üç Netice”, **Son Posta**, 5 Ağustos 1945, s. 1, 3.

UŞAKLIGİL, Ekrem “Sessizlik İçinden Sesler”, **Son Posta**, 20 Temmuz 1945, s. 1, 3.

ÜLMAN, Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler” I, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, Eylül 1968, s.244-253.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Tanin**, 10 Mart 1947, s.1.

GAZETELER

Akşam, 24 Şubat 1945.

Akşam, 3 Kasım 1945.

Akşam, 5 Kasım 1945.

Akşam,15 Eylül 1950.

Cumhuriyet, 4 Ocak 1945.

Cumhuriyet, 2 Ağustos 1931.

Cumhuriyet, 5 Ocak 1945.

Cumhuriyet, 5 Ocak 1945.

Cumhuriyet, 6 Ocak 1945.
Cumhuriyet, 7 Şubat 1945.
Cumhuriyet, 14 Şubat 1945.
Cumhuriyet, 2 Mart 1945.
Cumhuriyet, 6 Mart 1945.
Cumhuriyet, 7 Mart 1945..
Cumhuriyet, 25 Mart 1945.
Cumhuriyet, 6 Nisan 1945.
C Cumhuriyet, 13 Nisan 1945.
Cumhuriyet, 20 Nisan 1945.
Cumhuriyet, 20 Nisan 1945.
Cumhuriyet, 16 Mayıs 1945.
Cumhuriyet, 27 Mayıs 1945.
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1945.
Cumhuriyet, 2 Temmuz 1945.
Cumhuriyet, 4 Temmuz 1945.
Cumhuriyet, 17 Temmuz 1945.
Cumhuriyet, 5 Kasım 1945.
Cumhuriyet, 6 Kasım 1945.
Cumhuriyet, 6 Aralık 1945.
Cumhuriyet, 8 Mart 1946.
Cumhuriyet, 8 Mart 1946.
Cumhuriyet, 10 Mart 1946.
Cumhuriyet, 9 Mart 1946.
Cumhuriyet, 11 Mart 1946.
Cumhuriyet, 13 Mart 1946.
Cumhuriyet, 15 Mart 1946.
Cumhuriyet, 16 Mart 1946.
Cumhuriyet, 19 Mart 1946.
Cumhuriyet, 21 Mart 1946.
Cumhuriyet, 27 Mart 1946.
Cumhuriyet, 1 Nisan 1946.

Cumhuriyet, 9 Nisan 1946.
Cumhuriyet, 10 Nisan 1946.
Cumhuriyet, 8 Mayıs 1946.
Cumhuriyet, 9 Ekim 1947.
Cumhuriyet, 13 Mart 1947.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 6 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 8 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 13 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 17 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 19 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 23 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 2 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 3 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 10 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 12 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 13 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 30 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 7 Haziran 1947.
Cumhuriyet, 23 Mayıs 1947.
Cumhuriyet, 15 Haziran 1947.
Cumhuriyet, 18 Haziran 1947.
Cumhuriyet, 19 Haziran 1947.
Cumhuriyet, 24 Haziran 1947.
Cumhuriyet, 6 Temmuz 1947.
Cumhuriyet, 10 Temmuz 1947.
Cumhuriyet, 25 Ocak 1948.
Cumhuriyet, 22 Ocak 1948.
Cumhuriyet, 24 Ocak 1948.
Cumhuriyet, 18 Mart 1948.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1948.
Cumhuriyet, 10 Temmuz 1948.

Cumhuriyet, 30 Eylül 1948.
Cumhuriyet, 5 Mayıs 1949.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1949.
Cumhuriyet, 14 Haziran 1949.
Cumhuriyet, 28 Aralık 1949.
Cumhuriyet, 26 Haziran 1950.
Cumhuriyet, 26 Temmuz 1950.
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1950.
Cumhuriyet, 7 Ağustos 1950.
Cumhuriyet, 28 Temmuz 1950.
Cumhuriyet, 3 Ağustos 1950.
Cumhuriyet, 16 Eylül 1951.
Cumhuriyet, 10 Ocak 1952.
Cumhuriyet, 21 Şubat 1952.
Cumhuriyet, 19 Şubat 1952.
Cumhuriyet, 3 Temmuz 1952.
Cumhuriyet, 19 Ağustos 1952.
Gece Postası, 14 Mart 1947.
Hürriyet, 27 Temmuz 1950.
Hürriyet, 6 Mayıs 1957.
Hürriyet, 8 Haziran 1957.
Hürriyet, Nisan 1957.
Hürriyet, 2 Ekim 1958.
Hürriyet, Ekim 1958.
Hürriyet, 9 Mart 1959.
Milliyet, 6 Nisan 1946.
Milliyet, 20 Ağustos 1954.
Milliyet, 21 Ağustos 1954.
Milliyet, 16 Aralık 1954.
Milliyet, 23 Haziran 1955.
Milliyet, 25 Şubat 1955.
Milliyet, 31 Ağustos 1955.

Milliyet, 8 Eylül 1955.
Milliyet, 19 Şubat 1955.
Milliyet, 10 Mart 1956.
Milliyet, 11 Mart 1956.
Milliyet, 11 Mart 1957.
Milliyet, 7 Şubat 1959.
Milliyet, 11 Şubat 1959.
Milliyet, 14 Şubat 1959.
Milliyet, 29 Ekim 1959.
Son Posta, 4 Ocak 1945.
SonPosta, 4 Ocak 1945.
Son Posta, 5 Ocak 1945.
Son Posta, 5 Ocak 1945.
Son Posta, 16 Ocak 1945.
Son Posta, , 7 Mart 1945.
Son Posta, 22 Mart 1945.
Son Posta, 6 Ağustos 1945.
Son Posta, 22 Mart 1945.
Son Posta, 4 Ağustos 1945.
Son Posta, 5 Kasım 1945.
Son Posta, 8 Mart 1946.
Son Posta, 9 Mart 1946.
Son Posta, 16 Mart 1946.
Son Posta, 17 Mart 1946
Son Posta, 21 Mart 1946
Son Posta, 5 Nisan 1946.
Son posta, 7 Nisan 1946.
Son Posta, 8 Nisan 1946.
Son Posta, 9 Nisan 1946.
Son Posta, 7 Nisan 1946.
Son Posta, 9 Mayıs 1946.
Son Posta,13 Temmuz 1947.

Son Posta, 22 Ocak 1948.
Son Posta, 3 Şubat 1948.
Son Posta, 5 Şubat 1948.
Son Posta, 22 Eylül 1947.
Son Posta, 6 Ekim 1947.
Son Posta, 5 Temmuz 1948.
Son Posta, 9 Temmuz 1948.
Son Posta, 29 Temmuz 1948.
Son Posta, 15 Nisan 1949.
Son Posta, 8 Haziran 1949.
Son Posta, 2 Kasım 1949.
Son Posta, 4 Ocak 1950.
Son Posta, 17 Ocak 1950.
Son Posta, 26 Mayıs 1950.
Son Posta, 28 Haziran 1950.
Son Posta, 27 Temmuz 1950.
Son Posta, 28 Temmuz 1950.
Son Posta, 29 Temmuz 1950.
Son Posta, 11 Ağustos 1950.
Son Posta, 20 Ağustos 1950.
Son Posta, 23 Ağustos 1950.
Son Posta, 15 Eylül 1950.
Son Posta, 24 Eylül 1950.
Son Posta, 22 Kasım 1950.
Son Posta, 4 Aralık 1950.
Son Posta, 19 Şubat 1951.
Son Posta, 16 Mayıs 1951.
Son Posta, 19 Eylül 1951.
Son Posta, 19 Şubat 1952.
Son Posta, 1 Ekim 1952.
Son Saat, 28 Ocak 1948.
Son Saat, 29 Ocak 1948.

Son Telgraf, 24 Şubat 1945.

Tan, 5 Mayıs 1949.

Tanin, 10 Mart 1947.

Ulus, 14 Mart 1947.

Ulus, 26 Mart 1949.

Ulus, 24 Şubat 1945.

Ulus, 27 Temmuz 1950.

Ulus, 9 Ağustos 1950.

Ulus, 19 Şubat 1952.

Ulus, 20 Şubat 1952.

Vakit, 11 Mart 1947.

Yeni Gazete, 4 Şubat 1948.

Yeni Sabah, 24 Şubat 1945.

Zafer, 3 Temmuz 1950.

Zafer, 7 Ağustos 1950.

Zafer, 14 Eylül 1952.

Zafer, 19 Şubat 1953.

Zafer, 19 Aralık 1954.

Zafer, 23 Mart 1957.

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi, Şubat 1945, No:135, s. 236- 237.

Ayın Tarihi, No:136, Mart 1945, s. 52.

Ayın Tarihi, No:145, Aralık 1945, s. 15.

Ayın Tarihi, No:149, Nisan 1946, s. 224.

Ayın Tarihi, 14 Ağustos 1946, No:153, s. 7274.

Ayın tarihi, No:160, Mart 1947, s. 141-142.

Ayın Tarihi, No:160, Mart 1947, s. 159-160

Ayın Tarihi, , No:161, Nisan 1947, s. 9.

Ayın Tarihi, No:166, Eylül 1947, s. 122 -127.

Ayın Tarihi, No:197, Nisan 1950, s. 28.

Ayın Tarihi, No:199, Haziran 1950, s. 124- 125.

Ayın Tarihi, No:214, Eylül 1951, s. 69-71.

Ayın Tarihi, No: 214, Eylül 1951, s. 49-52.

Ayın Tarihi, Aralık 1956, No.277, s. 328-350.

Ayın Tarihi, Aralık 1956, No.27, s. 325.

Ayın Tarihi, Aralık 1956, No.27, s. 351-352.

Düstur, İkinci Tertip, C. 33, s. 310, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.26, No:1452, 15 Ağustos 1945, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.27, No: 4899, 20 Mayıs 1946, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.28, No:5123, 1 Eylül 1947, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.29, No:5253, 8 Temmuz 1948, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.31, No:5679,14 Temmuz 1950, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.33, No: 5886, 18 Şubat 1952, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 35, s. 1659-1695, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.35, s.1969-1980, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C. 36, s. 422–25, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.38, 76., Ankara Devlet Matbaası.

ÖZET

Meryem Baytok, Türk-Amerikan ilişkilerinin Türk Basını'nda Yansıması (Atatürk'ün Ölümünden 1960'a Kadar), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Atatürk'ün ölümünden sonra II. Dünya savaşının başlamasıyla değişen dünya düzeninde, Türkiye'nin izlemiş olduğu politika değişmiş ve Batı'ya yakınlaşmıştır. Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleriyle ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye bu gelişmeyle belirli kuruluşlara üye olmuş, belirli anlaşmalar yapmış, olaylar karşısında destek vermiş ve bu doğrultuda yardımlar almıştır. Fakat bunun sonucunda dışa bağımlı hale gelmiştir. Bugün dahi ABD ile ilişkilerimiz önemini sürdürmektedir.

Bu çalışmada da ele alınan dönem içerisinde Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişim süreci, Atatürk'ün ölümünden sonra (1960'a kadar) önemli gelişmelerin yaşandığı belirli tarihler, Türk basını dikkate alınarak farklı bir açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Türk
2. Amerika
3. Atatürk
4. Basın
5. 1960

ABSTRACT

Meryem Baytok, Reflections of Turkish-American Relations on Turkish Media (from the Death of Atatürk to 1960), Master's Thesis, Ankara, 2010

In the world order that changed after the death of Atatürk on the eve of the second world war, Turkey altered its policy and became closer to the West. Its relations with United States of America (U.S.A.) made progress in this context. Thanks to this progress in bilateral relations, Turkey joined particular organisations, made some agreements, supported U.S.A. in the face of some events and so received aid from U.S.A. However, it became foreign-dependent as a result of this situation. Our relations with U.S.A. still maintain their importance today.

In this research, development process of Turkish-American relations and particular dates when important developments were experienced from the death of Atatürk to 1960 have been handled from a different angle based on Turkish media.

Key Words

1. Turkish
2. America
3. Atatürk
4. Media
5. 1960